

הקדמה

"יובל, כמו בצירוריו של דאלי, הזמן הוא מושג מאד גמיש עבורנו. הוא דולף וזולג, ומכיל בתוכו את מה שהיה ומה שיהיה. הדבר היחיד שהזמן שלנו ממאן להוכיח הוא המשפט: "הזמן מרפא את הפצעים". הזמן שחלף לא איחה במאומה את הקרע שהאובדן תלש בקרבינו... השעון לא עוצר ונקישות-מחוגיו מזמנות אלי חברים שלך שבאים לצלם דרכונים, והלב נמחץ בידיעה שאתה נסעת אל מקום שאין ממנו חזרה... דניאל כבר בן שש וחצי, מצטרף אלי מדי-פעם בביקורי אותך. הוא משקה את הפרחים שכל הווייתם מנוגדת למקום בו הם נמצאים. סמלי-ההתחדשות נותנים ריחם בחלקה שכולה סופיות. אותות הזמן ניכרים בכולנו. עוד קמט נחרש, עוד שיבה נזרקת בשיער, כך הם לא נוגעים. נשאת צעיר ויפה, סמוק לחיים ושובב מבט. הקידמה, הזמן הטכנולוגי, מאפשרים לך לחיות בינינו כל יום, כל היום. אתה שומר המסך שלנו, המלאך השומר שלנו... אוהבת אותך מאוד, אמא"

(נכתב על ידי רותי לוי, אמו של יובל ז"ל, באתר האינטרנט שנבנה לזכרו¹).

עד לפני כמאתיים שנים, המוות היה חלק בלתי נפרד מהחיים והתרחש בכל גיל שהוא. עם ההתפתחויות בתחום הרפואה, ההיגיינה והתזונה, הוא הפך קשור לזקנה, לסימומו של מחזור החיים ולשיבה טובה. מוות בלתי צפוי המתרחש שלא כחלק ממחזור החיים הטבעי, מעמיד את קרוביו ומכריו של הנפטר במצב קשה. זוהי מציאות של אובדן בטרם עת, שיכולה לנבוע מגורם טבעי שאין עליו שליטה, כמו מחלות, או במקרים מסוימים אפילו מיציר כפיו של האדם, דוגמת מלחמות ופיגועי טרור. מאז מלחמת העולם השנייה, נראה כי שורר שקט מתוח במדינות המערב. "המלחמה הקרה" לא הייתה מלחמה במובן המסורתי והיא התבטאה יותר בתחרות אידיאולוגית, כלכלית, בהתחמשות וכן במלחמות דרך צד שלישי. כך, למרות מעורבות אמריקאית במרכזי קרבות שונים בעולם (וייטנאם, עיראק, אזור הבלקן, אפגניסטן), מספר ההרוגים האמריקאים הלך וקטן והקרבות שהתנהלו התרחשו במקומות מרוחקים. במקביל, ניתן לראות בשנים האחרונות סוג נוסף של לוחמה שנראה כהולך ומתגבר ומתפשט ברחבי העולם - הטרור. מובן שהטרור אינו 'המצאה' של השנים האחרונות, וניתן למצוא עדויות לקיומו או אסטרטגיות המזכירות את התופעה כבר לפני עשרות ומאות שנים. עם זאת, השימוש במונח "טרור" החל בצרפת שלאחר המהפכה, בתקופת "משטר הטרור" של רובספייר וכיום ניתן למצוא מעל מאה הגדרות שונות למושג "טרור" (וימן וצפתי, 1999). ישנה הגדרה מקובלת ל"טרור", הכוללת את המרכיבים הבאים: מעשה אלימות; קורבנות סימבוליים או אקראיים (חפים מפשע); ביצוע על ידי ארגון; שיטתיות או סדרתיות בפעולה; תכנון מראש; אופי קרימינלי; היעדר עכבות מוסריות; דרישות פוליטיות; ניסיון להשיג תשומת לב; שימוש בפיח (טרור); והפתעה (Unpredictability, Unexpectedness).

---

¹ <http://www.yuval79.org>

דוגמא בולטת לאירועי טרור בשנים האחרונות היא התקופה האינטנסיבית הנוכחית של פיגועים רבי נפגעים ברחבי ישראל, המכונה "אנתיפאדת אלאקצא", בה נהרגו מאות אנשים. דוגמא נוספת הם הפיגועים שהתרחשו בארצות הברית ב 11 בספטמבר, 2001, בהם נהרגו אלפי אנשים תוך מספר שעות בהותירם מיליוני אנשים ברחבי ארצות הברית והעולם המומים וכועסים. הנושא של פיגועי הטרור עלה לסדר היום הציבורי העולמי ביתר עוצמה.

המוות כתוצאה מפיגוע טרור הוא פתאומי, מתרחש שלא כחלק ממעגל החיים הטבעי, ופוגע ללא הבחנה בין דת, גזע, גיל, מעמד ומגדר. ההתמודדות עם מקרה של מוות כזה היא קשה במובנים רבים וכוללת רגשות מעבר לתחושות האבל האישיות של הנותרים. היא מושפעת מאוד מגישות לגבי לאום ותרבות, מערבת כעס רב וצורך בגורם להפנות אליו את האשמה במוות. במקרה של מוות פתאומי הנובע ממעשה ידי אדם, האבלים נותרים עם תחושות של בלבול והחמצה שלעתיים קרובות אינן מקבלות מענה בטקסי הפרידה המסורתיים שמציעה הדת אליה הם משתייכים. רשת האינטרנט, שהתפתחה בעשר השנים האחרונות יצרה אפשרויות חדשות ומחודשות לקיומם של מנהגים וביטויים לצרכים אנושיים. אחד התחומים בו הרשת הביאה לשינוי הוא תחום ההנצחה.

אתרים שמהווים "בתי קברות וירטואליים" קיימים כבר מראשית קיומה של הרשת; אלה הם אתרים המאפשרים להציב מצבות זיכרון וירטואליות לכל החפץ בכך, תמורת תשלום או בחינם. אפשרות נוספת להנצחה וירטואלית היא אתרי ההנצחה האישיים שמוקמים לזכרם של הנפטרים ומוקדשים להם בלבד. אתר מסוג זה מאפשר לאבלים ליצור מרחב זיכרון וירטואלי המוקדש למת, ולקבוע בעצמם את התכנים שהוא יכיל, תוך ניצולם של המאפיינים הטכנולוגיים הייחודיים לרשת ואפשרויות מולטימדיה מגוונות. כך ניתנת אפשרות לתת נופך אישי לדמותו של הנפטר (דבר שאיננו מקבל מקום במרחבי זיכרון ואבל קיימים, דוגמת בית הקברות), ולא פחות חשוב מכך, מתקיים מרחב אליו ניתן לשוב ולחזור בצורה ובמשך הזמן הנדרשים לאבל. כמו כן, מאפשר אתר ההנצחה הוירטואלי להתאבל על המת תוך שיתוף רבים אחרים בתהליך האבל: מכרים, בני משפחה, או זרים מוחלטים שנקלעו לאתר מסיבות שונות, במהלך גלישה באינטרנט (זאת באמצעות ספרי מבקרים, אי-מייל ואפשרויות נוספות ליצירת קשר).

ההנצחה הוירטואלית זכתה להתייחסות בעיתונות, אך עדין לא להתייחסות משמעותית באקדמיה. העיתונות מתארת אותה כאפשרות האולטימטיבית להותיר את זכרו של נפטר בעולם, כאשר אתרים ומצבות זיכרון וירטואליות מעוצבים בהתאם לתחביביו ואופיו של הנפטר, ומאפשרים לאבלים להתאבל עליו בדרכים המתאימות להם, עם אנשים קרובים או זרים מוחלטים. ההנצחה הוירטואלית מתחילה לרוב כדרך נוחה לתיאום של נוהלי הלוויה והטקסים הקבועים, או לשם אחסון תכנים אודות הנפטר, אך לעתים תכופות הופכת לאמצעי של עיבוד אבל והשלמה עם המוות. אתרים רבים זוכים לתחזוקה שוטפת, וגולשים רבים נחשפים לתוכניהם גם זמן רב לאחר הקמתם. בדרך זאת האבלים זוכים לתמיכה מתמשכת ורצופה של גולשים באתר, מקבלים מידע חדש על הנפטר ממכריו ולא פחות חשוב – ממשיכים לחלוק עמו את מחשבותיהם ורגשותיהם גם לאחר מותו על ידי כתיבה באתר האינטרנט לזכרו. בעקבות התקופה הארוכה ורווית הפיגועים בעולם כולו, החלטנו לבדוק אתרי הנצחה באינטרנט, שהוקדשו לזכרם של אנשים שנרצחו בפיגועי טרור.

בימים שלאחר פיגועי טרור, האינטרנט מתפקדת כמקור למידע, ובמקרים מסוימים גם לחיפוש נעדרים (כפי שהתרחש לאחר פיגועי ה 11 בספטמבר בארה"ב, כאשר תמונות רבות של נעדרים התפרסמו ברשת). כמו כן, באינטרנט מתפרסמות הודעות לגבי מועדי לוויות וטקסי זיכרון, ותקופה מסוימת לאחר האירוע, מופיעים בה אתרי הנצחה וזיכרון.

מטרת העבודה היתה לנסות ולהבין האם קיימים מאפיינים ייחודיים לאתרים אלה בשונה מאתרי הנצחה במרחב הפיסי, והאם האתרים משקפים מאפיינים תרבותיים מקומיים או מאפיינים אוניברסליים הנובעים מעצם היותה של האינטרנט רשת תקשורת בינלאומית. בכדי לברר את מאפייניהם הייחודיים של אתרים אלה מחד, ואת היותם אמצעי המשקף מאפיינים תרבותיים מאידך, בדקנו אתרי הנצחה שהוקמו לזכרם של בני שתי תרבויות שונות שנפגעו לאחרונה בצורה בולטת מאירועי טרור: אמריקאים וישראלים.

הממצאים מראים כי אתרים אלה משקפים, במקביל, שני סוגים של תרבות: תרבות אוניברסלית הנובעת ממכנים משותפים אנושיים ומהשימוש בטכנולוגיה הייחודית לאינטרנט, ותרבות מקומית הנובעת ממוצאם של בוני האתרים הללו ומערכי החברה המקומית המושרשים בהם.

כמו כן מצאנו כי אתרי הנצחה באינטרנט מאפשרים שני סוגים של קהילה שנבנים סביב ההתייחסות לנפטר: חיזוק של קהילה קיימת המורכבת מקרוביו ומכריו של הנפטר, ויצירתה של קהילה חדשה, המורכבת הן מקרוביו ומכריו של הנפטר והן מגולשים שנקלעו לאתר מסיבות שונות.

תהליכי אבל

תהליך האבל כולל מרכיבים ושלבים המציינים את האופי המיוחד של המסלול שאותו עובר האבל לאורך זמן, החל מרגע קבלת הידיעה על המוות. מדובר בתהליך סטריאוטיפי, אוניברסלי, שאותו חווים האבלים ואשר מלווה בתגובות המושפעות ממשתנים אישיותיים של האבל כמו גם ממשתנים סביבתיים חברתיים. תגובות אלה מסייעות בהתמודדות עם המוות, ועוצמתן פוחתת עם הזמן. המודל המקובל של תהליך אבל מונה שש תגובות – שלבים הדרגתיים בתהליך (Worden, 1991 ; Boulby, 1980) :

- הלם או זעזוע עם קבלת הידיעה על מותו של האדם הקרוב.
  - הכחשה של עובדת מותו של האדם היקר לצד חווית כאב ויגון הנלוות לידיעה על מותו.
  - ירידה בתחושת הסובב (דיס-אוריינטציה), המתבטאת בירידה בתפקוד (תיאבון, שינה, עניין בסביבה ועוד).
  - מחאה ותגובות של כעס, אשמה, יגון וכאב על עובדת המוות.
  - ארגון מחדש של החיים והקשר עם הנפטר: מקשר של מציאות לקשר של זיכרון.
  - יצירה ולמידה של דפוסי התנהגות חדשים לחיים עם חסרונו של האדם שמת ועם הכאב שנלווה לכך.
- יש הטוענים כי התייחסות זאת לאבלים מדגישה את השלבים שהם עוברים, תוך תפיסתם כפסיביים בתהליך. אחד החוקרים שהציע מודל אקטיבי יותר היה Worden (1991), שטבע את המונח "משימות אבל". לפי Worden (1991), ישנן ארבע משימות אבל, שיכולות להתקיים בחפיפה כרונולוגית זו לזו: קבלת עובדת האובדן; חווית כאב האובדן; הסתגלות לסביבה שהנפטר אינו נמצא בה; העברת האנרגיה הרגשית שהושקעה ביחסים עם הנפטר כדי ליצור יחסים חדשים עם אנשים אחרים. משימות אלה כרוכות בקיום "טקסי אבל", המסייעים לאבל להמשיך בחייו לאחר האובדן. Turner (1977) אף מדגיש כי ערכו המיוחד של טקס האבל נעוץ בכך שהוא בהכרח אקטיבי, ומחפש סדר ומשמעות מתוך הכאוס וחוסר התחושה. במיוחד במקרה של מוות פתאומי, הצורך להבין, להתעלות ולמצוא גאולה מוביל את האבלים למצוא נחמה בפעולה. תהליך אבל שהוא פסיבי בעיקרו, גורם להדחקת הצער במקום להצנתו, ולכן הוא איננו מספק עבור המשימה האישית או הקהילתית של השלמה עם האובדן. קיום של טקסים מיד-לאחר-המוות יכול לסייע לאבלים להכיר באובדן שלהם, הן מבחינה אישית והן מבחינת הקהילה (וון דר הארט, 1987).
- אולם, מספר חוקרים טוענים כי יש להתאים את סוג הטקס לעיתוי המתאים לאחר האובדן; Imber-Black (1991) מציינת כי מיד לאחר המוות, טקסי האבל המסורתיים (דוגמת לוויה וביקורי תנחומים) הם היעילים ביותר עבור ההפנמה של עובדת המוות. ערכם של טקסים אחרים מיד-לאחר-המוות יכול להיות מוגבל כאשר האבלים ממילא המומים ומבולבלים. בשל כך, Worden (1991) ממליץ על קיומם של טקסים נוספים וייחודיים יותר, רק מאוחר יותר בשלבי האבל. קיים מגוון של טקסים ייחודיים שכאלה, המותאמים לשלבים שונים של תהליכי האבל; Janet (1919) מציע, כי במסגרת חווית כאב האובדן רצוי להתמקד בתחושות: להחצין ולבטא במילים את הרגשות הקשורים לאובדן, בעיקר את רגשות הצער והכעס. כמו כן, מומלץ לנסות לדבר אל

הנפטר או עליו. בשלב האחרון של תהליך האבל, אמור המטופל להיות מסוגל לנקוט כלפי הנפטר עמדה שונה, ולמעשה להיפרד ממנו. שלב זה של פרידה, מלווה בהתייחסות טקסית מובהקת: לסמלים ניתן מקום בולט יותר בבית, והאבלים מעודדים להכין חפצים שיוכלו לתפקד כסמלים, כגון: רישומים, ציורים, תמונות, שירים או סיפורים (וון דר הארט, 1987). החפץ השכיח ביותר הוא "מכתב הפרידה המתמשך" שהגה רובינשטיין (וון דר הארט, 1987), שבו באות לידי ביטוי שתי משימות האבל הראשונות שניסח Worden (1991). האבל כותב לנפטר מידי יום ביומו את הדברים שברצונו לומר לו, ובעצם מביע בכך גם את האמביוולנטיות שהוא חש כלפי הנפטר, שלא נפתרה עד לאותו השלב. ואכן, נראה כי הכתיבה מהווה טקס-לאחר-מוות מועיל ביותר. Lattanzi & Hale (1984-5) מצאו, שעם סיומם של הטקסים המסורתיים שלאחר-המוות, כתיבה אל הנפטר ועליו יכולה לסייע בהבעת רגשות, יצירת פרספקטיבה ושיתוף אחרים בכל הקשור לעניין המוות. גם Cable (1996) עודד כתיבה ככלי המסייע לאבלים, לאחר מקרה של מוות פתאומי, להביע רגשות לגבי האובדן שלהם ולפנות לנפטר בכדי לטפל בעניינים לא גמורים. ניתן להזכיר גם את טענתו של Worden (1991), שכתבה, העלאת זיכרונות ויצירת ספרי זיכרון הן פעולות מועילות ביותר עבור השלמתה של משימת האבל הרביעית שקבע, שמהותה הפנמה רגשית של המוות.

כאשר האבלים מגיעים לשלבים האחרונים של טקסי הפרידה השונים הם אמורים לבצע ויתור מופגן על החפצים הסמליים שהכינו, על ידי קבורה, שריפה או מסירה שלהם. בכך הם בעצם מוקירים את זכרו של הנפטר אך כבר לא מחזיקים אותו בחיים בצורה סימבולית (וון דר הארט, 1987). דוגמא טובה לטקס פרידה אקטיבי המשלב בתוכו גם את הוקרת זכרו של הנפטר וגם ההכרה בעובדת מותו, היא ההנצחה.

מסורות של הנצחה

עבור הפרט, ההנצחה היא שלב ב"מסע השכול", והיא אמורה, למעשה, להמיר את הקיום שאבד בקיום ממשי, באמצעות חפץ במרחב הפיסי (למשל אנדרטה), או אירוע במרחב הזמן (למשל יום זיכרון). היא חשובה מפני שהיא מחייבת את האבלים להיות פעילים בתהליך הכנתו של פרוייקט ההנצחה. הפעילות הקשורה בהכנת הפרוייקט מאפשרת לאבלים למסד את השיחה עם הנפטר, ולהכניס את הכאוס שיצר מותו לדפוס כלשהו, לפחות כל עוד הפעולה נמשכת (רוזנטל, 2001).

למרות שההנצחה מהווה טקס פרידה של האבלים מהנפטר, ניתן לראות כי לא רק הסביבה הקרובה לנפטר עוסקת בהנצחה. למעשה, תחילתה של מסורת ההנצחה קשורה לאינטרסים לאומניים, פוליטיים ואידיאולוגיים.

עד לתחילת המאה ה-18, קברים היו ממוקמים בחצרות הכנסייה. הבורגנות באירופה העבירה אותם במהלך מאה זו אל בתי קברות מחוץ לערים. עם הזמן, הערים התרחבו ובתי הקברות הפכו לחלק מהן. משהפך בית הקברות לחלק בלתי נפרד מהעיר נוצרה תחושת המשכיות בין משפחת החיים לבין המשפחה הבלתי נראית של הנפטרים והתחיל מה שניתן לכנותו "פולחן המת". החל מהמאה ה-19, פולחן המת האישי בא לידי ביטוי בכתובות אישיות על המצבות, בביקורים קבועים בקברים ובהנחת זרים. מנהג אחר שהתחיל באותו הזמן ממש וגרם באופן ישיר להקמתן של אנדרטאות, היא ההפרדה בין פסל הזיכרון לבין הקבר, כלומר, הצבת מומנט זיכרון במקום נפרד מזה שבו טמונה גופתו של הנפטר. יוזמה זו עודדה על ידי השלטונות, בעקבות מלחמות ותמורות

היסטוריות שחלו בתפיסת הלאום והצבא; בעקבות מלחמת העולם הראשונה, האנדרטאות הצבאיות הופכות למעין מחויבות מוסרית של המדינה כלפי האזרחים שמסרו את נפשם על הגנתה (לוינגר, 1994). בהתייחסם לנושא האנדרטאות הלאומיות, מתייחסים Azaryahu (1996) ולוינגר (1994) אל האנדרטאות כאל "מרחב זיכרון", שנועד ליצור תחושה של עבר משותף. הן אינן מנציחות פרטים - בן, אח, אב או בעל - אלא את החייל ובכך מחליפות את הזיכרון הפרטי בזיכרון קולקטיבי. האנדרטה מוקמת לזכרם של החיילים שלחמו את מלחמתה של המדינה וחירפו נפשם למענה, ואף על פי שהיא מוקמת לכבודו של הפרט, המניע להקמתה הוא פוליטי ואידיאולוגי. הטענה היא שאת מרחבי הזיכרון הללו מקימה המדינה כגוף הגמוני, בכדי להשתית ולבסס את הלגיטימציה של כוחה ושלטונה, ובכך מיטשטש הגבול בין תחושת האובדן האישית לבין האינטרס הלאומי: הנופלים מזכירים לנותרים בחיים את חשיבותו של הקורבן והאנדרטה מעידה על נאמנותם של הנופלים למוולדת ולערכים הקולקטיביים.

אופייה של האנדרטה מושפע במידה רבה מהערכים הקולקטיביים והתרבותיים שבמסגרתם היא הוקמה. דוגמה טובה לכך ניתן לראות בהבדלים בין אנדרטאות שהוקמו בישראל ובארה"ב. לוינגר (1994), שערכה השוואה של מוטיבים אמנותיים, בין אנדרטאות בישראל לבין אנדרטאות באירופה ובארה"ב מצאה כי באנדרטאות בארה"ב מוצגות באופן מסורתי דמויות של חיילים על גבי האנדרטה. דוגמאות מוכרות הן האנדרטאות שהוקמו בשנות החמישים והשישים בגבעת הקפיטול בווינגטון לזכר לוחמים במלחמת העולם השנייה, שעדיין נאמנות לסגנון ולאיקונוגרפיה שנקבעו במאה התשע-עשרה באירופה. על עוצמתה של מסורת זו מעיד ויכוח ציבורי שהתרחש בשנת 1983 בענין אנדרטת וייטנאם; בתחילה נבחר פסל סביבתי שלא עמד בציפיותיהם של חלקים מן הציבור ולכן הוקמה אנדרטה נוספת בשנת 1984 שמציגה שלושה חיילים צעירים, אחד מהם שחור, העומדים על בסיס גבוה. החיילים לבושים מדים המזהים אותם עם הכוחות הלוחמים בוויטנאם, הרובה שמוט על המותן והתחמושת קשורה מסביב לה. באופן כללי, אנדרטאות רבות בארה"ב מציגות חיילים שאוחזים בנשק ביד אחת ומניפים את דגל הלאום בשנייה. גם דגל הלאום ודמותו של הנשר האמריקאי, המופיעים באנדרטאות אמריקאיות רבות, הם סמלים לאומיים המבטאים את ההשלמה עם נחיצותה של המלחמה; האומה המודרנית שמקוננת על מתיה, היא זו שלמענה מועלים הקורבנות והיא גם זו שמעניקה להם תהילת נצח (לוינגר, 1994).

מכאן, שניתן לראות באנדרטאות האמריקאיות התגלמות של סמלי "הדת האזרחית" במדינה; הדת האזרחית (Civil Religion) היא תיאוריה סוציולוגית שעוסקת בהתפתחות פולחן הלאום, ומזהה מאפייני דת בפטריטיזם הלאומי המודרני, בעיקר בארה"ב. הדת האזרחית דומה במבנה ובמטרותיה לדת המסורתית: היא מקנה לגיטימציה לסדר החברתי, מקדשת את מטרות החברה, מניעה אנשים לדבוק בערכים הלאומיים בכל מאוּדָם ומאחדת את האזרחים למעין 'קהילה מוסרית'. ה"אל" אשר סוגדים לו מאמיני הדת האזרחית הוא למעשה הלאום, המדינה, המולדת (אלמוג, 1991).

לדת האזרחית האמריקאית יש כמה וכמה מאפיינים ברורים, והיא שואבת מוטיבים רבים מן הנצרות והיהדות; אמונה בקיומו של אל שהוא שופט מוסרי עליון, תפיסתה של אמריקה כ"ארץ המובטחת" שיש להקריב עבורה קורבנות אשר נחשבים לאחר מותם למשגיחים מלמעלה (תמות של מוות, קורבן עבור הנותרים בחיים ולידה מחדש) וציונם של חגים ייחודיים (חג ההודיה,

הרביעי ביולי, ימי ההולדת של הנשיאים ושינגטון ולינקולן). לדת האזרחית האמריקאית יש טקסים, מקומות קדושים וסמלים משלה (הדגל והנשר), והיא מעניקה מקום של כבוד למי שהוגדר כ"גיבור", או כ"נבחר", תוך הכרתם של "קדושים מעונים" בדמות נשיאים שנרצחו (Bellah, 1988).

גם בישראל ניתן לראות את התגלמותה של הדת האזרחית הישראלית, הציונות, באנדרטאות שהוקמו; החל מתקופת הישוב החדש התפתחה בארץ בהדרגה מערכת ענפה של 'מצוות' חלוציות, שדינן קידוש ערכים ועבודה פולחנית. בדומה למערכת דתית, טיפחה הציונות מיתוסים (תל חי, מצדה), ערכים (גבורה ודחיית הצטעצעות), ריטואלים (יום הזיכרון), טקסי הטבלה (קבלת כומתה בכותל) וסמלים מקודשים (צפירה, מגן דוד, המנון). הציונות היוותה מהפכה לאומית חדשה, ששאבה סמלים, מיתוסים ומרכיבי פולקלור מן ההיסטוריה ומהתנ"ך (אלמוג, 1991). באנדרטאות שהוקמו בתקופות שלאחר מלחמת תש"ח, ניתן למצוא דומיננטיות של המנורה המסורתית, או אזכור שלה, וכן סמל של מגן דוד, שמתקשר למצבות קבר בסמלו את העם היהודי. כמו בציונות עצמה, גם באנדרטאות שנוצרו במסגרתה, ישנו שילוב של סמלים לאומיים מודרניים יחד עם סמלים יהודיים מסורתיים (לוינגר, 1994). באנדרטאות רבות ישנו גם שימוש בשרידי מלחמה: טנק שרוף או שילדה של רק"מ, המבטאים את מיתוס "מעטים מול רבים". האנדרטאות מעוצבות בפשטות, ללא הידור או תחכום אמנותי, הן חסרות אלמנטים פיסוליים, ציורי קיר או חריטה מיוחדת, אין בהן צבעים והדגש הוא על המלל. העיצוב הפשוט משדר כנות, בדומה למצבת קבר, והאנדרטה מהווה רק תפאורה לטקס האבלות. עיצוב זה מתאים לדפוס התרבות שהתפתחו בארץ - דחיית הצטעצעות האירופית, העדפת התכנים הפשוטים והקשר להווייה היהודית הדתית בה הצד האסתטי הוא שולי. בנוסף, העיצוב מתיישב היטב עם הדת האזרחית הישראלית, הציונות, וסמליה.

מסקירת ההנצחה באמצעות אנדרטאות במדינות שונות, ניתן להסיק כי הנצחה מסוג זה מתפקדת כהנפת דגל הלאום, המסמן ומשקף את זהותה של המדינה. האנדרטה היא מעין הצהרה של שייכות שבטית. באמצעות הצהרת הקורבן בנפש מסמן הגוף המקים את האנדרטה את זהותו ואת שותפותו עם הקולקטיב, תוך הבלטת פטריוטיות וגאווה לאומיים-מקומיים (אלמוג, 1991). האנדרטה מסמלת גם את השתתפות המדינה בצער על אובדנו של מי שנתן את חייו עבורה, ובמקביל מספקת לאבלים מסגרת לקיומו של טקס פרידה אקטיבי מהנפטר. אך למרות שאנשים אכן זקוקים לטקסים כדי להכניס סדר בכאוס שיוצר השכול, ולמרות שפעולה משותפת-קולקטיבית עשויה להקל על התהליך, עדיין אין ביכולתם של הטקסים הרשמיים לחרוג מעבר ללשון הנוסחתית המקובעת, להנציח ו"לשמר" בעולם את זכרם של הנפטרים בצורה אישית ומקיפה (רוזנטל, 2001). ואמנם, ניתן לראות במדינת ישראל מגמה של גידול במספרן של האנדרטאות האישיות שהוקמו, בשלושת העשורים האחרונים שלאחר מלחמת יום הכיפורים. בין אם לשם הנצחה אישית של נופלים, או לשם הנצחת קבוצות של חברים, אין אלה אנדרטאות מסורתיות-רשמיות שניתן היה למצוא עד לתקופה זאת (שמיר, 1997). האנדרטאות האישיות מאפשרות הנצחה אישית, מקיפה יותר של הנפטר, שהיא גם משמעותית יותר עבור האבלים. הסיבה לשינוי הזה בדרכי ההנצחה בישראל, נעוצה בעובדה שלאחר מלחמת יום הכיפורים נוצרו מספר מיתוסים קדושים, ביניהם המיתוס הלאומי-הכללי של צה"ל הבלתי

מנוצח. בחברה הישראלית שלטה אווירה של משבר, חשבון נפש ושידוד מערכות חברתי, פוליטי ומדיני. מרירותם של הורי הנופלים הגיעה לידי ביטוי חריף, לראשונה בתולדות מלחמות ישראל: "אל נשכח שגם במלחמות קודמות היו מחדלים, אבל דברים כאלה לא קרו! לא באו בהטחות ובגיזופים אותן המשפחות, ששיכלו את יקיריהן במלחמת ששת הימים" (ויצטום ומלקינסון, 1993). מעורבותם של אנשים מן המעגלים החברתיים האינטימיים במעשי ההנצחה מחד, והקולות הפוליטיים והחברתיים שהלכו ונשמעו בזיקה לאירועי התקופה מאידך, העצימו עוד יותר את ממדי ההנצחה האישית. מקימי האנדרטאות היו בני משפחה וחברים ובהתאם לכך השתנו גם הטקסטים המופיעים על האנדרטאות - מלבד השם ומועד הנפילה, שולבו גם קטעים משירי משוררים ידועים, או שירים שכתבו בני משפחה וידידים. כמו כן החלה להופיע גם נימה המדגישה את כאב האובדן, ועמה גם תיאור חייהם של הנופלים (שמיר, 1997).

עם זאת, האנדרטאות האישיות מהוות רק חלק קטן יחסית מכלל פעולות ההנצחה הפרטיות. משפחות שיש להן כסף מקימות קרנות, מממנות אתרים ומבנים או מקיימות אירועים שונים לזכר יקיריהן. ההנצחה בישראל מתקיימת בעיקרה באמצעות חוברות זיכרון וכך גם משפחות חסרות משאבים כלכליים מצליחות לממן חוברת הנצחה. חוברות הזיכרון הן מגוונות מאוד בהיקף, בגישה ובהשקעה הכספית. מובאים בהן מכתבי תנחומים, רשימות קצרות של בני המשפחה והחברים, תמונות מהילדות שעברו מהאלבום לדפוס, טקסטים שכתב הנופל, עיטורים ותעודות שקיבל. נקודה חשובה היא שחוברת הזיכרון הממוצעת אינה מנציחה את הנופל בצורה מדויקת. הבן הנופל משול, בדרך כלל, לפרח שעוד לא נתן פרי וחייו עדיין לא התייחדו באפיונים ייחודיים שיכולים לשמש דוגמה להתנהגות ועשייה. לכן, בתהליך ההנצחה הנפטר הופך לעיתים לדבר שהוא לא- למיתוס, למופת. החוברת גם אינה משמשת את סביבתו של הנופל ואיננה מקרבת אליה את הרחוקים יותר. בדרך כלל היא נדחקת בבתי החברים וקרובי המשפחה למגירות שאיש אינו פותח (רוזנטל, 2001).

בהשוואה למה שהתרחש בישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים, החברה בארה"ב לא עברה שידוד מערכות חברתי, פוליטי ומדיני בסדר גודל דומה, גם לא לאחר סיום מלחמת ויטנאם. בסוף שנות ה'60 וכתגובה למחדלי המלחמה, קמה בארה"ב תנועת המחאה POW/MIA, שהשרישה את האמרה "You Are Not Forgotten", בהתייחס לשבויים אמריקאים שנתרו במחנות בוויטנאם, לאחר יציאת הכוחות האמריקאים משם. עבור מיליוני אמריקאים, תנועה זאת היוותה מקום מפלט יחיד עבור הזעם, שברון הלב, ההתפכחות והסלידה מהאומה שהתהוותה בארה"ב שלאחר המלחמה. בכך סיפקה התנועה קהילה למיליוני אנשים, שבמסגרתה הם יכלו לשקול מחדש את מערכת היחסים שלהם עם המדינה. היא נתנה פרשנות חדשה למלחמה, והדגישה את כישלונה של ממשלת ארה"ב בעמידה לצדם של חייליה. אך עם כל זאת, משבר האמון שהצליחה התנועה ליצור, לא גרם לאותו שידוד המערכות שארע במדינת ישראל לאחר מלחמת יום כיפור, ומערכת היחסים בין העם האמריקאי לבין מנהיגיו נותרה יציבה. היחס לדת האזרחית והאמון בה נותר בעינו (Hass, 1998). כתוצאה מכך, ההנצחה האישית בארה"ב לא התפתחה באותו האופן שבו התפתחה בישראל, וביטויי ההנצחה האישית שם, באו לידי ביטוי בדרכים אחרות. האמריקאים לא מרדו בהנצחה הממסדית על ידי הקמת אנדרטאות אישיות, אלא בחרו להביע את דעותיהם כנגד המסרים של השלטון בדרכים אחרות. למשל, באנדרטת

ויטנאם נוהגים המבקרים להשאיר חפצים אישיים כגון מכתבים ושירים לנפטרים, ציורים ותמונות, דובונים וכובעי בייסבול ועוד. חלק מהחפצים שמושארים ליד האנדרטה הן מזכרות שמוכרת תנועת ה- POW/MIA באזור. הדבר מראה את הצורך החברתי של חלק מהאמריקאים ליצור הנצחה אישית וסימבולית משלהם. עקב האופי האישי שניתן למקום על ידי המבקרים בו, השתנה המסר הרשמי של האנדרטה מהצהרה לגבי פטריטיזם, גבורה והישרדות החופש להתמקדות באותם אינדיבידואלים שלא שרדו את המלחמה. כל תוספת לבסיס האנדרטה משנה את הטקסט של הזיכרון עד שמגיע זמנה לעבור לארכיון. תהליך זה מאפשר לקולות רבים להישמע, לעיתים תוך ביטוי של תחושות מנוגדות וסותרות לגבי מלחמה, אובדן וצער (Carlson & Hass, 1998 ; Hocking, 1988).

הנצחה ברשת האינטרנט וקהילות וירטואליות

במהלך השנים האחרונות חלה התפתחות עצומה בתחום המחשבים בכלל ובתקשורת המחשבים בפרט. טכנולוגיה של תקשורת מתווכת מחשב (Communication - Computer Mediated CMC) הולכת ותופסת חלק ניכר מחיינו: אנו מחפשים מידע, מתקשרים עם משרדי ממשלה רשמיים, עובדים, בודקים את מצב חשבון הבנק שלנו, מזמינים כרטיסים לטיסות או מצרכים מהסופרמרקט, וכל זאת מבלי להזדקק לדבר מלבד מסוף מחשב ומודם. כיום, עשרות מיליוני אנשים ברחבי העולם חיים, עובדים, משחקים ואוהבים בסייבר-ספייס. הם מתקשרים ביניהם במגוון עצום של סביבות, החל מאי-מייל, דרך משחקי פנטזיה, ויכוחים מקוונים ופלטפורמות. אחד השימושים הקיימים ברשת, הוא ניצולו של המרחב הוירטואלי לשם הנצחתם של נפטרים. ישנן שתי אפשרויות עיקריות להנצחה ברשת: הנצחה באמצעות אתרים המהווים "בתי קברות וירטואליים" וכן באמצעות אתרים פרטיים שמוקמים לזכרו של הנפטר. Roberts & Vidal (1999-2000) מצאו כי מאז שנת 1995, החלו אבלים להציב מצבות זיכרון אישיות-ייחודיות לאהוביהם במסגרת אתרי אינטרנט המהווים "בתי קברות וירטואליים". בדומה לבתי קברות מסורתיים, בתי הקברות הוירטואליים מספקים מרחב לפעולות זיכרון, לחלוקת כבוד ולביקורים אצל הנפטרים. הבסיס הוא בדרך כלל טקסטואלי, אולם ישנם אתרים המאפשרים לכלול גם אמצעים נוספים, כגון תמונות וצלילים. ברוב המקרים, הנצחה במסגרת אתר שכזה היא תהליך פשוט ולא יקר, המסתכם בשליחת קבצים באמצעות הדואר האלקטרוני. בדומה לטקסי פרידה ואבל לא-מסורתיים אחרים, הקמתם של מצבות זיכרון ברשת, או של אתרים פרטיים המיועדים להנצחה, יכולה לספק לאבלים יתרונות שאינם זמינים להם בטקסים המסורתיים: *תזמון גמיש* - הקמתה של מצבת זיכרון יכולה להתבצע בכל זמן, בהתאם לנוחיותם וצרכיהם של האבלים; *גישה* - אין מגבלות לגבי זכאות להקמתה של מצבת זיכרון ברשת. כך, למי שהרגיש שנשללה זכותו במערכת הטקסים המסורתיים, ניתנת ההזדמנות לעסוק בטקס ציבורי (למשל, קרובי משפחה רחוקים, שכנים או אף מאהבים); *ביקור* - מצבות זיכרון ברשת מהוות מרחב קבוע שבו ניתן לבקר במהלך שלבי האבל השונים; *שיתוף* - ניתן לחלוק במצבות זיכרון ברשת עם אחרים (קרובים וזרים) והן יכולות לעורר שיח אל ועל הנפטר. במקרה זה, השיתוף יכול

לחצות מרחקים גיאוגרפיים וזמן, וכך ניתן להעלות לאתר זיכרונות במועדים שונים, ולקבל תנחומים ממי שנבצר ממנו להגיע לטקסים המסורתיים.

סוג כזה של שיתוף ויצירת קשרים בין-אישיים שאינם מוגבלים במרחב הפיסי, הוא למעשה אחד היתרונות שמאפשר "הכפר הגלובלי". אנשים מכל רחבי העולם יוצרים קשר זה עם זה מבלי לצאת מבתיהם, ונוצרת קרבה בין-אישית בין מי שבנסיבות אחרות לעולם לא היו נפגשים. בכך מאפשרים CMC ורשת האינטרנט סוג חדש של קהילות, "קהילות וירטואליות".

קיימות הגדרות שונות ומגוונות למונח המסורתי של *קהילה*: זוהי התארגנות דינמית של אנשים הרואים במאפיין הייחודי המשותף להם בסיס לסולידריות, תוך קיומו של מרכיב האינטראקציה המתמשכת בין חברים (Weick, 1979; סדן, 1996). לפי Rheingold (1993), התפתחותם של שירותי הרשת והתקשורת האינטראקטיבית שהיא מאפשרת, יצרה את המצע הטכנולוגי להתפתחותו של מבנה חברתי חדש, שניתן לכנותו *קהילה וירטואלית*. בקהילה כזו הקשר בין החברים נוצר, מתקיים ומתפתח באמצעות מחשבים המחוברים ביניהם ברשתות. זהו, למעשה, מקבץ חברתי אשר נוצר ברשת שיש בה מספיק אנשים המתמידים בהשתתפות בדיונים הציבוריים המתקיימים ברשת, תוך השקעת רגשות אנושיים מספקים, עד שנוצר מארג של קשרים בין-אישיים במרחב הממוחשב. קהילות וירטואליות שחבריהן פרושים ברחבי העולם, משגשות ממש כאילו היו שכנים דלת לדלת.

כאשר בודקים לעומק את נושא ההנצחה ברשת, ניתן לראות כי אתרי ההנצחה האישיים, שיועדו להנצחתו של אדם אחד או של מספר מצומצם של אנשים, מאפשרים ניצול מרבי של האפשרויות הגלומות ברשת. אתר שכזה מאפשר ליצור לתת ביטוי חופשי לאבל שלו, כאשר התוכן שלו מהווה חומר ביד היוצר, וניתן לכלול בו מידע מגוון: זיכרונות, תמונות, קולות, סמלים הקשורים לנפטר והבעת רגשות כלפיו, ללא התחשבות במגבלות תרבותיות או מסורתיות. כמו כן, ניתן לשלב באתר האישי גם אפשרות לתקשורת עם אחרים, קרובים וזרים מכל רחבי העולם, באמצעות הטכנולוגיה הקיימת כיום; כך ניתן לחלוק עימם את המידע הנכלל באתר ואת התחושות המלוות את תהליך האבל, ובמקביל לקבל מהם חיזוקים. בקרב הגולשים באתר נוצרת תחושה ייחודית של קשר, הנובעת הן מההיכרות עם הנפטר (היכרות אישית או היכרות כתוצאה מחשיפה למידע עליו) והן מהזדהות עם רגשותיהם של האבלים.

במחקר זה, נתייחס להיבט ייחודי של ההנצחה ברשת: אתרי הנצחה פרטיים שהוקדשו לזכרם של נרצחים בפיגועי טרור.

בשנים האחרונות התרבו פיגועי הטרור בעולם כולו וגבו קורבנות רבים. בפיגועים שהתרחשו בארה"ב ב 11 בספטמבר, 2001, נהרגו אלפי אנשים תוך מספר שעות, ברצף של פיגועים אשר הותירו מיליוני אנשים ברחבי ארה"ב והעולם המומים וכועסים. עקב כך, הנושא של פיגועי הטרור עלה לסדר היום הציבורי העולמי ביתר עוצמה.

תחושות ההלם והכעס אינן זרות לחברה הישראלית, החיה במציאות רווית פיגועים מזה שנים רבות. פיגועי ה 11 בספטמבר בארה"ב התרחשו במהלך תקופה אינטנסיבית של פיגועים רבי נפגעים ברחבי המדינה, המכונה "אנתיפאדת אלאקצא".

המוות כתוצאה מפיגוע טרור הוא פתאומי, מתרחש שלא כחלק ממעגל החיים הטבעי, ופוגע ללא הבחנה בין דת, גזע, גיל, מעמד ומגדר. ההתמודדות עם מקרה של מוות כזה היא קשה יותר

במובנים רבים וכוללת רגשות מעבר לתחושות האבל האישיות של הנוותרים. היא מושפעת מאוד מגישות לגבי לאום ותרבות, מערבת כעס רב וצורך בגורם להפנות אליו את האשמה במוות. לעתים תכופות, כשמתרחש מוות בנסיבות שכאלה, האבלים זקוקים לטקסי פרידה אקטיביים יותר מאשר במקרים של מוות בנסיבות טבעיות. בנייתו של אתר הנצחה ברשת יכולה להיחשב כטקס פרידה מסוג זה.

המחקר יבדוק כיצד באים לידי ביטוי מאפייני קהילה וירטואלית באתרי הנצחה באינטרנט שהוקמו לזיכרם של אנשים שנהרגו בפיגועי טרור. כמו כן, ננסה לבדוק האם קיימים הבדלים תרבותיים בהנצחה ברשת או שמא הפלטפורמה הטכנולוגית יוצרת אחידות במאפייני האתרים.

קיימות שתי גישות נפוצות לגבי האופן שבו יש לבחון תכנים באינטרנט. הגישה הראשונה נובעת מהשקפתו של Rheingold (1993), המתייחסת לסייבר-ספייס כמרחב בו תרבות נוצרת ונוצרת מחדש. הגישה השנייה נובעת מהשקפתו של Woolgar (1996), כי האינטרנט הוא תוצר תרבותי הגלום בטכנולוגיה, שהופקה על ידי אנשים מסוימים עם מטרות וסדרי עדיפות תלויי הקשר. הגדרת האינטרנט כתוצר תרבותי משמעה שהוא היה יכול להראות אחרת וכך מה שהוא מייצג, שימושיו והשלכותיו הם תוצרים של הסכמות תרבותיות שיכולות להשתנות.

אנו נתבסס על גישתה של Hine (2000), שלפיה כדאי להתייחס לשתי האסכולות התרבותיות הללו בעת ניתוח התכנים באינטרנט. יש לשלב בין תפיסת האינטרנט כתרבות ייחודית לבין תפיסת האינטרנט כתוצר תרבותי; האינטרנט מכורח הטכנולוגיה מבנה צורות תקשורת ייחודיות אך לא ניתן להתעלם מכך שמי שפועל בעולמות ה-Online, כמו גם מי שפועל בעולמות ה-Offline, הם אנשים, המושפעים מהתרבות שבמסגרתה הם חיים גם בזמן שהם מעצבים תרבות וירטואלית ומושפעים ממנה.

האם שילוב זה של שתי הגישות הוא המייצג את המציאות הקיימת באתרי ההנצחה באינטרנט? באופן ספציפי, יתכן כי אתרים אלה אמנם מושפעים מהתרבות בה חיים יוצריהם ומשקפים אותה, אך בה בעת הם גם מכילים מאפיינים אחידים שנובעים מעצם קיומם במרחב אחד, המרחב הוירטואלי.

שיטת המחקר

נבחרו עשרים וארבעה אתרי הנצחה באינטרנט; שלושה-עשר ישראליים ואחד-עשר אמריקאיים. האתרים הישראליים הוקמו לזכרם של אנשים שנהרגו בפיגועי טרור שהתרחשו במועדים שונים, בין השנים 1994 ועד 2002. האתרים האמריקאיים, לעומת זאת, הוקמו כולם לזכרם של אנשים שנהרגו בפיגועי ה-11 בספטמבר. הסיבה לאחידות זו היא שלא נמצאו אתרי הנצחה אישיים לנפגעים מפיגועי טרור אחרים שהתרחשו בארה"ב (כגון הפיגוע באוקלהומה סיטי בשנת 1995). מרבית האתרים הישראליים אותרו דרך חיפוש באינדקסים של וואלה², גוגל³ ונענע⁴, תחת הקטגוריה שעוסקת בהנצחה וזיכרון. בנוסף, פנינו לגולשים בפורומים שונים העוסקים בשכול ובאבל בבקשה למציאת אתרי הנצחה מתאימים. בחרנו אתרים שהוקדשו אישית לזכרו של אדם שנהרג בפיגוע טרור בישראל. קטגוריה זו כללה הן אזרחים והן חיילים שנהרגו במהלך שירותם הצבאי, אולם הפיגוע שבו נהרגו לא התרחש במהלכה של פעולה מבצעית ולא נבע ישירות ממילוי תפקידם. איתור האתרים האמריקאים החל בחיפוש בחלק המוקדש לאירועי ה-11 בספטמבר באינדקסים שונים, כאשר מרבית האתרים אותרו דרך Yahoo!⁵ ו-Google⁶. חלק אחר של האתרים אותרו דרך חיפוש באתרים גדולים שהוקדשו ל-11 בספטמבר⁷.

ניתוח תכני האתרים וההשוואה ביניהם מתבססים על ניתוח תוכן איכותני- שיטה המאפשרת לחקור משמעות סמלית של מסרים. בתהליך זה יש לזכור כי למסרים אין משמעות אחת ויחידה שיש לחשוף: תמיד ניתן לבחון את הנתונים מנקודות מבט שונות, בעיקר כאשר הם סימבוליים מטבעם. כמו כן, אין הכרח כי הפרשנות של משמעות התכנים תהיה מקובלת על הכול: למרות שהסכמה גורפת לגבי משמעותו של המסר יכולה לפשט את ניתוח התוכן במידה רבה, הרי שהיא קיימת רק לגבי ההיבטים הברורים מאליהם של התקשורת, או רק לגבי אותם האנשים שחולקים את אותה נקודת המבט התרבותית והסוציו-פוליטית. לבסוף, יש לוודא כי ניתוח התוכן יהיה מחובר להקשר רחב יותר של התופעה אליה הוא מתייחס (Krippendorff, 1980). מידע איכותני יכול להיות מוגדר כייצוגים של מעשים וביטויים אנושיים, כאשר מטרת הניתוח היא להבין את ההסכמות, הכוונות, הנורמות והערכים שמשמשים את מעצבי התכנים כבסיס לביטוייהם ומעשייהם. במחקר איכותני, החוקר מחפש הבנה מקיפה של המקרים הספציפיים שהוא בודק ונותן העדפה במהלך הניתוח לרלוונטיות ולשלמות על פני דיוק וסלקטיביות (Sivesind, 1999).

---

² <http://www.walla.co.il>

³ <http://www.google.co.il>

⁴ <http://www.nana.co.il>

⁵ <http://www.yahoo.com>

⁶ <http://www.google.com>

⁷ אתר לדוגמא: <http://www.youwillneverbeforgotten.com>

לאחר קריאת ספרות מחקרית רלוונטית ובחינת תכני האתרים, נמצאו מספר תמות מרכזיות למיון המידע שבהם. מיון לפי תמות של מידע איכותני, משמעו בחירה של קטעי טקסט, שנראה שיש להם מאפיינים משותפים, מתוך מטרה לראותם כקשורים זה לזה.

Roberts & Vidal (1999-2000) במחקרם על אתרי 'בתי קברות' וירטואליים מצאו מספר תמות

שחולקו לקטגוריות: הודעת פטירה סטנדרטית, חגיגת החיים/סיפור סיפורים, צער מפורט/געגועים, אשמה, התמקדות בנסיבות המוות, הרהורים פילוסופיים לגבי חיים ומוות ופירושים דתיים.

Jorgensen-Earp & Lanzilotti (1998) במחקרן על תופעת ה"מקדשים" באתרי טרגדיה לאומיים

מצאו מספר תמות למיון החפצים והטקסטים שהונחו במקומות אלה, ביניהם תמה המתייחסת לקורבנות כאילו "נבחרו" למות בשל תכונותיהם המיוחדות וכן תמה שמשקפת את תפיסת גן העדן כהמשך לקיום ארצי.

מעבודתו של Bellah (1988) אודות הדת האזרחית האמריקאית, עולים מספר עקרונות נוספים לבחינת תכני האתרים, המתייחסים לעניינים של דת ולאום: האל כסמכות מוסרית עליונה; קיומם של חיים לאחר המוות; אמריקה כ"ארץ המובטחת" ונכונות לסיכון ולהקרבת חיים לשם הצלתם של חיי אחרים. ואמנם, בניתוח של אנדרטאות בארה"ב, מצא Morris (1997) שלוש תמות מרכזיות בהן: דת, רומנטיקה וגבורה. *תמת הדת* מכילה עקרונות אחדים של הדת האזרחית, ובמסגרתה המוות נתפס כחלק טבעי מהחיים ויש להתייחס אליו כאל התגלמותה של מטרה אלוהית. *תמת הרומנטיקה* מתמקדת בממדים האסתטיים של החיים, הצמיחה והמוות, כאשר האחרון נתפס כחלק מהחיים, כהזדמנות להתקבץ יחד, לעזור לזולת ולחגוג את החיים. *תמת הגבורה* מבליטה אישים נבחרים (למשל, הנשיאים לינקולן, קנדי) ומתייחסת לתכונות ייחודיות שלהם - היכולת להשקיע מאמץ אנושי עליון במאבק לחיים ולהשפיע על הגורל - כנובעות מהאישיות ולא מכורח המציאות.

במהלך העבודה ניסחנו מתוך הספרות הקיימת ומתוך המאפיינים הייחודיים שעלו מהאתרים, מספר תמות מרכזיות להתייחסות אל המידע בהם:

- תחושות קשות – אשמה והאשמה, כעס כלפי גורמים שונים (הנפטר, הגורל, האל, המדינה והטרוריסטים) ושיתוף בתחושות העצב. כמו כן באות לידי ביטוי תחושות קשות של החמצה. רגשות אלה נבדקו בטקסטים של מכרי הנפטרים וגם בטקסטים שכתבו מבקרים באתרים.
- העלאת זיכרונות – סיפורי חיים, רגעים אישיים, געגועים, הבלטה של ייחודיות הנפטר. הצגת סיפורי החיים של הנפטרים ברמות פירוט שונות ותוך ציון של דגשים מגוונים (הישגים, תכונות, מעשים ועוד), רגעים מיוחדים (בילויים משותפים, תחביבים ועוד) ומאפיינים ייחודיים של הנפטר (חיוך, תכונות אופי ומראה ועוד).
- חיים לאחר המוות – מוטיבים של מלאכים, גן עדן, המשך החיים "למעלה" וקיום מורשתו של הנפטר (בהתנהגות אישית או במפעלי הנצחה שונים). קיימות פניות ישירות אל הנפטר כמי שמביט מלמעלה ומהווה מלאך שומר של הנוותרים אחריו, כמי שישותו עדיין מתקיימת בעולם, בממד אחר, בגן העדן.

- מאפייני דת ולאום – טקסטים מפורשים וסמלים של דת (נרות, אייקונים, ציטוטים מהתנ"ך והברית החדשה ועוד) או לאום (דגלים, אמרות פטריוטיות ועוד).
- קהילה – פניה לקהילה ושימוש בטכנולוגיה לשם העמקת הקשר עמה ואליה (אינטראקטיביות בדרגות שונות). חלק מהשימושים הטכנולוגיים מאפשרים חיזוק קשרים במסגרת קהילה קיימת של מכרים (פורומים, מסירת הודעות במסגרת האתר, שליחת הודעות בדואר אלקטרוני לבני המשפחה ועוד). שימושים טכנולוגיים אחרים מאפשרים גיבוש של קהילה רחבה יותר, המורכבת גם ממכרים וגם מזרים, שהגיעו לאתר מסיבות שונות. עניין זה מתאפשר כאשר משלבים באתר גם אפשרות לקרוא את התכנים במספר שפות, מונה מבקרים, ספרי אורחים, אפשרות לשליחת תרומות, קישוריות לאתרים אחרים ושילוב של תכנים אישיים, תמונות וקולות.

המחקר מתבסס על שלוש רמות של ניתוח והשוואה :

1. תיאור האתרים (ראה נספחים 1 ו-2) :

- מאפייני האתר : יוצר האתר, צורה, תכנים ועוד.
- ניתוח תמטי של התכנים.

2. השוואה תוך-תרבותית :

- מציאת מאפיינים כלליים, משותפים ושונים : יוצר האתר, צורה, תכנים ועוד.
- מציאת תמות משותפות ושונות.

3. השוואה בין-תרבותית.

- השוואה בין המאפיינים הכלליים.
- השוואה בין התמות המרכזיות.

אתרי הנצחה ישראליים, השוואה תוך-תרבותית

מאפיינים כלליים:

נמצאו מאפיינים משותפים רבים בין האתרים הישראליים, על אף ההבדלים במאפייני הרקע של המונצחים בהם (גיל, מין, השתייכות פוליטית, מידת דתיות ועוד). מתוך 13 אתרים, שמונה הוקדשו לנשים וחמישה לגברים; טווח הגילאים של המונצחים נע בין 15 ל-59; 54% מהאתרים הוקדשו למונצחים בעלי אוריינטציה דתית-לאומית, וב-46% מהאתרים לא מופיע רמז לאוריינטציה כלשהי בתחומים אלה; מקימי האתרים היו בני משפחה או חברים קרובים; את עיצובם של האתרים ניתן לחלק למספר קטגוריות: 15% מהאתרים בנויים בפורמט של חוברת הנצחה, 8% בנויים כפורטל של מידע ותקשורת, 31% מהאתרים מעוצבים בצורה שהותאמה לאופיו של המונצח בהם (שימוש במוטיבים ייחודיים ואהובים), ו-53% מהאתרים מעוצבים בצורה המזכירה מודעות אבל, כאשר הדגש הוא על שימוש בצבעים שחור ולבן; בכל האתרים ניתן למצוא תיאור של האירוע בו נהרג המונצח, ב-62% מהאתרים מופיעות הפניות למקורות מידע נוספים או חומרים סרוקים מעיתונים, וב-38% מהם לא קיים מידע שכזה. מבחינת מטרת האתר: כל האתרים משמשים הן להנצחת הנפטר והן כסוג של טקס פרידה ממנו, ברמות שונות. אולם, ניתן לדבר על מגמה דומיננטית של כל אחד מהאתרים, ומכאן ליצור חלוקה של מטרה מרכזית שאותה משמש האתר. 23% מהאתרים משמשים בעיקר כפלטפורמה לטקסי פרידה אקטיביים מהמונצח, ו-77% מהאתרים משמשים בעיקר להנצחתו (אינפורמציה עליו, הסברה בנושאים שונים הקשורים אליו, שיתוף במידע בנוגע לפעולות הנצחה, אפשרות למשלוח תרומות דרך האתר).

מוטיב נוסף שיש להזכיר כאן הוא שימוש באמצעים שנותנים תחושה של היכרות אישית עם המונצח: סקירה של חיי המונצח- מופיעה ברמות פירוט שונות בכל אחד מהאתרים; גיוון בתמונות המופיעות באתר- ב-31% מהאתרים ניתן לראות כמות מעטה מאוד של תמונות, ואילו ב-69% אתרים ניתן לראות תמונות רבות ומגוונות של המונצח; שימוש בטכנולוגיית קול (שירים המלווים את הגלישה באתר, שירים בקולו של המונצח, הקלטה של דבריו)- 31% מהאתרים מאפשרים קול; פניות ישירות בולטות אל המונצח (בהספדים או במכתבים אישיים) - ב-77% מהאתרים מצויה פנייה שכזאת; סריקה של חומרים אותנטיים (בכתב יד) של המונצח ולכבודו קיימת ב-62% מהאתרים.

תמות משותפות ושונות:

- בעשרה אתרים היו ביטויים של תחושות קשות, כגון עצב, אשמה, האשמה וכעס. תמות העצב מתייחסות בעיקר לתחושות ההחמצה שחוזרות על עצמן במרבית האתרים, ההחמצה של הנפטרים את החיים, מה הם כבר לא יספיקו. בשלושה אתרים ניתן היה לראות אשמה אישית של חלק מהכותבים, תחושה שלהם שיכלו לעשות יותר כדי למנוע את שהתרחש. הכעס, שהיה המוטיב הבולט ביותר, הופנה ברוב המקרים כלפי החיים, איך אפשר לקחת דווקא את האנשים המיוחדים הללו, חלקם אף הפנו את התלונה ל"אלוהים", מדוע טעה ולקח דווקא את יקיריהם. ניתן למצוא גם כעס שהופנה כלפי הנפטרים שהותירו את האבלים לבדם בעולם. עם זאת, בחמישה מתוך ששת האתרים הדתיים-לאומיים, לכעס הייתה כתובת אחרת, ההתייחסות לאלוהים כאן הייתה התייחסות של השלמה עם מעשיו ואת הכעס הפנו לעבר מנהיגות המדינה.

- בכל האתרים שולבו זיכרונות רבים, אם בצורה של סיפורי חיים של הנפטרים (בקצרה או בפירוט רב), אם באזכור של רגעים אישיים משותפים: בילויים, תחביבים, לימודים ועוד. בניגוד למצופה, לא התגלה קשר בין גיל המונצחים לבין מידת הפירוט בסיפורי החיים או בזיכרונות האישיים שמופיעים באתר לזכרם; ישנם אתרים לזכר צעירים המפרטים כל אספקט בחייהם וישנם כאלו של מבוגרים שמביאים בקיצור רשימת הישגים ומעשים. עם זאת, המוטיבים הדומיננטיים בהעלאת הזיכרונות היו ביטויי הגעגועים והבלטת ייחודיותם של הנפטרים; היותם שונים, טובים יותר מסביבתם, יפים, חכמים, עוזרים ומיטיבים. כאמור, רבים מהזיכרונות באים לידי ביטוי בתמונות הרבות המופיעות באתרים ואשר מציגות זיכרונות משלבי חיים שונים של המונצחים.
- רוב תכני האתרים משקפים חוסר נכונות לקבל את מות היקירים, יש רצון להמשיך ולהאמין כי הם קיימים בממד אחר. בשבעה מהאתרים ניתן למצוא פניות ישירות אל המונצחים בבקשה שישמרו מלמעלה על הנותרים. עם זאת, רק שלושה מהמונצחים מתוארים כמלאכים בשמים. בשישה מהאתרים ניתן למצוא הבטחות מילוליות של הנותרים המופנות אל המונצח לשימור אמונותיו, תכונותיו ופעולותיו – שימור מורשתו. תשעה אתרים מזכירים פעולות הנצחה שמתבצעות לזכרם של המונצחים, אך רק אחד מבין האתרים הללו משתמש באינטראקטיביות הייחודית לאינטרנט לשם ביצוע של פעולות הנצחה. זאת על ידי כך שהאתר מאפשר לציבור הגולשים לקחת חלק פעיל בפעולת הנצחה, שאיננה מתבצעת בשום מסגרת אחרת מלבדו (אפשרות לשאלות ותשובות דרך האתר).
- מבחינת מאפייני דת: בעשרה אתרים קיימת התייחסות מסוימת לדת, שנעה מהצבת נר "יזכור", ועד שימוש בתכנים מהתנ"ך וריבוי במלים המקושרות למסורת. בשבעה מהאתרים ההתייחסות לדת היא רבה, וכוללת גם תכנים וגם סמלים. יש לציין שכל האתרים הללו הוקמו לזכרם של אנשים בעלי אוריינטציה דתית.
- מבחינת מאפייני לאום: בתשעה אתרים קיימת התייחסות מסוימת ללאום, שנעה משימוש בצבעי הדגל הישראלי, כחול ולבן, ועד להצהרות של פטריוטיות. בארבעה מתוכם ניתן לחוש התייחסות מרומזת פטריוטית למדינה וללאום - שימוש בצבעים ומסרים המשתמעים מהטקסט. חמישה אתרים מכילים התייחסות מפורשת פטריוטית ללאום, שבאה לידי ביטוי בהדגשת הקשר של העם לארצו. יש לציין כי אתרים אלה הם האתרים שהוקמו לזכרם של אנשים בעלי אוריינטציה דתית-לאומית.
- מידה מסוימת של קהילתיות מתקיימת בכל האתרים, בעיקר על ידי מתן האפשרות לשליחת דואר אלקטרוני לאבלים. כמחצית מהאתרים אף כוללים תרגום לשפות נוספות מלבד עברית, מה שמאפשר הרחבה של קהילת הגולשים היכולים להתוודע אל המונצחים. שניים מהאתרים מאפשרים יצירה ממשית של קהילה רחבה יותר מציבור המכרים של המונצחים. אתרים אלה נבדלים מהאחרים משתי סיבות שונות: אתר אחד יועד למטרות של הסברה, ויש בו פנייה לציבור רחב מאוד, בשפות שונות, בבקשות לעזרה ולהפצה של דבר קיומו של האתר. האתר השני זכה לפרסום בפורטל פופולרי, וכך זכה לחשיפה ניכרת. שמונה אתרים אחרים מאפשרים גיבוש של קהילה קיימת של מכרים ובני משפחה של המונצח בהם. זאת על ידי הצבתו של ספר אורחים באתר, הדגשה של חשיבות הגורם המאחד את הקהילה במסגרת

הטקסטים (אמונות וחוויות משותפות), וקריאה להשתתף בפעילויות הנצחה במסגרת הקהילתית.

אתרי הנצחה אמריקאיים, השוואה תוך-תרבותית

מאפיינים כלליים:

ניתן למצוא מאפיינים משותפים רבים בין האתרים האמריקאים, על אף ההבדלים במאפייני הרקע של המונצחים בהם (גיל, מין, מוצא ועוד). אפשר כי הדבר נובע מהאסון המשותף בו כל נהרגו כל המונצחים באתרים שבדקנו. מתוך אחד-עשר אתרים, שלושה הוקדשו לנשים ושבעה לגברים, אתר אחד הוקדש לבני אותה המשפחה; טווח הגילאים של המונצחים נע בין שנתיים ל-62; מקימי האתר היו בני משפחה, חברים קרובים או זרים שלא הכירו כלל את המונצחים (שני אתרים). בכל האתרים ניתן למצוא תיאור של האירוע בו נהרגו המונצחים, ב-64% מהאתרים מופיעות הפניות למקורות מידע נוספים על המונצח או על האירוע הספציפי בו נהרג וב-36% מהם אין כלל הפניות.

מבחינת העיצוב החיצוני הכללי של האתרים, ניתן לומר כי 36% מהאתרים מעוצבים בצורה שהותאמה לאופיו של המונצח בהם והשאר רשמיים יותר בעיצובם. מבחינת מטרת האתר, כל האתרים משמשים הן להנצחת הנפטר והן כסוג של טקס פרידה ממנו, ברמות שונות, אולם ניתן לאתר מטרה מרכזית שאותה משמש האתר – 18% מהאתרים משמשים כטקס פרידה מהנפטרים, 55% מהאתרים משמשים בעיקר להנצחתם, ב-18% מהאתרים שתי המטרות בולטות במידה שווה וב-9% מהאתרים (אתר אחד), מטרת האתר היא אחרת. מוטיב נוסף שיש להזכיר הוא שימוש באמצעים שנותנים תחושה של היכרות אישית עם המונצח: סקירת חיי המונצח המופיעה ברמות פירוט שונות במרבית האתרים כאשר ב-27% מהאתרים קיימים תיעוד ופירוט משמעותיים של אופי המונצח, עד כדי מתן תחושה של היכרות אישית עמוקה עמו לגולש באתר; גיוון בתמונות המופיעות באתר – ב-36% מהאתרים ניתן לראות כמות מעטה של תמונות ואילו ב-64% מהאתרים ניתן לראות תמונות רבות ומגוונות של המונצחים; שימוש בטכנולוגית קול (שירים המלווים את הגלישה) – ב-27% מהאתרים ישנם שירים המלווים את הגלישה; פניות ישירות בולטות אל המונצחים (בהספדים או במכתבים אישיים) – ב-36% מהאתרים ניתן למצוא פנייה שכזאת. לא נמצאו כלל חומרים מקוריים סרוקים של המונצחים או חומרים אחרים שסרוקים לכבודם באתרים לזכרם.

תמות משותפות ושונות:

- בחמישה מתוך אחד-עשר האתרים היו ביטויים של תחושות קשות, כאשר בארבעה מתוכם ניתן היה למצוא האשמה וכעס על הטרוריסטים. המוטיב הבולט ביותר בחמשת אתרים אלו היה מוטיב העצב על מותם של המונצחים; בלטו ביטויי החמצה של הקשרים האישיים וביטויים של אובדן החיים שהיו יכולים לתרום רבות לעולם.
- בכל האתרים שולבו זיכרונות, במידה זו או אחרת, וחלקם אף כללו התייחסות להישגיהם של המונצחים. כאשר הופיעה התייחסות כזו, הדבר בלט בצורה ניכרת באתר; למשל פירוט הישגי המונצח שקדמו לתיאורו האישי או לתיאור הנותרים, או תיאור כל פרט ופרט בהתקדמות המקצועית וכדומה. הזיכרונות האישיים מתמקדים בעיקר בסיפורים משותפים

- מהעבר, ברגעים של אושר ושמחה ובייחודיותם של הנפטרים. מרבית האתרים כללו ביטויי געגועים מפורשים בהתייחסות לחסרונם הפתאומי של המונצחים.
- מרבית תכני האתרים משקפים שמירה על המשכיות כלשהי של חיי המונצח. העניין בא לידי ביטוי בחוסר נכונות לקבל את מותם של היקירים, בהבטחות לשמר את מאפייניהם, וברצון להאמין כי הם מוסיפים להתקיים בממד אחר. נפוצה ההתייחסות אל המונצחים כאל מלאכים שומרים, שחיהם ממשיכים "למעלה", בגן העדן (בארבעה אתרים מופיעה התייחסות מפורשת להיותם מלאכים, ובשני אתרים נוספים ישנה התייחסות עקיפה), וכן אזכור של פעולות הנצחה לזכרם (בשמונה מהאתרים). רק באתר אחד לא ניתן למצוא אף לא אחד מהמאפיינים שלהלן, ובמרביתם ישנם כמה מאפיינים שזורים ביחד.
  - מבחינת מאפייני דת: בשבעה מהאתרים ישנה התייחסות מסוימת לדת, שנעה מאזכור של האל ורצונו, דרך מוטיבים שונים של מלאכים, ועד לשילוב בולט של סמלים דתיים (צלבים, תמונות של ישו) באתר. בשלושה מהאתרים ההתייחסות לדת היא רבה, ומכילה תכנים וסמלים דומיננטיים מתוך הברית החדשה. יש לציין כי באף אחד מהאתרים עניין הדת לא היווה חלק מרכזי בתיאור האישיות של המונצח, כלומר – על אף השימוש השכיח בסמלים ובתכנים דתיים, איש מהמונצחים לא תואר כמאמין אדוק.
  - מבחינת מאפייני לאום: בשבעה מהאתרים ישנה התייחסות ללאום, שנעה בשימוש בצבעי הדגל האמריקאי, כחול, אדום ולבן, דרך שימוש בסמלים אמריקאיים מובהקים, כמו הנשר והדגל עצמו או אייקונים שעוצבו לאחר האירועים, ועד להצהרות מפורשות של פטריוטיות. בארבעה מתוך האתרים הללו ההתייחסות היא רבה, ובאה לידי ביטוי בשימוש בסמלים לאומיים, שירים והצהרות שונות. באתרי ההנצחה האמריקאיים ניתן לראות מוטיב נוסף הקשור לעניין הלאום: מוטיב הגבורה; בשבעה מהאתרים מתואר המונצח בהם כגיבור אמריקאי (Hero), זאת למרות שתיאור עובדתי של פעולות הכרוכות בהצלת חי אדם מופיע רק לגבי שניים מהמונצחים.
  - ניתן לומר כי מרבית האתרים יוצרים תחושה של קהילתיות, בין אם על ידי חיזוק הקשרים במסגרת קהילה קיימת של מכרים ובני משפחה, ובין אם על ידי הרחבת הקשר לקהילה גדולה יותר, של ציבור הגולשים. הטכנולוגיה שמתאפשרת על ידי שימוש באינטרנט לשם הנצחה, היא זו שיוצרת תחושה זאת. בכל האתרים משולבות אפשרויות שונות ליצירת קשר בין מכרים וזרים, דוגמת אי-מייל ומונה מבקרים ובחלקם אף יותר מכך. במספר אתרים קיימת מידה רבה יותר של אינטראקטיביות והזדהות, על ידי שימוש בספרי אורחים, קישוריות למידע ולאתרים רלוונטיים, מתן אפשרות לשילוב תכנים אישיים ושימוש באמצעי מדיה שונים (המביאים להזדהות רבה יותר עם הנפטרים ועם האבלים). שלושה מהאתרים מאפשרים גיבוש של קהילה קיימת וארבעה מהאתרים מאפשרים יצירה ממשית של קהילה רחבה יותר מציבור המכרים של המונצחים. אתרים אלה נבדלים מאתרים אחרים בתכונותיהם הייחודיות: שילוב של ספר המבקרים כגורם דומיננטי באתר או שימוש יוצא דופן באמצעי מדיה. הבדל ניכר נוסף, המשותף לארבעה אתרים אלה, הוא הדרך שבה הם יוצרים חיבור אישי לגולשים הזרים: על ידי בנייתו של האתר בידיו של זר מוחלט, על ידי חיבור בין קהילות קיימות, רחבות ומוגדרות (למשל בין קהילת התורמים לקרן הנצחה

כלשהי לבין מי שנהנים מהתרומות הללו) ובמקביל- על ידי יצירת תחושה של היכרות אישית
לגולש באתר, עם המונצח.

ד י ו ן

השוואה תמטית בין תכנים של אתרים שונים ברשת האינטרנט, דורשת התייחסות למאפייני הרקע השונים, במיוחד בהשוואה בין-תרבותית של אתרים. כאמור, לפי Hine (2000) בעת ניתוח תכנים באינטרנט, יש לשלב בין תפיסת האינטרנט כתוצר תרבותי לבין תפיסתו כתרבות ייחודית. כאשר בוחנים את אתרי ההנצחה האמריקאיים והישראלים שאליהם התייחסנו בניתוח, ניתן לראות שגישה זאת אכן באה בהם לידי ביטוי. מצד אחד, תרבות ההנצחה ממשיכה להתקיים כתוצר תרבותי גם כאשר היא מתרחשת באינטרנט; אם כתוצר תרבותי תלוי-חברה או כתוצר תרבותי אנושי-אוניברסלי, וכך בעצם הרשת משקפת את התרבות הקיימת. מצד שני, ההנצחה מקבלת צורה חדשה בשל המאפיינים הייחודיים לרשת ולטכנולוגיה שבשימוש. הנצחה באינטרנט כתוצר תרבותי באה לידי ביטוי בשתי דרכים. ראשית, כאשר משווים בין אתרי הנצחה אמריקאיים וישראלים, ניתן לראות שיקוף של הלכי רוח שונים בשתי המדינות. אתרי ההנצחה הדתיים-לאומיים בישראל, הם דוגמא טובה לכך, כאשר מופיעים בהם ביטויים פוליטיים חריפים התואמים את הדעות השוררות בקרב ציבור זה. גם אתרי ההנצחה האמריקאיים משקפים את הלכי הרוח שלאחר ה-11 בספטמבר, בהכילם ביטויים פטריויטיים רבים. שנית, אתרי ההנצחה מכילים מאפיינים אנושיים-אוניברסליים משותפים, מעבר לתרבות המסוימת שבמסגרתה צמחו; בכולם מופיעות תמות מרכזיות דומות; שיתוף ברגשות קשים, העלאת זיכרונות, מוטיבים של חיים לאחר המוות. במקביל, אתרי ההנצחה מכילים מוטיבים הנובעים מהמאפיינים הייחודיים של הרשת ומהווים תוצר תרבותי ייחודי למדיום זה; הטכנולוגיה שהרשת מאפשרת משנה את דפוסי ההנצחה הקיימים על ידי מתן אפשרות לפידבק מציבור הגולשים, אפשרות לקישוריות למידע על המונצחים ועל האירועים ואפשרות לספר עליהם בדרך ויזואלית. הטכנולוגיה אף יוצרת דפוסים חדשים של הנצחה על ידי שילוב ספרי אורחים ויצירה וחיזוק של קהילות.

הבדלים בין אתרי ההנצחה האמריקאים והישראלים,

כאמור, ההנצחה היא תוצר תלוי תרבות ואכן ניתן לראות כי ההבדלים בין אתרי ההנצחה נובעים מתפיסות תרבותיות שונות.

זהותם של מקימי אתרי ההנצחה

אתרי ההנצחה הישראלים הוקמו על ידי בני משפחה או חברים קרובים של המונצחים בעוד שחלק מהאתרים האמריקאיים הוקמו בידי זרים מוחלטים. ניתן לשייך את התופעה להתחזקות רגשי הפטריויטיות ותחושת השייכות לדת האזרחית בקרב האמריקאים, לאחר אירועי ה-11 בספטמבר. לפי Turkle (2002), כאשר מתרחשת הפרה של חיי היומיום, כמו במקרה של פעולות טרור המכוונות אל יסודות החברה, מתעוררים רגשות קולקטיביים וחוזרת המודעות לקשרים שנותנים לחברה את כוחה המוסרי. מתקפות הטרור של ה-11 בספטמבר שכוונו בצורה בולטת לסמלים דומיננטיים של כח כלכלי וצבאי, הביאו לנהירה כלפי סמלים קולקטיביים בחברה האמריקאית. החלה תצוגה מסיבית של דגלים אמריקאיים על בניינים, בתים פרטיים, ביגוד וכלי רכב, וזאת מעבר להבדלים של אזור, מעמד וגזע. הדגל חדל להיות סמל של מדיניות אפשרית אחת, והפך להיות ביטוי ליגון משותף, לאיום משותף, לגורל משותף. התנופה שחלה בתחום

התרומה לצדקה של אוכל, בגדים, אספקה, וכסף למשפחות וליתומים של אנשי שירותי הכבאות והמשטרה, היתה אדירה, והדגימה את כוחה של הזהות הקולקטיבית. אחת התוצאות שנבעה מתחושות המשותפות הייתה הקמה של אתרי הנצחה באינטרנט לזכר הקורבנות, גם בידי זרים. באתרי ההנצחה הישראלים, לעומת זאת, לא ניתן למצוא מחוות דומות, גם לא באתרים שמנציחים קורבנות של פיגועים רבי נפגעים. האתרים הישראלים מוקמים על ידי בני משפחה ומכרים בלבד וניתן לשייך זאת הן לעובדת היותו של השכול חלק מהמציאות הישראלית (ולא עניין פתאומי ומפתיע) והן למגמת ההנצחה האישית שהתחזקה לאחר מלחמת יום הכיפורים והתהליכים החברתיים שחלו בעקבותיה, כאשר נשבר המונופול של המדינה בתחום ההנצחה ורבים החלו להנציח את יקיריהם לפי ראות עיניהם (רוזנטל, 2001; שמיר, 1997).

עיצוב אתרי ההנצחה

הבדלים נוספים בין האתרים, שנובעים מתפיסות תרבותיות שונות, באים לידי ביטוי בעיצוב החיצוני. ניתן לומר כי כל האתרים שונים זה מזה בצורתם החיצונית ואף אתר לא נראה בדיוק כמו משנהו. עם זאת, באתרי ההנצחה הישראלים ניתן למצוא קו משותף לחלקם, שהזכיר פורמט של חוברת הנצחה, שהיא אופן הנצחה נפוץ בחברה הישראלית. מכנה משותף לאתרי ההנצחה האמריקאים הוא השימוש הדומיננטי באמצעים גרפיים שונים: אייקונים, תמונות ועיטורים.

תכני אתרי ההנצחה

פניה ישירה למונצחים

באתרים הישראלים היתה, במקרים רבים, פניה ישירה בצורת מכתב, שיר, מילות פרידה, ביטויי אהבה וגם ביטויי כעס והחמצה. צורה זו של פניה לנפטרים מזכירה את "מכתב הפרידה המתמשך", מודל לטיפול שהציע רוברטשטיין (ואן דר הארט, 1987). כתיבה כזו היא כלי לביטוי תחושות אמביוולנטיות כלפי הנפטרים ומהווה חלק מתהליך ההשלמה עם עובדת המוות, היא מהווה טקס פרידה. עם זאת, באתרי ההנצחה האמריקאים כמעט ולא היה ניתן למצוא פניות בולטות אל המונצחים ונראה כי הסיבה לכך אינה כי בחברה האמריקאית עוברים תהליכי אבל שונים אלא יתכן כי זו השפעתה של תפיסה חברתית-תרבותית לגבי מהן הדרכים ה"נכונות" להבעות אבל ברשות הרבים. זוהי תפיסה שהשתנתה עם השנים בחברה האמריקאית; אם בעבר היה מצופה מאנשים להתאבל ברשות הרבים ובמידת הצורך, אף לזיף תחושות של אבל, הרי שהחל משנות ה-60, התאבלות אקטיבית (שכתיבה לנפטר הוא אחד ממאפייניה) נחשבת למעשה פרטי, המתבצע באופן ראוי בפרטיות. זוהי הסכמה חדשה של אבל נשלט, ביטויים מאופקים ושקטים, כמו למשל המודל של ז'קלין קנדי שהביאה את מושג ה"כבוד" לתהליכי האבל הציבוריים (Jorgensen-Earp & Lanzilotti, 1998).

תכניהם של אתרי ההנצחה האמריקאים מתאימים לתפיסה מאופקת כזו של אבל, בעוד שבאתרי ההנצחה הישראלים היה ניתן למצוא, כאמור, הבעת רגשות עזה יותר, שמתאימה יותר לדרכי ההנצחה האישית, שהשתרשו בישראל מאז שנות ה-70 (רוזנטל, 2001; שמיר, 1997).

שילובם של תכנים מקוריים של המונצח במסגרת האתר

בחלק מהאתרים הישראלים ניתן היה למצוא טקסטים שנכתבו על ידי המונצחים, הקלטות שירים ששרו ויצירות שציירו, בנוסף לתמונות שלהם וטקסטים שנכתבו אודותיהם. ניתן למצוא שילוב של תכנים אישיים במסגרת ההנצחה בישראל כבר בראשית שנות החמישים במסגרת של

חברות "גווילי אש" (חברות הנצחה מטעם משרד הביטחון) אך מגמה זו התחזקה והשתנתה החל משנות השבעים, עם התגברותה של ההנצחה האישית. לעומת זאת, באתרי ההנצחה האמריקאים כלל לא נמצאו תכנים מקוריים של המונצחים וייתכן כי הסיבה לכך היא אותה ההיצמדות לדרכי הבעה "נכונות" של רגשות אבל ברשות הרבים, המאפיינת את החברה האמריקאית המודרנית.

תיאור הישגיהם של המונצחים במסגרת האתר

מוטיב זה בלט בעיקר באתרי ההנצחה האמריקאים; הישגי המונצחים או התקדמותם המקצועית זכו לפירוט רב במסגרת האתרים האמריקאים ולעתים אף הופיעו לפני תיאור אישיותם של המונצחים ברצף המבני של האתר, או לאזכורם של הנוותרים אחריהם. הדבר מתאים לאופן הכתיבה על הנפטרים שנפוץ באמריקה; כתיבת הודעות פטירה (Obituaries) המתפרסמות בעיתונות ובדרך כלל מפרטות את שלבי חייהם של הנפטרים ומדגישות את הישגיהם. חשיבות התיאור המקצועי ורשימת הישגים מתאימים גם לרוח הקפיטליזם ולהדגשת ההצלחה כערך חברתי.

אפשרות לתרומות

ביטוי לחשיבות ערכי הקפיטליזם ניתן היה למצוא גם בנושא התרומות. בחלק גדול מאתרי ההנצחה האמריקאים היו כתובות לתרומות ואף אפשרויות לתרום דרכם באופן ישיר. גיוס התרומות מיועד למגוון של מטרות, ביניהן עזרה למשפחות הקורבנות, אך המטרה העיקרית היא הנצחת הנפטרים, המשכת דרכיהם ואמונותיהם (למשל מלגות לסטודנטים או תמיכה בנפגעים). נתינת כסף מהווה ביטוי לתמיכה או לעזרה כשמדובר באתרים האמריקאיים. במספר אתרים ישראליים אמנם הופיע סוג כזה של הנצחה, אם כי לא באופן בולט. ככלל, פעולות ההנצחה הנוספות שנעשו, שהוזכרו באתרים הישראליים, היו מגוונות יותר: הסברה, טיולים, הרצאות ועוד.

מוטיבים של לאום ודת

ביטויים הקשורים לעניין הלאום. באתרי ההנצחה הישראליים קיימים ביטויים בולטים שכאלה רק במקרים בהם האתר הוקם לזכרם של מונצחים שמזוהים כ"לאומניים", תושבי ההתנחלויות המחזיקים באידיאולוגיה פוליטית מוגדרת. לעומת זאת, באתרי ההנצחה האמריקאיים, התייחסות שכזאת אינה מלווה בזיהוי פוליטי כלשהו של המונצח או של מקימי האתר. ככלל, התייחסות לעניין הלאום באתרים האמריקאיים מלווה בתחושות רבות יותר של פטריוטיות ושימוש בסמלים וביטויים מפורשים, בעוד שבאתרים הישראליים היא מרומזת ומשתמעת מהטקסט. רוזנטל (2001) מתייחס לקבוצה הייחודית הזאת, שצמחה בציונות הדתית, של אנשי ישיבות הסדר, יוצאי "בני עקיבא" ותומכי גוש אמונים, שעברו להתגרר בהתנחלויות. המתנחלים נחשבים בעיני עצמם לממשיכי דרכה של הציונות המקורית, ה"אמיתית", שלא הסתפקה בהבאת עם ישראל לארצו אלא גם תמכה ביישוב פעיל של הארץ ושמירה על גבולותיה. על פי תפיסתם, שאר העם התרחק מהציונות האמיתית ולכן קרסו האמונה בצבא ובמולדת. בהתאם, יחסה של הציונות הדתית לנושא השכול הוא שאנשים נהרגים במלחמות ישראל וימשיכו ליהרג, אולם זוהי מלחמה נכונה והכרחית לקיום המטרה שלשמה נהרגו. באוקטובר 2000 פרצה "אנתפאדת אלאקצא" ובתחילתה מרבית הנרצחים האזרחים היו תושבי התנחלויות. מותם יצר תגובה מפוצלת – חלק גדול מהציבור חש שמבחינה אנושית או מבחינה פוליטית, הם "אינם צריכים

להיות שם", שהם מגשימים במוותם איום וסכנה שהיו צריכים להביא אותם בחשבון. באתרי האינטרנט שהוקמו לזכרם של מונצחים מהזרם הדתי-לאומי, ניתן לראות תגובה לכך בדומיננטיות של דעות פוליטיות, חיזוק הלכי הרוחות והדעות של מגזר זה ושליחת מסר לציבור הגולשים אודות האידיאולוגיה הדתית-לאומית.

בארה"ב, ההתייחסות ללאום במרבית האתרים היא בולטת, דרך שימוש בביטויים ובסמלים שהם תוצרים של "הדת האזרחית", כגון דגל ארה"ב וצבעיו, הדגשת הנאמנות למדינה ולא לביטויים אודות גבורתם של המונצחים. לפי Bellah (1988) הדת האזרחית האמריקאית היא מרכיב חשוב בחייהם של אזרחי המדינה, והיא מספקת מסגרת אידיאולוגית שממשיגה את היחסים בין האדם, הדת והמדינה. בהתאם לכך, לא נמצאו באתרים הצהרות של עמדות פוליטיות אלא הצהרות שניתן לשייכן לדת האזרחית. דוגמא מעניינת להתגלמותה של הדת האזרחית באתרי ההנצחה האמריקאיים היא ביטויי הגבורה שיוחסו למונצחים. לפי ההגדרה המילונית⁸, גיבור (Hero) הוא "אדם המציג גבורה, איתנות, אומץ או התרוממות נפש יוצאת דופן, במהלך פעילות או בהקשר לכל מטרה, עבודה או יוזמה; אדם שמוערץ ומכובד בשל הישגיו ובשל תכונותיו האציליות". במרבית האתרים האמריקאיים, מתוארים המונצחים כגיבורים, וזאת למרות שתיאור עובדתי של פעולות התואמות להגדרה המילונית של המונח- כמעט ואינו נמצא. תופעה זו מובנת כאשר בודקים את תפיסת הגיבור בתרבות האמריקאית ואת היותו מושג מפתח בדת האזרחית (Bellah, 1988). דורקהיים (כפי שצוטט ב Zerubaval, 1986) טען כי התועלת הממשית במעשי גבורה בחיים הצבאיים כמו גם בחיים האזרחיים היא קטנה, ולכן יש לחפש את הסיבה להערצת הגיבור במישור הסימבולי. לדעתו הגבורה מסמלת נאמנות מוחלטת לאידיאל של הצבת טובת הכלל לפני טובת הפרט והיא מוכיחה שהאידיאל אינו רטוריקה ריקה, אלא משימה הנמצאת בהישג ידו של האדם. ואמנם, לפי אלמוג (1991), ציון של גבורת הלוחמים מקובל מאוד באנדרטאות מלחמה במדינות שונות; הלוחמים מוצגים במחוות של ניצחון, תפארת, קרב והדר. תיאורי הגבורה של המונצחים באתרי ההנצחה האמריקאיים, משקפים היטב את הלכי הרוחות באמריקה שלאחר ה 11 בספטמבר וביניהם חזרה לערכים קולקטיביים (כמו למשל תמות הנצחה מסורתיות באנדרטאות) ולאידאל הפטריוטי של הדת האזרחית. התקשורת האמריקאית הכתירה את נרצחי הפיגועים כגיבורים, והאמריקאים אימצו את הביטוי ללקסיקון הביטויים שבשימוש בהקשר לאירועים אלה, כאשר הבסיס התרבותי לביטויים אלה כבר היה קיים אצלם באופן מסורתי. לעומת זאת, באתרים הישראלים אין התייחסות לעניין הגבורה, גם כאשר ניתן להכתיר את המונצח כגיבור שהציל חיי אדם. בישראל הגבורה היא בעלת אופי של "גבורת מגן"- זו של הלוחם בעל כורחו, המגן על המולדת. החלל מוצג כמי שמסר את חייו עבור האומה, ולא כמי שאיבד בשל גזירת הגורל; זו איננה מיתה עלובה ומבוהלת, אלא מוות "אקטיבי" המגיע בהרואיות (אלמוג, 1991). המוות בפיגועי טרור רחוק מלהיות הרואי וייתכן כי סיבה זאת, בנוסף לתפיסות

⁸ Oxford English Dictionary, [Online] available at: <http://dictionary.oed.com/>

השכול והלאום, ומסורת ההנצחה בישראל הם העומדים בבסיס היעדרותם של ביטויי גבורה מאתרי ההנצחה הישראלים.

ביטויים הקשורים לעניין הדת (כגון ציטוטים מהתנ"ך, מלים וסמלים). באתרי ההנצחה הישראלים קיימים ביטויים שכאלו רק במקרים בהם האתר הוקם לזכרם של מונצחים שמזוהים כ"דתיים". לעומת זאת, באתרי ההנצחה האמריקאיים, נוכחותם של ביטויים דתיים איננה מלווה בתיאור מידת האדיקות הדתית של המונצח או של מקימי האתר ונמצאו בכל האתרים. הסבר אפשרי לממצא זה, יכול להיות נעוץ בעובדה כי בישראל, שימוש במוטיבים דתיים מתקשר יותר למידת האדיקות הדתית ופחות לתפיסת הלאום והמדינה. אדם שמגדיר עצמו כ"חילוני", ישתמש בפחות מוטיבים הקשורים לדת, וגם אם ישתמש במוטיבים שכאלה, לא יהיה בכך להעיד על אמונה עמוקה, אלא על מנהג הקשור למסורת ולתרבות, וזאת בהתאם להשקפת עולמו. בניגוד אליו, אדם המגדיר עצמו כ"דתי", ישלב מוטיבים הקשורים לדת בצורה בולטת באתר שיקים, כעדות לאמונתו הדתית העמוקה וכצורה לביטוי של השקפת עולמו. לעומת זאת, הדת האזרחית בארה"ב כוללת מגוון של אמונות הקשורות לענייני דת ולאום, ומשולבות זו בזו. כך, אדם שאיננו מגדיר עצמו כ"דתי", עשוי להשתמש במוטיבים הקשורים לדת בצורה בולטת באתר שיקים (כגון התייחסות למלאכים, חיים לאחר המוות ועוד), דבר שישקף את הדבקות שלו ב"דת האזרחית" האמריקאית, ולא דווקא אמונה דתית עמוקה כפי שהיא באה לידי ביטוי באתרים של אנשים דתיים בישראל.

ביטוי של רגשות שליליים

הבדל נוסף שנמצא בין התכנים באתרי ההנצחה אמריקאים וישראלים מתייחס לעניין הרגשות השליליים שהובעו בהם ובאופן ספציפי, נושא הכעס. תחושות כעס הן נפוצות במקרה של מוות פתאומי, ובמיוחד מוות בנסיבות שאינן נובעות ממחלה אלא מגורם אנושי מכוון, כפי שקורה בפיגוע טרור. באתרים האמריקאים, כאשר מופיעים ביטויים של כעס, הם מופנים כלפי הטרוריסטים שביצעו את הפיגועים, ולא כלפי האל או השלטון. זאת גם לאחר שנמצא כי השלטון היה יכול אולי למנוע לפחות חלק מפיגועי ה-11 בספטמבר. לעומת זאת, באתרים הישראלים הבעה של תחושות קשות היא נפוצה יותר, והמרכזית בה היא תחושת הכעס, אשר מופנית כלפי מספר גורמים: החיים והגורל, האל ומנהיגות פוליטית או צבאית שיכולה הייתה לפעול למניעת מותם של האהובים.

הבדל זה אנו מייחסות למה שניתן לכנות "אבולוציה של השכול" בחברות השונות. החברה האמריקאית התודעה למושג השכול עקב מלחמות רבות, אך עלייה של ממש במודעות לנושא המלחמה ומחאות שגררו שינויים פוליטיים וחברתיים, ניתן למצוא בתקופת מלחמת וייטנאם, כאשר תמונות ומראות מהמלחמה הגיעו לראשונה (באמצעות הטלוויזיה) ישירות לבתיים של האזרחים האמריקאים, והכניסו את המלחמה "אל תוך הסלון". על אף זאת, כל המלחמות שארה"ב הייתה מעורבת בהן בחציה השני של המאה העשרים אירעו מחוץ לגבולות המדינה, ולא היה כל איום פיזי ממשי על תושביה במהלך (למשל מלחמת המפרץ והפעילות האמריקאית באפגניסטן) והשכול כמושג יומיומי, כחלק מהחיים, היה רחוק מהאמריקאי הממוצע כשם שהמלחמות בהן נהרגו חיילים אמריקאים התרחשו הרחק מגבולותיה. לא כך הדבר כשמדובר במדינת ישראל; רבים מתושבי המדינה חוו סכנה ממשית לחייהם במרבית המלחמות שהתרחשו במסגרת גבולותיה או מחוצה להן. כמו כן, פיגועי טרור התרחשו ומתרחשים בה בצורה מתמשכת עוד מלפני הקמתה, והם הפכו המוניים וקטלניים יותר בשנים האחרונות. מושג השכול מהווה

חלק בלתי נפרד מחייהם של הישראלים עוד מגיל צעיר, על אף שינויים שחלו בהתייחסות אליו; ימי זיכרון, אנדרטאות, כיסוי תקשורתי וחברות הנצחה הם עניין מוכר לתושבי המדינה. התייחסנו כבר לנושא השינוי שחל בחברה הישראלית בעקבות מלחמת יום הכיפורים בשנת 1973; המשבר, ניפוץ המיתוסים, שידוד המערכות החברתי-פוליטי-מדיני. שינוי זה הוא שלב קריטי באבולוציה של מושג השכול בחברה הישראלית. הוא החל תהליך הדרגתי של אובדן האמון במערכת הפוליטית והצבאית, של החצנת העצב והכעס, של מחאה ותחושת מיאוס בדומיננטיות של השכול בחברה. תהליך זה נמשך, כאמור, כשלושה עשורים, והוא רלבנטי במיוחד לנושא השכול שנובע ממוות בפיגועי טרור, שהוא עניין טעון מבחינה פוליטית. ניתן לומר כי החברה בישראל נמצאת בשלב שונה ב"אבולוציה של השכול", יחסית לשלב בו נמצאת החברה האמריקאית, וזאת בשל ההבדלים באופיה של התנסות בחוויה קשה זו בחברות השונות. הדבר בא לידי ביטוי בצורה בולטת באתרי ההנצחה שהוקמו לזכרם של אנשים שנרצחו בפיגועי טרור במדינות השונות. באתרים הישראלים אין היסוס מלהביע בצורה חד משמעית, לעיני כל, כעס ודעות כנגד השלטון, ככל הנראה בשל הלגיטימיות שיש לכך בחברה עצמה. באתרים האמריקאיים ביטויים אלה אינם מופיעים, ומעבר לכך, ניתן אף למצוא בהם ביטויים של פטריוטיות.

ד מ י ו ן ב י ן א ת ר י ה ה נ צ ח ה ה א מ ר י ק א י ם ו ה י ש ר א ל י ם

כאמור, אתרי ההנצחה באינטרנט מכילים גם מאפיינים דומים, הן מאפיינים אנושיים-אוניברסליים משותפים והן מוטיבים הנובעים מייחודיותו של המדיום.

מ א פ י י נ י ם מ ש ו ת פ י ם ה נ ו ב ע י ם מ ת מ ו ת א ו נ י ב ר ס ל י ו ת

בכל אתרי ההנצחה מופיעות תמות אוניברסליות מרכזיות דומות שנמצאו גם על ידי Roberts & Vidal (1999-2000) כאשר בדקו תכנים המופיעים בבתי קברות וירטואליים. החוקרים מצאו כי סיפור חיי הנפטרים היה התמה המרכזית ברוב מצבות הזיכרון (50.4%); צער או געגועים לנפטרים היו תמה מרכזית ב- 19.6% ממצבות הזיכרון ברשת; לגבי חלק מהמחברים (4%), שחזור מחדש של נסיבות המוות היה התמה המרכזית; הרהורים לגבי חיים ומוות היו התמה המרכזית ב- 2.5% מהמצבות ותמות דתיות היו עיקריות ב- 4.3% מהמצבות, רבות ציטטו מהתנ"ך או ממקורות דתיים אחרים. בכל אתרי ההנצחה שנבדקו בעבודה זו, אמריקאיים וישראלים, ניתן היה לראות שילוב של תמות אלו.

המושג "משימות אבל" (Worden, 1991) מגדיר אבל כמטלה והאבלים אמורים לבצע פעולות מסוימות כדי להביא את התהליך לסיומו כאשר חלק מהן כולל טקסים מסורתיים כגון קבורה, ניחום אבלים והנחת מצבה. ישנן פעולות נוספות שכדאי לנקוט בהן כחלק מתהליך האבל, כגון החצנת רגשות הצער והכאב על האובדן על מנת להגיע לקתרזיס ולהשלים עם עובדת המוות. אחת הדרכים להחצנת רגשות, היא במהלכו של טקס פרידה, אשר יכול להתבצע בצורות שונים – בכתיבה על הנפטר או אליו, בטיפול בחפציו של הנפטר או בהכנת אלבום לזכרו (ון דר הארט, 1987).

הערך המיוחד של טקס גלום בכך שהוא בהכרח אקטיבי, ומחפש סדר ומשמעות מתוך הכאוס והערפול. כאשר המוות הוא פתאומי ומהמם במיוחד, הצורך להבין, להתעלות ולמצוא גאולה מוביל את האבלים למצוא נחמה בפעולה (Jorgensen-Earp & Lanzilotti, 1998). גם Harvey ועמיתיו (1992) תיארו את חשיבותה של פעולה אקטיבית של "סגירת חשבון" של האבלים עם

תחושותיהם, והמליצו על יצירת סיפורים לגבי האובדן, שלבסוף נחלקים עם אחרים. סיפור סיפורים יכול לעזור לאבלים לפרש את אובדנם, להגביר את השליטה הנתפסת שלהם, להביע רגשות ולהשיג מידה מסוימת של סגירת מעגל.

האינטרנט מציע לאבלים אפשרות להכניס סדר, באופן אקטיבי, בתוך הכאוס של מוות פתאומי. בנייתו של אתר הנצחה באינטרנט יכולה להוות טקס פרידה שבו יש מקום גם להנצחת הנפטרים וגם מקום להבעת רגשות כלפיהם, אם בצורה ישירה ואם בכתיבה על כך. בניית האתר יכולה להתבצע בכל שלב בתהליך האבל ויכולה לסייע בהשלמתו. ואמנם, מרבית אתרי ההנצחה שנבדקו שימשו, ברמה זו או אחרת, כטקסי פרידה אקטיביים. בכל האתרים היו מוטיבים של העלאת זיכרונות; התייחסות לייחודיותם של המונצחים; פירוט, ברמות שונות, של הישגיהם ושלב חייהם וגם הבעה של חוסר נכונות לקבל את עובדת מותם, מה שבא לידי ביטוי בהתייחסות למונצחים כמי שחיים במימד אחר (תפיסה אוניברסלית של חיים לאחר המוות). במובן הזה, רשת האינטרנט מאפשרת לאבלים את המשכיות הקשר שלהם עם המונצחים - אין דבר המונע מהאבלים להמשיך לכתוב ולהעלות תכנים על הרשת ונראה כי הם מתייחסים אליה כאמצעי לתקשורת עם הנפטר או כמרחב שהנפטר מוסיף להתקיים בו.

מאפיינים משותפים הנובעים מאופייה של הטכנולוגיה

מאפיין משותף נוסף לאתרי ההנצחה נובע מהמאפיינים הייחודיים לרשת; בהשוואה בין אתרי ההנצחה השונים, נמצאו גם תמות ותכנים משותפים שמקורם בעצם אופייה של הטכנולוגיה. הטכנולוגיה ברשת מאפשרת את ה"פידבק", היא מאפשרת לנהל דו-שיח לגבי המשמעות. כאן באה לידי ביטוי ייחודיותה של רשת האינטרנט כאמצעי תקשורת המונים שנבדל מאמצעי מדיה אחרים, שבמהותם הם חד-כיווניים. הטלוויזיה והרדיו במובן זה, אינם מאפשרים דו שיח מידי עם קהלם, ולו אין אפשרות להשפיע בצורה ברורה וניכרת על התכנים. אנו צופים בסרטים ובתכניות טלוויזיה בעלי משמעות קבועה מראש, אנו מאזינים לחדשות ולמוסיקה שאחרים יצרו והיכולת שלנו כקהל לשנות את משמעות המסרים היא אינדיבידואלית, איננו יכולים לחלוק עם הציבור הרחב את תחושותינו או את דעותינו, איננו יכולים לנהל דו-שיח לגבי המשמעות.

השתתפותם של גולשים, מוכרים וזרים, במתנהל אתרי ההנצחה ברשת, מאפשרת בניה משותפת של משמעות. דוגמה טובה לכך ניתן לראות בספרי האורחים שנמצאים בחלק גדול מאתרי ההנצחה שבדקנו, הן באמריקאים והן בישראלים. התכנים שמופיעים בספרי האורחים גורמים לאתרים להיות, לעיתים, בעלי משמעות נוספת מלבד הכוונה המקורית של בוני האתר. המבקרים מביעים את תחושותיהם, את תנחומיהם (חלקם מנהלים דו-שיח עם יוצרי האתר ועוזרים להם בהתמודדות עם הכאב והצער), את דעתם על שהתרחש ויוצרים משמעויות חדשות לאתר מעבר להנצחה האינדיבידואלית; משמעויות פוליטיות, חברתיות ותרבותיות.

אלמנט ייחודי נוסף שמאפשרת הטכנולוגיה הוא שמירה על רצף רעיוני וחיבור לתמונה רחבה ורב-ממדית, על ידי הוספת קישוריות; למשל, באתרים רבים ניתן היה למצוא קישוריות לתכנים רלוונטיים, על המונצחים עצמם או על האירוע בו נהרגו ולא היה הבדל, מבחינה זו, בין אתרים ישראלים לאתרים אמריקאים.

דוגמה נוספת לתרומת הטכנולוגיה לרב-הממדיות של ההנצחה באינטרנט היא השימוש באמצעי מדיה מגוונים; באתרים רבים שולבו תמונות המתארות את המונצחים בשלבי חיים שונים,

בסיטואציות שונות ומגוונות, וגם כאן אין הבדל בין האתרים השונים. ישנם גם אתרים המשלבים מוסיקה שמלווה את הגלישה באתר בהתאם לאופים של המונצחים, או לנסיבות מותם. אמצעים טכנולוגיים ייחודיים אלה, מביאים למעורבות של הגולשים באתרי ההנצחה, מאפשרים "להכיר" את המונצחים מעבר לתיאור כללי שלהם ומעוררים תחושות חזקות בקרב הגולשים, כל אלה הן תופעות שלא באות לידי ביטוי בעוצמה דומה בסוגים אחרים של מפעלי הנצחה אחרים. אם כך, ניתן לומר כי בכך שהרשת מאפשרת העלאת זיכרונות וביטוי רגשות יחד עם קיום דו-שיח אינטראקטיבי לגבי המשמעות, אתר ההנצחה האינטרנטי הופך לסוג חדש של אנדרטה.

ההנצחה ברשת האינטרנט

כאמור, אנדרטאות לחללי מלחמות (ובכללן אנדרטאות לקורבנות טרור), מהוות מרחבי זיכרון ציבוריים שנועדו ליצור תחושה של עבר משותף. הן אינן מכילות התייחסות אל הפרט בתור בן, אח, אב או בעל, אלא בתור חייל וכך מחליפות את הזיכרון הפרטי בזיכרון קולקטיבי (לווינגר, Azaryahu, 1996; 1994). רשת האינטרנט היא מרחב שמאפשר גם הבעה של זיכרון קולקטיבי, וגם של זיכרון פרטי. הבעה הכוללת התבטאויות מגוונות של האבלים יחד עם התייחסות מפורטת ושלמה למונצח היא צורה מעמיקה ופרטית של הנצחה אישית, במרחב שהוא ציבורי במהותו. דוגמא לאופי האישי של ההנצחה באינטרנט ניתן לראות באופן שבו האתרים שונים זה מזה- אין אתר שדומה למשנהו דמיון מוחלט (לעומת פורמאט בסיסי ומשותף למצבות קבר, למשל) וניתן למצוא מאפיינים אישיים ייחודיים בכל אחד ואחד מהם. יש כאן תוספת לדרכי הבעה של זיכרון פרטי וקולקטיבי וייתכן שאפילו אלטרנטיבה עבורם, שהופכת את אתר ההנצחה באינטרנט לסוג חדש, דינמי וייחודי, של אנדרטה.

יחד עם החדשנות שבאנדרטה האינטרנטית (שנובעת מהייחודיות של המדיום), היא עדיין משלבת בתוכה את מאפייניה של התרבות ממנה יצאה. בשל המצב הרגיש שנמצאים בו אבלים לאחר מוות פתאומי של אדם אהוב, הם מחפשים משמעות ונאחזים לשם מציאתה במסגרת תרבותית מוכרת, קולקטיבית, המשיבה להם תחושה מסוימת של סדר ושליטה. כך, גם פעולות ההנצחה נשענות על הקשרים תרבותיים, דימויים ותמות מסורתיות, המספקים להם את הכלים להבין את תחושותיהם ומחשבותיהם (Turner, 1982). Bodnar (1992) מתייחס למשמעות קולקטיבית ולזיכרון קולקטיבי כאל תוצאה של ויכוח על פרשנותה של המציאות. הזיכרון הקולקטיבי מותאם למערכת אידיאולוגית הכוללת שפה, אמונות, סמלים וסיפורים ייחודיים ואנשים יכולים להשתמש בו כמכשיר קוגניטיבי להתמודדות עם פרשנויות סותרות, ולהעדפת הסברים מסוימים על פני הסברים אחרים. בהתאם, ניתן למצוא תמות דומות באנדרטאות ובאתרי האינטרנט. הדבר בא לידי ביטוי גם באתרים האמריקאיים וגם באתרים הישראליים.

במחקרו בנושא האנדרטאות בארה"ב, מצא Morris (1997) שלוש תמות תרבותיות, השולטות בזיכרון הקולקטיבי ובהנצחה במדינה. תמות הדת, הנעזרת בסמלים דתיים ובמסגרתה המוות נתפס כחלק טבעי מהחיים; תמת הרומנטיקה, שמתייחסת למוות כחלק מהחיים, וכהזדמנות להתקבץ יחד, ולחגוג אותם; תמת הגבורה, שבה המוות נתפס כהזדמנות להפוך משבר למאבק עיקש לחיים תוך השקעה של מאמץ אנושי עליון. התמות הללו משתקפות גם באתרי ההנצחה האמריקאיים באינטרנט, כביטוי למערכת סמלים השייכת לאידיאולוגיה הקולקטיבית של הדת האזרחית.

במחקר בנושא אנדרטאות בישראל, מצא אלמוג (1991) מאפיינים תרבותיים השולטים בהנצחה מסוג זה, ומשקפים את המערכת האידיאולוגית ואת מסורת ההנצחה במדינה. בין מאפיינים אלה ניתן לציין את הכאב, השכול וניסיונות להתייחד עם הפרט. האנדרטה אף מדגישה את אלמנט העממיות והשיתוף ונמנעת מפיאורה של המנהיגות ומבניית מיתולוגיה סביב המצביאים, ובמקביל היא נעדרת סממנים המקובלים בתרבויות אחרות, דוגמת תיאורים דומיננטיים של לחימה וגבורה. היעדרם של סממנים אלה, מיוחס למסורת הישראלית של הפחתת "הקיטש המלחמתי" (בדמותם של סממני ההדר המלחמתיים), והעדפה של צניעות, מתן פרופורציות ואיפוק בהנצחה. ואמנם, מאפיינים דומים ניתן למצוא באתרי ההנצחה הישראליים באינטרנט.

קהילתיות באתרי ההנצחה באינטרנט

ברצוננו להתייחס להיבט ייחודי של קהילתיות שמאפשרות האינטרנט והטכנולוגיה שבשימוש. בכל האתרים שבדקנו קיימת אפשרות למשלוח אי-מייל, ובמרביתם אף קיים ספר מבקרים, לקיום קשר עם האבלים או עם גולשים אחרים. אמצעים נוספים, כגון מונה מבקרים, שילוב של תמונות או אמצעי מדיה אחרים, נותנים תמונה רב ממדית על המונצח או על האבלים, ובנוסף אליה תחושה של קהילה – הקהילה של מכרי המונצח. במרבית האתרים נוצרת תחושה מסוימת של השתייכות לקהילה בקרב הגולש. תחושה זאת, שאיננה מותנית בזמן, מקום או מוצא, משלבת אינטימיות בין הגולש לבין האבלים או המונצח. היא יכולה לנבוע מקריאה של טקסטים אישיים מאוד שנכתבו בעקבות המוות, מהזדהות עם תמונות של המונצח בהזדמנויות שונות, מהאזנה לשירים שהוקדשו לו. החוויה הכללית של הגלישה באתר הנצחה באינטרנט נותנת לגולש, לעתים תכופות, נקודת מבט קרובה ועמוקה על התהליך שעוברים האבלים, עד כדי הזדהות מוחלטת עם תחושותיהם. הגולש מוזמן להיכנס לתוך מקומם הפרטי והכואב ביותר של האבלים. קהילתיות יכולה להיות מורגשת בקרב הגולש, ראשית, כתוצאה משילוב בין האינטימיות שהוא חש בעת הגלישה באתר, לבין קיומו של אמצעי טכני כמו מונה מבקרים. כלומר, אין הכרח שתתקיים היכרות בין הגולש לבין חברי הקהילה האחרים בכדי שתתקיים אצלו תחושה של שייכות לקהילה. אפשרות שניה ושכיחה יותר להיווצרות של קהילה בקרב הגולשים באתרי הנצחה באינטרנט, היא גיבוש של קהילה קיימת. מכרים ובני משפחה של המונצח יכולים ללמוד אודותיו, ולחלוק זיכרונות, תחושות ומחשבות עם מכרים ובני משפחה אחרים. הקשר בין גולשים אלה מתחזק בצורה שלא תמיד היתה מתאפשרת כשמדובר באמצעי הנצחה אחרים. אפשרות שלישית לגיבוש של קהילה, שהיא ייחודית להנצחה באינטרנט היא יצירתה של קהילה חדשה לגמרי סביב אתר ההנצחה. אנשים שלא הכירו את המונצח יכולים לקחת חלק פעיל בקהילה זאת, כתוצאה ממאפיינים ייחודיים של אתר ההנצחה (ספר מבקרים פעיל מאוד, שימוש בשפות רבות להגדלת קהל היעד, יצירת תחושה של שותפות גורל כללית בקרב הגולשים ושילוב של אמצעי מולטימדיה).

מתן האמצעים להשתתפות פעילה באבל וקיום הקשר בין אנשים מוכרים וזרים לבין האבלים, הוא ייחודית לאינטרנט. אתר ההנצחה הוירטואלי מאפשר קהילתיות שיש גם בתהליכי האבל המסורתיים, אך זאת בשיתוף של קהילת מנחמים נרחבת יותר. אדם השרוי בתקופה של אבל על מותו של אדם אהוב, מקבל לעתים תכופות תמיכה מסביבתו. ביקורי הניחומים מעניקים תחושה של צוותא, והחברים יכולים לתרום להתאוששותו של האבל. בחלוף הזמן, מעגל המנחמים מצטמצם, והאבל נותר ללא תמיכה סביבתית רחבה, ומתחיל בתהליך ההתמודדות שלו. ההנצחה

באינטרנט מאפשרת חידוש מתמיד של קהילת התומכים, מעצם קיומם של גולשים המגלים את האתר לראשונה.

סיכום

הדבר האחרון שעלה על דעתנו בעת כתיבת העבודה היה כי גם אנו, נרגיש כחלק מקהילה וירטואלית במסגרת של אתר הנצחה. הניתוח האיכותני של תכני האתרים דרש מאתנו התייחסות נרחבת ותשומת לב לפרטים הקטנים ביותר בכל אתר ואתר והתחושה כעת היא שאנו מכירות את המונחים היטב, מעריכות אותם ואת פעלם ומצטערות על מותם. אנחנו מרגישות כחלק מקהילת המכרים של כל אחד מהמונחים שאת האתרים לזכרם בדקנו.

מצאנו כי להנצחה באינטרנט יש כמה פנים במקביל. רשת האינטרנט מאפשרת באמצעות מאפייניה הייחודיים את יצירתם של תכנים אישיים, מקומיים ואוניברסליים. כל אלה באים לידי ביטוי באתרי הנצחה שנבדקו ועוזרים ביצירת סוג חדש של אנדרטה, סוג חדש של מרחב זיכרון שעוזר לאבלים להתמודד ומספק להם תמיכה במספר ממדים. חדשנות זאת נובעת מהשילוב בין טכנולוגיה חדשה לבין מאפייני תרבות קיימים, מסורתיים, שחלקם מקומיים וחלקם אוניברסליים. היתרון בשילוב זה הוא יצירתה של מצבת זיכרון שמנציחה את אישיותם של הנפטרים בכל הרבדים האפשריים ומאפשרת את קיומו של טקס פרידה מוחשי במסגרת תהליך האבל, ללא הצורך בהיצמדות לחוקים ומגבלות חברתיים. מעבר לכך, יכולת הביטוי האינסופית מבחינת זמן ומקום מאפשרת הכנסת תכנים רבים בכל שלב משלבי האבל. ייחודיותה של מצבת הזיכרון הוירטואלית, באה לידי ביטוי גם באפשרות שניתנת לאחרים, מכרים וזרים, לתרום לאתר הנצחה ולהוסיף משלהם למשמעות האתר. כך נוצר מקום מיוחד גם להקשרים מקומיים רחבים יותר (ערכים חברתיים, דעות, מצב פוליטי ועוד) שעוזרים בהכרת האובדן כחלק ממצבאות חברתית ופוליטית ולא רק כעומד בפני עצמו. תרומתם של אחרים, מלבד מקימי האתר, לתכנים ולמשמעויות מביאה ליצירתה של קהילה מסביב לאתר, לעיתים זוהי קהילה המורכבת מאנשים שמכירים זה את זה ולעיתים הקהילה היא רחבה יותר ומורכבת ממכרים וזרים שהקשר שלהם זה לזה נובע מהתחושות המשותפות שלהם לגבי המונח ולגבי האתר לזכרו.

מחקר זה הוא חלוצי בהשוואה בין תרבותית דרך אתרי הנצחה וירטואליים. הצעות למחקרים עתידיים בנושא הן מגוונות. מומלץ לבדוק מדגם גדול יותר של אתרים, ניתן לערוך השוואה בין סוגים שונים של אתרי הנצחה. על החוקרים שעוסקים בהשוואה בין-תרבותית להיות בקיאים בניואנסים התרבותיים השונים כך שיוכלו לאתרם בצורה הטובה ביותר באתרים השונים. לבסוף, נרצה להתייחס למאפיינים הייחודיים של קהילות וירטואליות שנמצאו בעבודה: הגדרות מקובלות של "קהילה" מבוססות על רכיב של אקטיביות של החברים בה. הקהילות הוירטואליות בהן נתקלנו במהלך העבודה מתקיימות גם ללא רכיב דומיננטי שכזה אלא מסתמכות יותר על תחושה של שיתוף, הדדיות ורגשות הזדהות עמוקים. זהו סוג של קהילה וירטואלית שמתקיים, לדעתנו, גם בנסיבות אחרות ברשת ולכן יש לבדוק אותו בצורה מעמיקה ויסודית יותר.

ביבליוגרפיה

אלמוג, ע. (1991). אנדרטאות לחללי מלחמה בישראל: ניתוח סמיוולוגי. *מגמות, 1991*, ל"ד (2), 179-210.

וימן, ג. וצפתי, י. (1999). טרור באינטרנט. *פוליטיקה, 4*, 45-64.

ויצטום, א. ומלקינסון, ר. (1993). שכול והנצחה: הפנים הכפולות של המיתוס הלאומי. מתוך *מלקינסון, ר., רובין, ש. וויצטום, א. (עורכים): אובדן ושכול בחברה הישראלית (231-259)*. ירושלים: כנה, משרד הביטחון, ההוצאה לאור.

ון דר הארט, א. (1987). השימוש בטקסי פרידה כדרך לטיפול באבל. *חברה ורווחה, רבעון לעבודה סוציאלית, ז' (3)*, 266-279.

לוינגר, א. (1994). *אנדרטאות לנפלים בישראל*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

סדן, א. (1996). העצמה ועבודה קהילתית. *חברה ורווחה, טז*, 143-162.

רוזנטל, ר. (2001). *האם השכול מת? ירושלים: כתר הוצאה לאור*.

שמיר, א. (1997). *הנצחה וזיכרון: דרכה של החברה הישראלית בעיצוב נופי הזיכרון*. תל אביב: עם עובד.

Azaryahu, M. (1996). The Spontaneous Formation of Memorial Space: The Case of Kikar Rabin, Tel Aviv. *Area, 28(4)*, 501-513.

Bellah, R.N. (1988). Civil Religion in America. *Daedalus, 117 (3)*, 97-118.

Bodnar, J. (1992). *Remaking America: Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Boulby, J. (1980). *Sadness and Depression, Attachment and Loss*. Loss, vol 3. New York: Basic Books.

Cable, D.G. (1996). Grief Counseling for Survivors of Traumatic Loss. In K.J. Doka (Ed.), *Living with Grief after Sudden Loss* (117-126). Bristol, PA: Taylor & Francis.

- Carlson, C. & Hocking, J.A (1988). Strategies of Redemption at the Vietnam Veterans' Memorial. *Western Journal of Speech Communication*, 52, 204.
- Harvey, J.H., Orbuch, T.L., Weber, A.L., Merbach, N., & Alt, R. (1992). House of pain and hope: Accounts of loss. *Death Studies*, 16, 99-124.
- Hass, K.A. (1998). *Carried to the Wall: American memory and the Vietnam Veterans Memorial*. California: University of California Press.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. London: Sage Publications.
- Imber-Black, E. (1991). Rituals and the Healing Process. In F. Walsh & M. McGoldrick (Eds.), *Living Beyond Loss: Death in the Family* (207-223). New York: W.W.Norton.
- Janet, P. (1919). *Les Medications Psychologiques* Vol 2, Felix Alcan, Paris. English Edition: Psychological Healing, Vol 1. Macmillan, New York, 1925 ; reprint: Arno Press, New York, 1975.
- Jorgensen-Earp, C.R. & Lanzilotti, L.A. (1998). Public Memory and Private Grief: the Construction of Shrines at the sites of Public Tragedy. *The Quarterly of Speech*, 84, 150-170.
- Krippendorff, Klaus. (1980). *Content analysis: an introduction to its methodology* . Beverly Hills: Sage Publications.
- Lattanzi, M., & Hale, M.E. (1984-5). Giving Grief Words: Writing During Bereavement. *Omega*, 15, 45-52.
- Morris, R. (1997). *Sinners, Lovers and Heroes: an Essay on Memorializing in Three American Cultures*. New-York: State University of New-York Press.

Roberts, P & Vidal, L.A. (1999-2000). Perpetual Care in Cyberspace: A Portrait of Memorials on the Web. *Omega*, 40 (4), 521-545.

Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading in the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley

Sivesind, K.H. (1999). Structured, Qualitative Comparison. *Quality & Quantity*, 33(4), 361-380.

Turkel, G. (2002). Sudden Solidarity and the Rush to Normalization: Toward an Alternative Approach. *Sociological Focus*, 35(1), 73-79.

Turner, T. (1977). Transformation, Hierarchy and Transcendence: A Reformulation of Van Gennep's Model of the Structure of Rites de Passage. In S.F., Moore & B.G., Myerhoff. (Eds), *Secular Ritual* (61-62). Assen: Van Gorcum.

Turner, V. (1982). *From Ritual to Theatre: the Human Seriousness of Play*. New York: Performing Arts Journal Publications.

Weick, K.E (1979). *The Social Psychology of Organizing* (2nd ed.). Reading, MA: Addison-Wesly.

Woolgar, S. (1996). Technologies as Cultural Artifacts. In W. Dutton (ed.) *Information and Communication Technologies: Visions and Realities* (87-102). Oxford: Oxford University Press.

Worden, J.W. (1991). *Grief Counseling and Grief Therapy*. New York: Springer Publishing Company.

Zerubavel, Y. (1986). *The Last Stand: On the Transformation of Symbols in Modern Israeli Culture*. Ph.D. Diss., University of Pennsylvania, 1980. Ann Arbor: U.M.I. Research Press.

אתרי הנצחה ישראליים

<http://www.shiri.us>
<http://www.doron.org.il>
<http://www.elad-w.co.il>
<http://www.gosite.co.il/hezi>
<http://www.talik.co.il>
<http://www.racheli.org>
<http://gafko.co.il/noa>
<http://www.bat-chen.israel.net>
http://www.geocities.com/yael_s2001/yael.html
<http://www.efrat.org/memorial/>

אתרי הנצחה אמריקאיים

<http://www.kellysdad.com/>
<http://www.jamesladley.com/>
<http://hometown.aol.com/SemperUnitas/>
<http://www.hometown.aol.com/w1look/DTJ2.html>
<http://www.kiptaylorfund.com/>
<http://www.petehansonandfamily.com/>
<http://iskandar.com/waleed911>
<http://www.geocities.com/borintalia/bella.html>
<http://www.nicolemillermemorial.com>
<http://brianchachia.com/>
<http://www.markbingham.org/>

אתרים נוספים, שנעזרנו בהם לשם כתיבת העבודה

<http://www.yuval79.org>
<http://www.walla.co.il>
<http://www.google.co.il>
<http://www.nana.co.il>
<http://www.yahoo.com>
<http://www.google.com>
<http://www.youwillneverbeforgotten.com>

<http://www.shiri.us> - לזכור את שירי נגארי

שירי נגארי, בת 22 במותה, נהרגה ביוני 2002 בפיגוע התאבדות באוטובוס ליד צומת פת בירושלים.

האתר לזכרה של שירי מעוצב בפשטות, הרקע הוא לבן, בכל עמודי האתר ניתן למצוא בצד שמאל באנר בו מצויירים עלים, פרחים, חיפושיות וטיפות מים. מלבד זאת, יש דגש על שילוב צבעי הכחול והלבן בכל האתר.

הקישור הראשון בתוך האתר הוא "סיפורה של שירי נגארי" המכיל את תיאור יום מותה בפרטי פרטים יחד עם תמונות מהפיגוע ובהמשך את סיפור חייה המלא, כל פרט שעשתה, אהבה, תכננה לעשות יחד עם תמונות רבות מחייה של שירי, בגילאים שונים, עם בני משפחה, עם חברות ובטיולים.

מלבד סיפור חייה והתמונות הרבות מתחנות חייה השונות, ניתן למצוא באתר את תכתובת האי-מייל שלה עם משפחתה, הקלטות של שירים ששרה, ההודעה שהשאירה במזכירה האלקטרונית, שירים וגלויות שכתבה כאשר שהתה בחו"ל נסרקו אף הם לאתר, תיאור מעשי בני משפחתה בעת הפיגוע וכן מסע הלוויה.

משפחתה של שירי משתמשת במדיום האינטרנט לצורך ההנצחה לא רק מהבחינה הטכנית של שילוב המולטי-מדיה באתר אלא גם משתמשת בצד האינטראקטיבי והקהילתי שלו. אין ספק כי מטרת האתר היא לספר על שירי למי שלא הכיר אותה ולגרום למעורבות בקרב הגולשים. כך, ישנה פניה לגולשים לעזור בהנצחתה של שירי, ניתן למצוא את האתר בגרסאות נוספות בשפות זרות – באנגלית, צרפתית, ספרדית ופורטוגזית (מוטיב של הסברה), התמונות שמופיעות באתר מלוות בכיתוב באנגלית. כמו כן, ניתן למצוא מונה מבקרים, ספר אורחים ואפשרות לכתוב למשפחה באי-מייל. בנוסף, הוקמה קרן לזכרה של שירי וניתן לשלוח אליה תרומות. באתר, אשר מתעדכן בתדירות גבוהה, ניתן גם למצוא הודעות על סדרת הרצאות חודשיות המתקיימות לזכרה. הקישוריות הקיימות באתר מפנות את הגולשים לכתבות על האירוע ועל שירי.

ניתוח תמטי:

האתר הוקם על ידי בני משפחתה של שירי כאשר מטרת האתר היא אחת "לזכור את שירי נגארי". מטרה זו מבנה את צורת האתר ואת תכניו ונראה כי נעשה כאן ניסיון להנציח כל שלב בחייה ובמותה של שירי. ההתייחסות לשירי היא כאל מיוחדת במינה :

"שירי היתה מאוד מיוחדת. היא בורכה ביופי, בכשרון, בשמחה ובטוב לב"; "שירי היתה מיוחדת. לא ארצית. אי של יופי ותמימות חסרות פשרות. מאז היותה תינוקת היא מיגנטה אליה אנשים ביופיה. היא מעולם לא הסתפרה והצמה הבלונדינית הארוכה הפכה לסמל שלה"; "היא ראתה טוב ויופי בכל אדם שהכירה..".

עם זאת, באתר אין תכנים אישיים שנכתבו אל שירי לאחר מותה, אין זיכרונות אישיים של בני משפחה, ההתייחסות למשפחה היא בגוף שלישי. האתר פונה לקהילה, מספר על שירי ורק דרך התמונות, השירים והמכתבים ניתן לראות את זיכרונותיה האישיים. הסיפור האישי היחיד שמופיע הוא מכתבה של ילדה ששירי עזרה לה בתשלום על אוטובוס – המכתב מופיע בכתב ידה של הילדה ומוסיף נופך אישי לאתר.

לפי תמונות המשפחה וסיפור חייה של שירי ניתן להבין כי משפחתה היא משפחה דתית וציונית. ההתייחסות לדת וללאום ברורה והדבר בא לידי ביטוי כבר בכניסה לאתר הראשי בו נכתב על שירי בתוך מסגרת תכולה: "... שירי היתה יהודיה וישראלית גאה. ...". בנוסף, ההתייחסות באה לידי

ביטוי גם בבחירת שילובי צבעי הכחול-לבן שבאתר, גם בתמונה ברורה של טלית עם סמל מגן הדוד ובתמונות מהלוויה ושל הגופה, וגם בהתייחסות לצורך בהסברה – העובדה כי האתר כתוב במספר רב של שפות, האמירה כי "הקרב על חייה של שירי אבוד, אולם הקרב על הנצחתה רק החל" והבקשה להפיץ אתר זה לכמה שיותר אנשים בעולם.

במסגרת "סיפורה של שירי נגארי" בולט גם מוטיב הכעס והעצב. ניתן לראות משפטים כמו: "שירי נפטרה על שולחן הניתוחים. הבלתי נתפש קרה. שירי – אותה ילדה קורנת, יפה, טובה, שמחה וחייה – מתה. נרצחה. דווקא היא? למה? התום, הטוב והיופי של חייה של שירי, מול האלימות, האכזריות והרשע של מותה מחרידים הם."

"הפיגוע באותו בוקר מקולל גדע באחת את חייה של שירי שלנו. היא לא תשיר עוד, לא תתחתן, לא תוליד ילדים, ולא תבלה איתנו את שארית חייו. שירי היתה אחת מתוך 19 הרוגים בפיגוע ליד צומת פת בירושלים. 74 אנשים נפצעו."

נראה כי משפחתה של שירי עושה שימוש כפול באתר ההנצחה. מצד אחד, זהו ספר זיכרונות – כמעט כל אספקט בחייה של שירי מופיע באתר, כל מה שהספיקה לעשות עד רגע מותה. עם זאת, אין פניות ישירות לשירי, אין מכתבים, זיכרונות או ביטויי געגועים של בני משפחתה או חבריה. מצד שני, האתר אינו משרת רק כספר זיכרון, יש פניה לקהילה, שיתוף בסיפורים ובקשה מהגולשים להיות אקטיביים ולעזור בהנצחה.

דורון זיסרמן – אתר הנצחה לזכרו של דורון זיסרמן הי"ד -

<http://www.doron.org.il>

דורון שניאור זיסרמן, בן 33 במותו, נהרג בפיגוע ירי בכניסה לישוב עינב, בו התגורר, ביוני 2001.

רקע דפי האתר מורכב ממסגרת שחורה ואמצע לבן, בדומה למודעת אבל. דף השער שונה במקצת ובו יש מסגרת שחורה ואמצע שהוא תמונתו של דורון ובנוסף יש בצד תמונה נוספת שלו. מיד עם עליית האתר עולה מודעה על האזכרה במלאת שנה למותו ועל ערב לימוד לזכרו. באתר הראשי אין טקסטים אלא רק קישוריות המופיעות בצידו הימני של האתר. הקישוריות המחולקות לשלושה סוגים: הספדים, תמונות וקישור לאתר של הישוב עינב. ההספדים שנאמרו עליו תופסים חלק נכבד מן האתר ומלבדם ניתן למצוא את תמונותיו עם ילדיו ועם אשתו, תמונות ממסע הלוויה, מודעת האבל והודעה על יום העיון הראשון לזכרו. באתר זה לא ניתן למצוא את תיאור נסיבות המוות ורק כאשר נכנסים לאתר של הישוב עינב שמוקדש לזכרו של דורון, נכנסים שוב בעקיפין לאתר הראשי (אך לדפים שאליהם אין גישה מהאתר הראשי) ושם ניתן למצוא יותר פרטים על חייו ומותו של דורון זיסרמן; תולדות חייו בקיצור, דברים שאמרו עליו חבריו לישוב, ארכיון תמונות שלו עם ילדיו ואשתו, תיאור האירוע בו נהרג וסיכום של ההספדים שנאמרו בלוויה יחד עם תמונה מהלוויה. החלק באתר של עינב שנוגע לדורון זיסרמן מעוצב אחרת מהאתר הראשי לזכרו – הדפים שחורים והכיתוב בלבן. משיטוט באתר ניתן להבין כי הוא הוקם על ידי חבריו של דורון מן הישוב עינב והדבר בולט במיוחד בבחירת הטקסטים שנמצאים באתר, כמעט כולם הספדים לדורון הנושאים אופי פוליטי וחלקם אף ממעונים ישירות לגורמים פוליטיים. האתר בעל אופי אינטראקטיבי המתאפיין בעיקר באפשרות לכתובת הודעות בספר האורחים, במונה מבקרים הנמצא באתר של עינב ובמונה ימים מאז מותו של דורון. בנוסף, האתר מספק מידע על פעילויות הנצחה לזכרו של דורון – ערבי לימוד לזכרו, וכן מידע על מועד האזכרה.

ניתוח תמטי:

דורון זיסרמן היה איש דתי ובוגר ישיבה ולכן אין פלא כי האתר מכיל סממנים דתיים רבים – נרות דולקים, תאריכים לפי הספירה היהודית, פסוקים מן התנ"ך, "בס"ד", באגרים של שורת אבנים (אולי רמז לגלעד), תמונות מהלוויה ומודעת האבל והמודעה לאזכרה סרוקות. גם התכנים הם בעלי אופי דתי מובהק וניתן לראות זאת בהספדים: " ... היה מליץ טוב..."; " ..תגיד טוב לך עכשיו אצל הקב"ה. דורון תלמד עלינו זכות, עשית את זה כל כך טוב למטה.."; "שכחנו שהיית מתנה מקב"ה". יחד עם התכנים הדתיים מופיעים תכנים פוליטיים רבים; הן בסיכום ההספדים במסגרת האתר של עינב והן בהספדים שמופיעים באתר הראשי. ההספדים מכילים כעס רב יחד עם התכנים הפוליטיים, למשל בהספד שאמר אביו של דורון: "דורון, פתיל חייד קופד ביום הולדתך ע"י מרצחים אויבים, בעזרת ממשלת ישראל שהפקירה את דמך ודמם של אחיך שנפלו קורבן לפשע הפקרתכם.. איה הבטחון שהבטחתם?" או בהספד שאמר עליו חברו: "ומי שחושב שנמשיך ללכת מהלוויה להלוויה ולהריע הידד לממשלת האיפוק, טעות בידו. לנו נגמר האיפוק, אנחנו קוברים אותם יום יום."

למרות האופי הדתי והפוליטי של רוב ההספדים, ניתן לחוש נימה אישית בהם והיא זו שמעניקה מעט אופי אישי לאתר כולו, נימה שמורגשת רק בעת צפייה בתמונות שלו ושל ילדיו. שלושת ההספדים שבאתר פונים לדורות, מהללים את תכונותיו ומבקשים ממנו שישמור מלמעלה ושיהיה מליץ עבור הנשאים. ההתייחסות לחיים לאחר המוות בולטת בבקשות אלו ובהנחה שמקומו של דורות הוא עם אלוהיו, אך הנותרים ימשיכו את מורשתו. התחושה של כותבי האתר כי דורות היה איש מיוחד וצדיק באה לידי ביטוי גם במכתב שנכתב למשפחה מאת חייל שניסה לסייע לדורות ברגעי חייו האחרונים ומרמוז בדבריו על היותו של דורות קרוב לאלוהיו.

התחושה הכללית באתר זה היא תחושה של עצב וכעס, עצב על מותו של איש טוב, אהוב על כולם, תומך ומלמד, וכעס כלפי מדיניות הממשלה. אמנם זהו אתר הנצחה אך ההנצחה מתייחסת יותר לעול שיש במוות ופחות לחייו של דורות, אין תכנים אישיים מילדיו, אשתו או בני משפחתו, אין תמונות משלבי חייו השונים ויש התייחסות מועטה לחייו לפני הישוב עינב.

עם זאת, זהו אתר קהילתי, האתר מכוון את התכנים לקהילה הדתית-לאומית ומאפשר לאנשים להביע תנחומים.

<http://www.elad-w.co.il> - אלעד ולנשטיין

האתר מוקדש לזכרו של רב"ט אלעד ולנשטיין, בן 18.5 במותו, שנהרג בפיגוע ירי בצומת חלמיש בנובמבר 2000.

דף הכניסה לאתר מכיל רקע בצורת קלף, את תמונתו של אלעד, פרטים על נסיבות מותו ומיד עם עלית האתר ניתן לשמוע את השיר אותו אהב מתוך הסרט "לב אמיץ". כל דפי האתר מעוצבים באותה הצורה – רקע של קלף וקישוריות בצד ימין כאשר בתחתית הקישוריות ניתן למצוא תמונה של קסדה הפוכה ושבורה ממנה יוצא שתיל ובו שזור שמו של אלעד.

מקים האתר הוא דורון, אחיו של אלעד, וניתן לראות כי זהו אתר בעל אופי אישי ביותר אך מזכיר במבנהו חוברת הנצחה; באתר הראשי יש שיר לזכרו. בהמשך, ההספדים והמכתבים (חלקם סרוקים וחלקם בכתב יד) ממוענים לאלעד או לבני משפחתו, כולם שייכים למועד הלוויה, האזכרה או יום השנה למותו. באתר אף יש תמונות של אלעד בשלבי חייו השונים – כילד, בבר המצווה, בטיול לפולין, עם בני משפחה, חברים וחברה. יש באתר מעט סממנים דתיים – נר, תנצב"ה.

מידת האינטראקטיביות של האתר מועטה יחסית. יש אפשרות לכתוב למשפחה ויש מונה מבקרים. האתר ניתן לקריאה גם בגרסה באנגלית.

ניתוח תמטי:

אמנם האתר אינו מכיל תכנים רבים, בעיקר מכתבים אל אלעד ועליו וכן תמונות, אך תכנים אלו מספיקים כדי ליצור תחושה אישית ביותר. תמונותיו של אלעד בכל שלבי החיים, תמונות שמוכרות בהווה הישראלית – מהבר-מצווה, מהטיול לפולין, עם החברה. הטקסטים שנכתבו על אלעד ואליו מכירים בעובדה שלא ניתן לתאר הישגים רבים, אך מתארים את ההישגים עד כה, את אופיו, את הזיכרונות האישיים ומתייחסים רבות למה שהוחמץ. תמות אלו של זיכרונות, געגועים, כעס ועצב שלובות זו בזו. יחד עם הגעגועים והרצון להתעורר מהסיוט, בולט הצורך לספר עליו והכעס על אובדנו:

הוריו: "...יום זיכרון לחללי צה"ל במדינה, לקבר בני הפעם, מה רע גורלי, כמה כאב אפשר, כמה אכזרי?..."; "אנחנו לא מבינים איך זה קרה לך ולנו. איך פתאום נעלמת לנו מן החיים."

חברתו מספרת: "אלעד לא יזכה לראות משחק כדורסל של ה N.B.A בארה"ב, הוא לא יזכה להיות מהנדס של עיר, להתחתן עם אהבת חייו, לטוס ולראות את הרי סקוטלנד, לשחק עם הבן שלו כדורסל... לחיות את חייו... לצערי אני כותבת עלינו בלשון עבר, יכולה רק להיזכר, לעצום עיניים ולדמיין אותנו יחד. להביט בתמונות, לקרוא את מכתביו שוב ושוב- להתפלל שאני אתעורר מהסיוט." באתר אף מופיע הספד שכתב עליו יאיר לפיד בעקבות מכתב לא גמור של אלעד אליו. ההספד כולו תחושת עצב על ההחמצה בחיים שאבדו ומתאר שלבים שונים בחיים הישראליים כל-כך שאלעד יחמיץ – טיולים, מוסיקה, בחירות ועוד.

העובדה כי רוב הטקסטים, הן ממשפחתו, הן מחבריו ליחידה והן ממוריו, סרוקים וחלקם אף בכתב יד, תורמת רבות לתחושה כי דרך אתר האינטרנט יש כניסה לחוויה אישית-משפחתית. יש לציין כי התכנים אשר מביעים כעס והאשמה הם תכנים אישיים, אין כאן הבעת כעס והאשמת המדינה או הצבא. חברו ליחידה מתנצל בפניו: "אלעד, נכון שלא ניתן לסובב את הגלגל לאחור

אבל אני חייב לומר לך משהו שרובך לי בלב ומייסר אותי מידי פעם, הרגשת ההחמצה וחוסר האונים שבעצם לא יכולנו לעשות יותר מידי כדי להציל אותך, אך עם יד על הלב חשוב לי שתדע ואף תשמע אותי אי שם למעלה ותאמין לנו שעשינו את כל מה שביכולתנו גם אני וגם חבריך לקורס כדי להציל אותך ולא וויתרנו אף לרגע". אביו אומר: "... האם אובדן אח אינו מספיק ודי?" וניתן להבין כי אחיו גם הוא חלל מלחמות. נראה כי על אף תחושות השכול החזקות, הכעס לא יוצא החוצה, כלפי המנהיגות או הצבא שלא עשו מספיק ונראה כי הסיבה לכך טמונה בהתייחסות של הקרובים ושל המשפחה לעצמה ולא לעד כאל "מלח הארץ". הציור היחיד באתר הוא של קסדה הפוכה ממנה יוצא שתיל עם שמו של אלעד, מזכיר איורים שמופיעים באנדרטאות ובחבורות זיכרון רבות.

בנוסף, קיימת התייחסות בולטת אל אלעד כאל מלאך, לאורך כל האתר – תיאור תכונותיו שגרמו לאלוהים לקחת אותו, התקווה שחיינו טובים כעת והבקשות להשגחה מלמעלה. בעמוד הראשי מופיע שיר המתאר אותו כמלאך: "כנפיים הוא פרס ועף לתוך חלום, אל אלוקי מרום הגיע בן חדש היום.. משם נושא עיניו, עטוף הוא בענן. אל אימא בחלון". בהספדים: "אולי היו לך כל התכונות שהופכות ילד טוב למלאך. בביתך החדש בשמיים השמש עוד תמשיך לזרוח", וכמעט בכל המכתבים שנכתבו: "אנו מקווים שאתה בגן עדן על ענן גדול ורך ושטוב לך ושמלאכי אלוהים שומרים עליך".

האתר לזכרו של אלעד ולנשטיין הוא אתר הנצחה משפחתי, שמתגעגע לאלעד. הקשר היחיד עם ציבור הגולשים הוא האפשרות לכתובת אי-מייל למשפחה. עם זאת, בשל תכניו האישיים והמוכרים לישראלים רבים (חוויות בית הספר, החברה הראשונה, טיול לפולין ועוד) האתר מציג קהילה, הוא מציג חוויה ישראלית "צברית".

חזי ספיר (סטריך), בן 36 במותו, נהרג במסגרת שירות מילואים ממחבל מתאבד שרכב על אופניים בנובמבר 1994.

האתר כולו בנוי במתכונת של חוברת הנצחה בצבעי כחול ולבן והתכנים בו לקוחים מחוברת הנצחה שיצאה לזכרו של חזי. התמונות באתר הן תמונות ייצוגיות – אחת עם ההורים, אחת עם אישתו, אחת עם בתו, תמונה מהילדות ותמונה מהצבא, תעודת סיום לימודי תואר שני בהצטיינות. הטקסטים הם ציטוטים מתוך חוברת הנצחה אשר מחולקים לפי נושאים – משפחה, חברים, צבא, עבודה, לימודים – חלקם ממוענים לחזי וחלקם נכתבו עליו. באתר קיים גם תיאור של הפיגוע במסגרתו יש מפות, תמונות וכתבות מהעיתון שפורסמו – הכל סרוק.

בנוסף, באתר יש גם מידע לגבי פעילויות ההנצחה שנעשו לזכרו של חזי – נחנכו חניון ומצפור על שמו ביער חורשים – יש תמונות של המקום, תרשים שלו והסבר לגבי הממצאים באתר. היות והאתר בנוי במתכונת של חוברת הנצחה, אין בו ניצול רב של האינטראקטיביות של המדיום – יש רק כתובת אי-מייל ליצירת קשר עם המשפחה ומונה מבקרים. באתר יש קישורים לאתרים של משרד הביטחון, הקרן הקיימת לישראל והחברה להגנת הטבע.

ניתוח תמטי:

האתר לזכרו של חזי ספיר משדר מעט מאוד רגשות, יתכן בשל העובדה כי האתר הוקם מספר שנים לאחר מותו והוא אינו אופן ההנצחה הראשון והיחיד של המשפחה שכבר הכינה חוברת זיכרון והקדישה מצפור על שמו. בהתאם לכך, רוב הטקסטים באתר נלקחו מחוברת הזיכרון והם מסודרים באתר בסדר הגיוני – דברי המשפחה, החברים, עמיתים לעבודה וכו'. אין חתימה אישית על התכנים (שבחלקם ברור מי הכותב/ת), והציטוטים, שנראים כלקוחים מתוך מכתבים שלמים, נראים כאן כתלושים, בודדים ואינם מעוררים תחושות רבות. הטקסט שמופיע באתר הראשי, המספר את תולדות חייו בקיצור, גם הוא אינו משדר תחושות אישיות, אין תיאור של תחושות אובדן, כעס או געגועים. התכנים השייכים ל"אודות חזי" הם בעיקר זיכרונות, התייחסות רבה להישגיו, למעשיו, לתכונותיו, תחושת החמצה מאחותו, מעט מאוד ביטויי אבל ורגשות. בנוסף, אין תכנים אישיים שלו – מכתבים שכתב, ברכות או נאומים – רק תיאור של מעשיו ולפעמים של תחושותיו.

דבר שבולט במיוחד באתר הוא ההתייחסות הרציונלית לפיגוע – האתר מציג ניתוח צבאי של מניעים, של התרחשות ושל לקחים. המחאה היחידה באתר, על מותו של חזי, מופיעה כאן, בסוף תיאור האירוע: "עם זאת נותרה עדיין ללא מענה השאלה: האם ניתן היה למנוע את הפיגוע ב-11 בנובמבר 1994". גם המחאה משדרת את אותה אווירה של ריסון.

אין באתר הבעת כעס או האשמה כלפי המדינה או מנהיגיה או אפילו כלפי המוות עצמו. יתכן כי הסיבה לכך נעוצה בדברים שאחותו אמרה: "גדלנו בבית בו חינו אותנו לציונות בלי מרכאות, לאהבת הארץ ללא פשרות ולהבנה שאין לנו מקום אחר" וגם: "גדלנו בבית של הורים ניצולי שואה, שלמרות החרדה הגדולה מפני אובדן, לא מנעו מאיתנו לעשות דברים, גם כאלו שנראו להם ממש מסוכנים..."

דווקא ברוב התכנים יש התייחסות לאהבתו של חזי את הארץ, חבריו לצבא מתארים את "מלח הארץ" שהיה ואת אהבתו לטבע. אהבה זו היא שהובילה את המשפחה להקמת חניון ומצפה על שמו וההתייחסות אליהם באתר היא מפורטת ביותר וכוללת תמונות ותרשימים. כאן באה לידי ביטוי ההכרה בקהילת הגולשים, הפירוט הרב של הנמצא במצפה ובחניון מזמין למעשה את הגולשים לבקר באתר ההנצחה, אך ללא המילים המפורשות. התייחסות נוספת לאינטראקטיביות של המדיום היא בכך שישנם קישורים לאתרים המוקדשים לנושאים שחזי אהב – הטבע והצבא, ויש אפשרות לכתוב אי-מייל למשפחה.

האתר, שלא ברור מי הקים אותו, הוא העברה של חוברת הזיכרון – יש בו את התכנים הייצוגיים והתמונות הייצוגיות. הדבר היחיד השונה שהמדיום מאפשר ושכנראה לא הופיע בחוברת הזיכרון הוא ניתוח הפיגוע.

<http://www.talik.co.il> – טל צבי קורצוויל

אתר לזכרו של טל קורצוויל, בן 18 במותו, נהרג בהתקפת מחבל על המכינה הצבאית בעצמונה במרץ 2002.

האתר הוא קהילה במסגרת הקהילות של פורטל מורשת ונקרא "החבר'ה של טל". בעמוד השער ישנה תמונה של טל חובש כיפה, יש לוח הודעות של החבר'ה, יש מידע על פעילויות הנצחה לזכרו כאשר הקו המנחה בכל פעולות ההנצחה הוא הניסיון להתחקות אחר רצונותיו, אהבותיו ותחומי העניין שלו (קריאה ולימוד תורה, מוסיקה ועזרה לקהילה): הרחבה של ספריות תורניות, הקמת בית מדרש, שיעורי תורה, הוצאת ספר בנושא אמונה, עידוד תרומות דם ופלסמה והוצאת דיסק של מוסיקה חסידית לזכרו.

האתר מעודד קשר הדוק בין חבריו של טל לבין משפחתו, יש באתר הודעה מטעם המשפחה שמודה לחברים על פועלם ומעודדת את הקשר, ניתן גם לשלוח אי-מייל למשפחה. באתר ניתן למצוא את סיפור חייו של טל תחת "אודות טל צבי קורצוויל היד" וכאן מופיעה תמונה שלו ללא כיפה. יש פירוט על מסלול חייו, לימודיו, תחביביו, כישוריו ופעילויותיו. יש קישורים לאתרים שונים הקשורים לטל: המוסיקה שאהב, תמונות ממסיבת הסיום בעצמונה, דיווחים על הפיגוע ועל טל, ואתרי הנצחה שהוא מאוזכר בהם. יש חלק המוקדש לתמונות של טל משלבים שונים של חייו, כולל פירוט בכתב על כל תמונה. יש לוח הודעות לחברים על שיעורים שונים, חדש באתר, והודעות כלליות. האתר בעל אופי אינטראקטיבי פעיל ביותר והדבר בא לידי ביטוי בכך שקיים ספר אורחים, שאמור לאפשר יצירת קשר עם המשפחה; יש תשתית לפורום, שכרגע איננה פעילה; יש אפשרות לברכות ואיחולים בין החבר'ה (שאינו קשור ישירות לטל): נישואין, קבלה ללימודים, ועוד; בעמוד הראשי ישנם מבזקי חדשות – על החבר'ה ועל האתר; יש חלק שמוקדש למקורות ושיעורי תורה וכן לשאלות ותשובות בענייני דת, כאשר את התשובות נותנים רבנים, פרופסורים ואנשי צבא; קיים גם לוח שיעורי דת; במרכזו של עמוד הבית יש חלק גדול להודעות של החבר'ה, כאשר כל חלק מיועד להודעות של אנשים שהיו קשורים לטל בשלבים שונים בחייו, כולל בני משפחה. מלבד זאת ישנם שני מקומות שבהם ניתן להירשם לאתר: אלפון טלפונים וחברות באתר עצמו. ניתוח תמטי:

האתר לזכרו של טל קורצוויל בנוי כפורטל דתי-ציוני והיותו כזה מבנה את התכנים המופיעים בו. אין מקום להיסחפות לרגשות וכאב, לא לגעגועים ולכעס והאשמה באתר שקשור לאגף לתרבות תורנית של מדינת ישראל. היות והאתר משרת קהילה גדולה ובעלת אמונה חזקה, האתר עוסק יותר בהנצחת החיים, בהמשך מורשתו של טל בנושאים שהיו חשובים לו.

אין כתיבה ישירה אל טל או למשפחתו על מהות האובדן אלא רק השתתפות בצער שמופיעה לאחר תיאור חייו של טל. יש לציין כי תולדות חייו של טל מפורטות ביותר וקיימת התייחסות מעבר לתיאור תכונותיו ותחביביו, לדעותיו ותכונותיו. אין ספק כי את הכתוב בתולדות חייו, כמו את כל תכני האתר, כתבו חברים ולא בני משפחה לפי סגנון הכתיבה.

ניתן היה אולי לצפות מבני משפחתו לכתוב דברים מעט יותר אישיים, אך דבריה של אימו המופיעים באתר הם ציטוט של הנאום שנשאה בטקס לזכרו (הכנסת ארון קודש למכינה), שהוא נאום דתי ומתייחס לעקרונות ביהדות ולחשיבות בלימוד תורה. נראה כי החלק האישי היחיד

באתר, הוא תמונותיו של טל – תמונות המציגות אותו בכל אחד משלבי חייו יחד עם כיתובים שמתבדחים על המוצג בתמונות בצורה עדינה. מפתיע במקצת כי אין באתר פניות ישירות לטל, אין העלאת זיכרונות ואין ביטויי געגועים אישיים.

יש לציין כי בכל הטקסטים באתר ישנם ציטוטים מהתנ"ך. טקסטים רבים מתייחסים לנושאים לימודיים מהמשנה והגמרא. שוב, הדבר נובע מהיות האתר פורטל דתי. לאור זאת, מפתיעה מעט העובדה כי אין ציורים או אייקונים דתיים או לאומיים. תכנים רבים באתר מתייחסים לנושא האמונה, הן במישורין בפורמט של שאלות ותשובות והן בעקיפין, בכל חלקי האתר.

הבחירה להנציח את טל דרך "לוח הודעות" היא בחירה יוצאת דופן בהשוואה לאתרי הנצחה ישראלים אחרים. ההנצחה באתר זה היא הנצחה אקטיבית, בכל כניסה של חברי הקהילה לאתר, הם נזכרים בטל, מקבלים שיעור באמונה וממשיכים את מורשתו. עם זאת, האתר לא שייך רק לקהילה הפרטית היות וכל התכנים באתר פתוחים בפני שאר הגולשים.

<http://www.racheli.org> – שירת רחל –

אתר לזכרה של רחלי לוי, בת 20 במותה, נהרגה בפיגוע דריסה בצומת אזור בפברואר 2001.

העמוד הראשי נראה כמודעת אבל, מסגרת שחורה ורקע לבן. עם הכניסה לאתר מתנגנת ברקע מנגינה. בדף השער ישנה תמונה גדולה של רחלי במדי צבא (נהרגה בזמן שירותה הצבאי), נר יזכור, קישור לגרסת האתר באנגלית וקישורים לעמודים השונים. האתר מכיל גלריית תמונות – בבדיקה הראשונה בחודשים מאי-יוני 2002 היו תמונות מתקופת השירות הצבאי אך בבדיקה שניה בספטמבר 2002 התווספו גם תמונות מילדותה ומגיל ההתבגרות וכן תמונות של המיטה שנתרמה על שמה בבית-חולים באשקלון. תמונות נוספות שמופיעות באתר הן של פרחים. תחת "שדה פרחים" – במסגרת אתר היחידה של רחלי נבנה עמוד שבו ניתן היה לשתול פרח וירטואלי ולרשום הקדשה לזכרה ויש בו פרחים והקדשות מכל מכריה.

האתר אף מכיל יצירות אישיות של רחלי, בקישור "רחלי" – עמוד שבו הרקע לבן יחד עם תמונתה, ישנם מכתבים שכתבה לחברים, עמוד שבנתה באינטרנט ואף שרבוט שצירה. מלבד תמונות רבות, קיימים באתר תכנים רבים. ישנן "יצירות" – שירים שכתבו עליה ואליה חבריה; הספדים מבני משפחה וחברים שממעונים אליה; הספדים של השלושים; קטעי עיתונות שנכתבו עליה ועל האירוע ועוד תיאור של האירוע. בונה האתר ניצל את האינטראקטיביות של המדיום על מנת ליצור קישורים מיוחדים לאתר של משרד הביטחון, לאתר של אורט, לאתר התפכחות, לנפגעי הטרור, לקרן סולידריות, למקום מנוחתה – כולם ישירות לדף שעוסק ברחלי. בנוסף, ניתן לשלוח דואר אלקטרוני למשפחתה של רחלי.

ניתוח תמטי:

מקים ומנהל האתר, יניב, היה מפקדה הישיר של רחלי בצבא. כאשר משוטטים באתר יש תחושה של אהבה שלא מומשה והיא ניכרת בעיצוב ובתכנים; יניב כתב לה שירים רבים שמופיעים בעמוד "הפרח הטהור – ילדת השמש והאור" (בעמוד זה מופיעים גם שירים שכתבו חברותיה ובת-דודתה). הרקע לעמוד זה לבן יחד עם תמונה של רחלי ובראש העמוד מופיעות תמונות נוספות שלה, השירים מופיעים על רקע שחור עם תמונתה. יניב כתב פרוזה, שיריו ממוענים ישירות לרחלי: "...אז עכשיו זה זמן מצויין להגיד. כאן ועכשיו. שוב. אני אוהב אותך רחלי, אוהב אותך אהבת אמת. חיי הנצח שלך מקודשים הם בשבילי."; "...חיילת שלי, את הפרח הטהור, חיילת שלי את ילדת השמש והאור"; "בתמונה את נמצאת, במציאות את אינך, אני מביט וממתין שתושיטי אליי את ידך". לא רק יניב הביע את רגשותיו, גם חברותיה ובת-דודתה של רחלי הביעו את כאבן וגעגועיהן.

בשירים אלו ישנה התייחסות רבה לאלוהים, כעס עליו ועל הטעות שעשה: "האלוהים הזה האומרים שהוא כל יכול, הפעם באמת טעה בגדול", "אלוהים שלי, איפה היית אז כשזה קרה, ולמה שכחת דווקא אותה?"; "איך יכולת אלוהים, לקחת חיים כה טהורים?"; "מדוע אלוהים אתה לוקח אותם כל כך צעירים?"

יחד עם ההתייחסות לאל ישנה גם התייחסות של כולם לרחלי כאל מלאך: "פית האור פרשה כנפיים, היא עפה לה אל השמיים"; "אז למה דווקא את? חסרים לו מלאכים? אני שואלת ואין לי תשובה"; "אבל את לא עונה, רק מקשיבה, מביטה ממרומים".

הגעגועים החזקים, הדיבור הגלוי על כאב האובדן, על חסרונה, כל אלה גם הם מוטיבים בולטים בשירים שנכתבו אליה: "אני מתגעגעת לצחוק המתגלגל, לתלתלים השחורים, לאור שבעיניך"; "הלב נבלע ביגון... הדמעה מנסה לפרוץ...". גם בדברי ההספד שנאמרו עליה יש ביטוי לכאב, לאבל, לכעס על מותה ויש דגש על תחושת החמצה: "והפוטנציאל – כל כך הרבה פוטנציאל לא הספיק כלל להתממש"; "כשאני חושבת עליך מתעוררת בי תחושת החמצה גדולה... החמצה של חיים עלומים שלא הספיקו".

כל הטקסטים שנכתבו עליה ואליה מדגישים יותר את תחושות האובדן האישיות של הכותבים, אין התייחסות רבה להישגיה לפני תקופת שירותה בצבא (יכול להיות שאחת הסיבות לכך היא שמקים האתר הכיר אותה בצבא) או לתכונותיה מלבד יופייה, חיוכה, צחוקה וכדומה. ניכר כי רחלי הגיעה ממשפחה שומרת מסורת, חלק מהטקסטים מצטטים מהתנ"ך, תנצב"ה, 'ה' יקום דמך' ונר היזכור שמופיע בכל עמודי האתר.

נראה כי תיאור האירוע בו נהרגה רחלי הוא משני לתחושות האישיות של הכותבים, הוא אינו מופיע בעמוד הראשי ועל מנת למצוא אותו יש להיכנס ל"עיתונות" או ל"אודות". קיימת התייחסות בטקסטים לאירוע, אך רק ככזה שלקח את חייה של רחלי וגרם לאובדן האישי. רק תחת הקישור "עיתונות" רואים התייחסות גם לשאר הרוגי הפיגוע – דרך תמונות שלהם ובאמצעות הקישורים לכתבות הרלוונטיות. בין קישורים אלו, מופיע גם קישור לדיווח על משפטו של הנהג הדורס וגזר-הדין.

האתר מכיל מחאה שקטה שמופנית לאלוהים, אין מחאה על מדיניות הממשלה או נגד הצבא, אין מחאה כלפי הנהג הדורס, רק כלפי אלוהים ש"טעה" בלקחו את רחלי.

יניב, מקים האתר ורחלי שירתו ביחידת מחשבים בצבא וכנראה בשל כך יש הכרה במדיום האינטרנט ובהנצחה דרכו גם בתוך ההספדים: "כעת יוכלו גם זרים להכיר את רחלי, לא רק בני משפחה וחברים, דרך ה"אתר" שהקים לזכרה ידידה הטוב יניב...". בשל כך, ניתן היה לצפות למידה רבה יותר של אינטראקטיביות, אך מה שמופיע הוא רק הקישורים, אי-מייל למשפחה וגרסה באנגלית שמכילה רק את התמונות ואת דברי ההספד לשלושים שאמר יניב. תכני האתר מצביעים, שוב ושוב, על כך שמטרתו היא בעיקר כתיבה לרחלי והבעת הכאב של הכותבים.

נועה אורבאך, בת 18 במותה, נהרגה במרץ 2002 בפיגוע ירי בכפר סבא.

האתר לזכרה של נועה אורבאך מעוצב בצבעים בולטים, גוונים של וורוד חזק. בעמוד הבית ישנן מספר תמונות מתחלפות של נועה מגילאים שונים, לבד או עם חברה, אין תמונות עם בני משפחתה. הרקע לעמוד הראשי הוא תמונת פנים גדולה של נועה שמשלבת ברקע הורוד. בראש העמוד ישנם קישורים למכתבים רשמיים, תמונות, מכתבי פרידה ושירים, וכן ישנם קישורים לספר אורחים ולכתבות על נועה בשני אתרי אינטרנט שונים. בתמונות שמופיעות באתר יש דגש חזק על כסף, חברים ושמחת חיים. האתר כתוב בעברית, והטקסטים מופנים בעיקר אל נועה, ולא אל ציבור הגולשים. בתחתית העמוד נאמר כי האתר הוקם על ידי בן דודה של נועה, מצוינים התאריך והמקום בו נהרגה, וישנו מונה של ימים ושעות שחלפו מאז.

ניתוח תמטי :

התמה המרכזית באתר היא הקושי לעכל את האובדן והגעגועים הרבים. כל מכתבי הפרידה מהחבר, החברות ואחותה כתובים בכתב יד, ונותנים תחושה אישית ביותר. באתר אף מופיעים מכתבים סרוקים מראש הממשלה, שר החוץ, הרמטכ"ל ודודו טופז (על אף שקשה לומר שמכתבו של דודו טופז הוא רשמי). זהו האתר היחיד שמציג מכתבים אלו (שכנראה נשלחים לכל המשפחות השכולות). מכתביהם של ראש הממשלה ושר החוץ מודפסים ואילו של הרמטכ"ל ודודו טופז הם בכתב יד. נראה כי הבחירה להביא את דבריהם היא בשל התכנים בהם בולטים מוטיב הצער ותחושת החמצה: שר החוץ כתב "אין מילים היכולות לנחם על גדיעת עץ החיים של צעירה שכל עתידה לפניך"; הרמטכ"ל כתב: "נועה שלכם, שלנו, נרצחה בדמי ימיה בימי פריחתה"; מכתבים אלו ובעיקר מכתבו של ראש הממשלה, גם מתנצלים באופן עקיף דרך הבטחתם לטפל בטרור. למרות תכני מכתבים אלו, מהות האתר אינה פוליטית כי אם אישית ביותר. גם חבריה של נועה מביעים את תחושות כעס וההחמצה: "לא הספקת להגשים את כל משאלותיך"; "איך זה שלקחו ממנו את הצחוק שלך... למה לקחו לנו את נועה שלנו"; "את לא תתבגרי איתנו, את לא תהיי איתנו בצבא ולא באוניברסיטה ולא בחתונה ולא נוכל להתקשר אליך..".

כאמור, הטקסטים מביעים בעיקר את הגעגועים אל נועה כאחות וכחברה. הכותבים מדגישים את הקושי שלהם לעכל את מה שקרה: "אני עדיין לא מאמין, וכנראה שאני לא אאמין"; "אין מילים לתאר את הצער שנגרם לאוהבייך ומכרייך"; וכן את הקושי בהמשך החיים בלעדיה: "רק קשה לי המחשבה שאני לא אראה אותך שוב נועה"; "אני מתגעגע אליך, אני רוצה לקבל את החיבוק ממך...אני רוצה אותך איתי עכשיו".

נועה מוצגת כצעירה מיוחדת: "היית בשבילי משהו מיוחד", "ילדה כשרונית, מקסימה ויפה"; החברים מביאים דוגמאות למקרים שקרו למה שאהבו לעשות יחד: "אני מחכה לך במחששה ואת לא שם, צוחקת על השיער ועל הפועל", "כל הקשקושים שדברנו, השירים ששרנו כשניגנת, המסיבות שיצאנו..".

בולטת ההפרדה בין למעלה, שם היא נמצאת, ולמטה, שם נמצאים הכותבים: "אני מקווה שאת למעלה לא דואגת משומדבר, אני כאן למטה חושב עליך ומצפה וחושב על הרגע שאנחנו נתאחד בעולם הבא". הם מתייחסים לדברים שנשארו אחריה: "במיוחד אני לוקח ממך את רוח החיים ואת הצחוק".

מוטיב בולט נוסף הוא ההתייחסות לגן עדן, להיותה מלאך: "נועלה, את המלאך האישי של אמא"; "עכשיו המלאכים ישמרו עליך ואת המלאך שישמור עליי"; "אותך המלאכים ילבישו לבן". האתר אינו מכיל התייחסות רבה להישגיה של נועה או לחייה עם משפחתה, למרות שמקים האתר מזדהה כבן-דודה.

נראה כי האתר לזכרה של נועה אורבך הוא, למעשה, אתר הנצחה של החברים, רוב הטקסטים באתר הם מחבריה אליה. אך החלק האינטראקטיבי היחיד באתר – הוספת התגובה – שמעביר ללוח הודעות, נותן באופן מיידי תחושה של קהילה מתאבלת רחבה יותר. יחד עם הודעות של חברים לנועה, ישנן תגובות רבות מהארץ ומהעולם של תנחומים, צער על אובדן החיים הצעירים ואף שירים לזכרה.

<http://www.bat-chen.israel.net> **בת חן שחק**

בת-חן שחק, בת 15 במותה, נהרגה באפריל 1996 בפיגוע בדיזינגוף סנטר.

את האתר הקימה עמותה לזכרה. האתר עולה בתחילה בעמוד שחור עם תמונות מתחלפות של בת-חן, בסדר כרונולוגי-הפוך, וכשסדרת התמונות הללו מגיעה לסיומה מופיע קטע קצר מתוך שיר שתמציתו פנייה לאל "לו אך ברכת לה חיים". אחרי מספר שניות יש מעבר אוטומטי לאתר עצמו. עמוד הבית הוא בצבעים מתחלפים: חציו תכלת, חציו ורדרד. מלבד התמונות בעמוד הפותח, יש עוד שתי תמונות שלה לבד ואחת עם 2 החברות שנהרגו עימה, אך אין תמונות משפחתיות. בראש עמוד הבית יש תמונה של בת-חן עם זר על הראש, ייתכן כי העניין נובע מכך שהיא נהרגה ביום הולדתה.

בכל רחבי האתר שזורים ציורים שבת-חן ציירה, וחלקם משמשים כקישוריות. קישוריות נוספות הן בצורה של פרח, ייתכן שהסיבה היא משמעות שמה ("בת-חן" הוא שם של פרח). מלבד הציורים שציירה, מכיל האתר גם טקסטים אישיים שכתבה: ברכות, קטעי יומן, מכתבים. אלה הם הקטעים המקוריים (סרוקים) או הדפסה שלהם. מלבד זאת, ניתן לשמוע שיר שכתבה בת-חן ושהולחן והוקלט לאחר מותה.

באתר ישנו מונה מבקרים, הוא מתורגם לעברית ולאנגלית, ויש טקסט קצר בהולנדית שמופיע כאשר לוחצים על תמונת הספר על בת-חן שתורגם להולנדית. רוב הטקסטים הם מיומנה האישי ומהווים בסיס לפעילויות ההנצחה. תחת הכותרת "יומן אישי", ניתן למצוא הפעלות שונות לבני נוער. הקרן שהוקמה לזיכרה הוציאה ספר וסרט על בת-חן, והיא מחלקת מלגות לגני ילדים ולבת ספר. קיימת באתר פעילות נוספת מיועדת להנצחתו של יצחק רבין וקישורית נפרדת המפנה לאתר לזיכרו, כמי שהיווה דמות משמעותית עבור בת-חן (טקסטים רבים שכתבה מתייחסים אליו). יש לציין כי באתר קיימת רשימה של כל הרוגי הפיגוע בו נהרגה בת-חן, והיא ממוקמת במקום נגיש.

ניתוח תמטי:

המידע על בת-חן מתמקד באהבתה לכתובת היומן, במעורבותה בצופים, במתני"ס ובעניינים פוליטיים. התכנים שביומן האישי הם מהות האתר, ההחלטה הייתה כאן להנציח את זכר בת-חן בצורה אקטיבית, בדברים שהיו חשובים לה. כנראה בשל כך, אין באתר מכתבים אישיים מהורים, מבני המשפחה או החברים, אין הספדים או פירוט של תכונות והישגים אלא פריסה מלאה של כתיבה אישית שמאפשרת לגולש להתרשם באופן עצמאי.

זהו אתר בעל אופי פוליטי-חינוכי, ישנן פעולות הנצחה לזכרה המשולבות עם פעולות הנצחה ליצחק רבין, כמו ההפעלה לזכר יום מותו השישי של רבין המתבססת על טקסטים מהיומן של בת-חן. ניתן לראות כי יצחק רבין ז"ל היה דמות חשובה לבת-חן וכן גם רעיון השלום, היא כתבה רבות על כך ואף כתבה ללא רבין לאחר רצח יצחק רבין.

ישנם תכנים אישיים רבים, שירים, ברכות ומכתבים של בת-חן שמגלים ילדה בוגרת לגילה. גם בתכנים אלו, שבת-חן כתבה לבני משפחתה יש תזכורות למציאות הפוליטית: "אבא הוא ראש הממשלה, אבל מכיוון שרוב הזמן בבית הוא לא נמצא, על אמא מוטלת כל העבודה. שרת החינוך, ממש כמו שולמית אלוני, שהתבטאויותיה לא כל-כך מוצאות חן בעיני העם, שהם הילדים..."

ההנצחה באמצעות אתר האינטרנט היא רק חלק מפרוייקט ההנצחה של המשפחה. קיימים גם ספר שהוא אסופה של כתביה וכן סרט וספר בהולנדית. עם זאת, יש מודעות לאופי הקהילתי של האינטרנט והאתר מופיע גם בגרסה אנגלית מלאה, ניתן לראות פרטים על פעילויות ההנצחה האחרות ואף להוריד חלק מהן דרך האתר וניתן לשלוח משוב למשפחה. בנוסף, יש פירוט רב על העמותה לזכרה של בת-חן – מטרותיה, מקורות המימון, פעילויותיה וכתובת לתרומות.

יעל (יוליה) סקליאניק 1986-2001

http://www.geocities.com/vael_s2001/vael.html

יעל (יוליה) סקליאניק, בת 15 במותה, נהרגה ביוני 2001 בפיגוע בדולפינריום.

את האתר הקימו חברותיה של יעל. הרקע בכל עמודי האתר הוא שחור, הקישוריות הן בצבע כחול, והטקסטים בצבע אדום. הפורום שהוקם לזיכרה באתר ייעודי לפורומים, הוא בצבע ורוד. ליד כל קישורית באתר לזכר יעל יש ציור של נר נשמה שעליו כתוב "זיכור". את המידע המופיע ב"על יעלי" כתבו חברותיה, כך שמלבד תיאור האירוע, הוא מתאר את הווית בית הספר ואין תזכורת לחוויות משפחתיות או מכתבים מבני המשפחה בחלק זה או באף אחד מהחלקים האחרים באתר. ההתייחסות היחידה למשפחה היא האמירה כי המשפחה עלתה מטשקנט בשנת 1990. גם תמונותיה של יעל באתר - תמונה בעמוד הראשי ויש עמוד נוסף שמוקדש לתמונות שלה מגילאים שונים - הן תמונות שלה בלבד, לא עם חברות ולא עם בני משפחה.

אין תכנים מקוריים של יעל וישנו שיר קצר שהוקדש לזיכרה, "שקט", בשם כיתתה. השיר סרוק בכתב היד המקורי.

באתר יש חלק מיוחד לקטעים סרוקים מהעיתונות: כותרות של כל הכתבות על יעל, והכתבות עצמן שאליהן מגיעים דרך הכותרות. הכותרת האחרונה שמופיעה בעמוד, מדברת על לכידתם של רוב האחראים לפיגוע בדולפינריום (בו נהרגה יעל), ויש תחושה של סגירת מעגל, צדק או נקמה מסוימת.

קישור נוסף מפנה לאתר שבו ניתן להדליק נרות זיכרון וירטואליים לזכרם של נרצחי טרור (של רשת עמל-נט), כאשר גם שם מופיעים נרות זיכרון, והרקע הוא שחור. באותו האתר מופיעה גם הפנייה לסדרת כתבות בעיתון "הארץ" על פצועי הפיגועים האחרונים.

ניצול נוסף של המדיום הוא הפורום לזכרה של יעל, שם ניתן לראות, לראשונה באתר, תכנים אישיים וישנה אפשרות לכתיבת אי-מייל לחברתה של יעל, מורן, שמתחזקת את האתר. האתר כתוב בעברית, למרות שיעל היתה עולה חדשה מרוסיה, ולמרות שהאתר של בית הספר בו למדה (שבח מופת), שהוקדש להרוגי הפיגוע, כתוב כולו ברוסית. הטקסטים באתר ממוענים בחלקם ליעל ובחלקם לציבור הגולשים.

ניתוח תמטי:

האתר מציג את התכנים האישיים בצורה קצת שונה, דרך הפורום לזיכרה ודרך האפשרות להדלקת נרות זיכרון באתר של עמל-נט. באתר של עמל-נט ישנן הקדשות לזיכרה ולזכר הרוגים נוספים בהן ניתן לצפות (וכמובן להדליק נר). ההקדשות ליעל הן בחלקן מחברותיה ובחלקן מגולשים זרים שנכנסו לאתר. חלק מהפניות ממוענות אליה, געגועים וזיכרונות: "יעל, אנחנו לא היינו חברות הכי טובות אבל הינו מדברות פה ושם היית מספרת לי הרבה דברים על החברים שלך ושל נטלי את היית ילדה חמודה חיכנית ומקסימה אני האבתי אותך מאוד אני מתגעגת אליך..."; "יהי זיכרך ברוך יעל, אני אוהבת אותך מאוד. אני מתגעגת אליך, אני מתגעגעת למילה קטנה ממך. היינו חברות טובות ותמיד תישארי אצלי בלב. אני אוהבת אותך ומקווה שגם את אותי..."; "מתגעגעת ליעל סקליאניק...". פניות רבות הן של ציבור הגולשים לאחרים ובהן צער על כל קורבנות הפיגוע וכעס על אובדן החיים: "אני מקווה שהארץ שלנו תדע נחת ושהאדמה

תפסיק לקטוף פרחים יפים כמו יעל"; "של כל הילדים הפרחים היפים שלנו שנספו ב 1 ליוני השחור!" (בדיקה של עשרת העמודים האחרונים מתוך 167 עמודים).

גם הפורום לזכרה, מכיל פניות של גולשים זרים יחד עם פניות של אלו שהכירו אותה. מלבד השתתפות בצער והבעת כעס על האירוע, ישנם כאלו הרוצים לעזור, יש התייחסות לפינת ההנצחה במקום הפיגוע, יש כאלו הכותבים שירים לזכר. ישנו מכתב של החובש שעזר בטיפול וזיהוי הגופות. חלק גדול מהכותבים מחזקים את ידי הבנות שהקימו את האתר, כולל אחותה של יעל. בפורום ישנה לראשונה, פניה מהמשפחה, אחותה של יעל כותבת לה וגם כאן ההתייחסות היא בעיקר לגעועים הרבים של המשפחה. גם החברות משתמשות בפורום לכתוב אליה, לספר על געועיהן.

בזמן הפיגוע יעל חיבקה חברה שלה ובכך הצילה את חייה, והעניין מקבל מקום באתר אך לא הופך למוטיב המרכזי שבו, לא מציגים אותה כגיבורה כמו שקורה באתרים האמריקאים. כאמור, אין באתר תכנים אישיים של יעל או תכנים המתייחסים להישגיה ותכונותיה. עיקר האתר הוא הבעת געועים ליעל מצד חברותיה והשתתפות בצער מצד שאר הגולשים.

<http://www.efrat.org/memorial> אפרת - אפרת להרוגי הטרור

האתר מוקדש לארבעה מאנשי הישוב אפרת, שנהרגו בפיגועי טרור.

הרקע הוא שחור, והטקסטים בלבן ואדום עם נרות מרצדים לצדן של שלוש מתוך ארבעת התמונות של ההרוגים. בתחתית העמוד ישנה תמונה של כתובת שהוקמה מאבנים על דשא לזכרה של אחת ההרוגות (שרה בלאושטיין). כמו כן מופיעה הכתובת ת.נ.צ.ב.ה, ונכתב כי האתר הוקם בהסכמת המשפחות ובעזרתן. ניתן להמשיך מעמוד זה לטקסטים באנגלית או בעברית. הכניסה היא לאתר המכיל מידע על שלושה מההרוגים, או לאתר המכיל מידע על ההרוגה הרביעית.

יש לשים לב כי כל ההרוגים היו בעלי אוריינטציה דתית-לאומית והדבר משפיע באופן בולט על תכני האתרים.

דבורה פרידמן הי"ד:

דבורה פרידמן, בת כ - 40 במותה, נהרגה בפיגוע ירי בסמוך לנווה דניאל, במרץ 2002.

הכניסה לאתר שלה היא דרך תמונתה כאשר מתחתיה מופיע תאריך מותה לפי הלוח העברי. הרקע בעמוד לזכרה הוא שחור והכיתוב לבן ובראש העמוד ישנה תמונה גדולה של דבורה מטויל באירופה ולידה ציטוט מספר משלי, "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה". בעמוד זה תיאור של הפיגוע; תיאור של משפחתה, של הישוב אפרת ואזכור של ההרוגים הקודמים מהישוב ורק אח"כ מופיעים תולדות חייה בקצרה כאשר ישנה התמקדות בהיותה רעיה ואם למופת עם תמונה קטנה יותר שלה עם בני משפחתה. מעבר לכך, יש בדף זה שני קישורים: להספד שנשא בנה, ולהספד שנשאה בתה, בשניהם יש תמונות של דבורה עם ילדיה. אין בעמוד זה כל אפשרות ליצור קשר עם המשפחה ואין התייחסות לאופי האינטראקטיבי של המדיום.

ניתוח תמטי:

האתר לזכרה של דבורה פרידמן מכיל מעט תכנים באופן יחסי. התיאור שנכתב בעמוד לזכרה הוא סיכום של דברים שנאמרו בערוץ 7 יחד עם דבריו של בעלה והוא מכיל קצת מכל דבר – קצת מעבודתה, קצת מחייה עם משפחתה וההתייחסות אליה היא בעיקר דרך תכנים על הישוב. האתר הוא בבסיסו אתר דתי ולאומי, דבורה הייתה אישה דתייה שגרה בישוב מעבר לקו הירוק ודבר זה משליך על כל תכני האתר. למשל, ההספדים שנשאו ילדיה אמנם פונים אליה, אך הם תכנים לאומיים ודתיים בעיקרם: "אמא, כל אחד צריך לתת את חלקו במאבק. המאבק לבירור זהותו של עמנו. את, היום נתת את כולך"; "אני מבקש מהציבור להתאזר בעוד קצת סבלנות"; "... זה זמן של חשבון נפש"; " וכנראה שגם עם ישראל חזק והוא יתגבר"; ילדיה של דבורה משלימים עם המוות, אין הבעת כעס אלא השלמה: "ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך", "נסתרות דרכי ה' ואני מאמינה שלא לשווא את לא איתנו, זה נגזר מלמעלה". נראה כי בנה מאשים את עצמו במה שהתרחש: "ישנו איזה קודקוד אחד. יש לו הרבה יכולת אבל הוא לא מספיק מנצל אותה ובגלל שהוא לא מספיק מנצל אותה, אנחנו פה היום. הקודקוד הזה הוא – אני!", בנה טוען כי יש לו וגם לציבור אחריות, עליו ללמוד בצורה רצינית. עם זאת קיימת גם מעט נימה אישית בדבריהם ורצון לספר על ייחודיותה של אימם: "כזאת חוכמת חיים ועוצמה בלתי רגילה גיליתי רק אצלך. בלעדייך הייתי נראית היום אחרת"; "תתפללי עלינו מלמעלה ותדעי שאני כל-כך אוהבת אותך ואני כל-כך אתגעגע אליך". למרות ההספדים מילדיה שפונים אליה ישירות, האתר אינו מעביר תחושה של אובדן כפי שהיה מצופה. מירב התכנים פונים לציבור, לאמונה שתתחזק, להשלמה עם מה שקרה. אין הבעות כאב חזקות או כעס והאשמה.

ברוך כהן, אסתר עלון ושרה בלאושטיין ז"ל

השלושה נמצאים בקישורית נפרדת, כנראה מכיוון שנהרגו בעיתוי קרוב זה לזה, ולפני דבורה פרידמן. יש דף בית משותף לשלושתם, ובהקלקה על תמונתו של כל אחד מהם מגיעים לדפים נפרדים המיועדים לו.

בראש עמוד הבית שלהם ("לזכר הרוגי הטרור של אפרת"), יש תמונות של שלושתם שמסודרות בשורה אחת ומתחת לכל תמונה יש תיאור קצר של האירוע בו נהרגו. מתחת לתמונות יש הפניות לתגובה בשפה האנגלית על פיגועי הטרור (פירוט צעדים לאומיים ודתיים שנקטו לאחר מותם של השלושה – צידוק להתנחלויות, אמונה דתית, וקישור של כל זה לחייהם ולמותם של השלושה, כל זאת בליווי של תמונות מתאימות; ישנה הפניה למידע על המצפה בתמר - שרטוט של מצפה שאמור לקום להנצחתם של 3 ההרוגים; ישנם קישורים לאתרי אינטרנט הקשורים להרוגי אינתיפאדת אלאקצא, ותרגום לאנגלית של האתר.

בנוסף, יש בעמוד הבית טקסט מאת רב, שנקרא "צדק, ולא נקמה", ומדבר על התקופה הקשה, ובעיקר על צדקת ההתנחלויות והשמירה על ירושלים, ועל אוזלת היד, לטענתו, של הממשלה. בתחתית העמוד יש את כתובת האי-מייל של מקים האתר וטקסט שכתב על מטרת האתר: "אסור לנו לשכוח מי היו האנשים הללו, ובמה הם דגלו. חשוב שלא נאפשר להם להיעלם או להיעשות נתון סטטיסטי ותו לא. לכל איש יש שם, לכל איש יש סיפור. אלו הם אנשים אשר חיו ומתו על קידוש ה', ורבות ניתן ללמוד ממעשיהם. תפקידנו הוא להכיר את סיפורם ולהעבירו הלאה, לבל יאבדו לנו לעד".

ניתן לומר כי עמוד בית זה מעביר תחושה של קהילתיות של הציבור הדתי-לאומי, והוא פונה אל ציבור זה. בנוסף, אין ספק כי מעבר לצורך להנציח, קיים כאן צורך חזק להראות, להתריע ולהסביר ולכן, כנראה, ניתן לקרוא את העמוד גם בשפה האנגלית.

ברוך כהן הי"ד

בן 59 במותו, נהרג בפיגוע ירי סמוך להתנחלות אפרת, במרץ 2001.

האתר לזכרו של ברוך הוקם על ידי אנשי הישוב אפרת ובמסגרת אתר הנצחה כללי לתושבי אפרת שנרצחו. דבר זה משפיע על אופן עיצוב העמודים לזכרו, עיצוב שזהה לעמודים האחרים שהוקדשו לזכר הנרצחים האחרים. כל עמודי האתר הם שחורים עם כיתוב לבן. בראש העמוד- תמונה חברית שלו עם ראש עיריית ירושלים ולצידה פסוק מהתנ"ך ("ברוך אתה בבוך וברוך אתה בצאתך"). העמוד כולל פירוט אינפורמטיבי של מהלך חייו, מסודר בסדר כרונולוגי, כולל פרטים קצרים על בני משפחתו. בהמשך מופיע תיאור הפיגוע יחד עם תמונה של המכונית בה נפגע וציון העובדה שברוך לא סבל ומת מייד. באתר מופיעות עוד מספר תמונות של ברוך: תמונה מצעירותו וכן תמונות עם בני משפחה שונים.

הטקסטים מופנים ברובם לציבור הגולשים, מלבד ההספד של בתו, שמופנה אליו. הטקסטים כתובים בעברית ובאנגלית, אך באנגלית הם אינם כוללים את ההספד. האתר מביא גם פעולות הנצחה שנעשו לזכרו של ברוך כהן; יש תיאור קצר של טקס הסרת לוט באולם בבית כנסת שנקרא על שמו של ברוך, ביום השלושים למותו. כמו כן יש תמונה של "מגילת הכבוד" – נייר בצורת מגילה, שנסרק לאתר, וחתמו עליו ילדים מהגן של נכדתו של ברוך. המגילה עוסקת בכבוד לאדם, לטבע, ואיזכור של חיים בשלום.

ניתוח תמטי:

ברוך כהן מתואר כאדם חם וחרוץ, אדם שעבד קשה בחייו ולא הספיק להנות מפועלו. מוטיב ההחמצה והצער בולט: "בן 59 היה במותו, ולא הספיק לראות את חתונת בנו הקטן"; "נכדיו שלא הספיקו לראותו, ונולדו בשלושת החודשים מאז הרצח - יאיר ברוך, ואבינועם ברוך עוזיה - שלא הספיקו להנות ממנו, והוא לא הספיק להנות מהם."

בכתיבתה של בתו, שניכר בה כי היא דתייה, יש מוטיבים לאומניים ודתיים רבים. היא מזכירה את רציחתו על רקע לאומני: "נרצחת על כיבוש הארץ ועל קידוש השם", "אתה נרצחת כחלק, כנציג של הכלל, כלל ישראל". היא מבקשת ממנו לשמור על בני המשפחה ועל העם: "המלך יושר על עמי, שאתה מבחינתי כרגע ניצב בשמיים ככהן גדול".

מלבד הביטוי "ה' ייקום דמו", תכני דפי האתר המוקדשים לו אינם מפגינים כעס, לא כלפי השלטון ולא כלפי הרוצחים. הצער והזיכרונות הם אלו שבולטים כאן יותר, יחד עם רצון לתאר את אופיו של ברוך. האתר אינו מכיל סממנים של אינטראקטיביות, אך ברור, הן ממיקומו באתר הכללי של אפרת והן מתרגום מירב הטקסטים לאנגלית, כי התכנים מיועדים לציבור הגולשים.

אסתר עלון הי"ד

בת 20 במותה. נהרגה בפיגוע ירי סמוך להתנחלות אפרת במאי 2001.

האתר לזכרה של אסתר עלון כולל דף שער בו יש הספד לזכרה עם מספר תמונות שלה וכן קישור להספד של ראש המועצה. בראש העמוד יש תמונה של אסתר עם חברתה הטובה, וליד התמונה פסוק מהתנ"ך ("ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה"). מתחת לתמונה מתחיל ההספד שנשא המחנך שלה מכיתה י' אשר נפתח בפניה לאסתר. הוא מביא ציטוט ממזמור שקראו לזיכרה, שבו יש פנייה לה' לנקמה על רצח. הוא ממשיך בתיאור של אסתר דרך מקרים שקרו, שחושפים את אופייה הרגיש ואת אהבתה לנתינה לזולת יחד עם תמונה שלה לבד. הוא מזכיר את התנדבותה עם ילד אוטיסט, ויש תמונה קטנה שלה עם הילד. הוא מדבר על נסיבות הרצח, ועל האשמה שהוא חש כמי, שלטענתו, יכול היה למנוע אותו. הוא ממשיך ומדבר על העם שצריך להתעורר מעיוורונו, ובכך למנוע אסונות נוספים. כל זאת תוך איזכורים מהתנ"ך. ההספד נחתם בשיר מתוך טקס זיכרון לחללי צה"ל "כולנו רקמה אנושית אחת חיה... ואם אחד מאיתנו הולך... משהו נשאר איתו".

יש הפנייה להספד של ראש המועצה – בעיקר נאום פוליטי שמקושר לסיפור אסתר בתנ"ך. בסוף יש פנייה למשפחתה והבעת סולידריות עמם וכן פנייה לחיזוק ידיהם של תושבי ההתנחלויות. האתר אינו כולל זיכרונות מטעם המשפחה או החברים ואין תמונות משפחתיות או תמונות רבות בכלל. הסיבה לכך היא כנראה כי זהו אתר מ"טעם" שהוקם על ידי חברי הישוב וגם עיצבו אחד - כיתוב לבן על רקע שחור. גם כאן, אין מאפיינים אינטראקטיביים אך ברור מתכני הטקסטים כי הנמען הוא ציבור הגולשים. יש לציין כי ישנה גרסה אנגלית של האתר, אך לא של ההספד של ראש המועצה.

ניתוח תמטי:

באתר לזכרה של אסתר אלון יש תחושה שמנצלים את שמה לשם מציאת חיזוקים שונים בתנ"ך להתנחלות: "אסתר ידעה כמה אכזר האויב והבינה כי נגזרנו להשמיד להרוג ולאבד' ומסרה נפשה 'כאשר אבדתי אבדתי כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר תמצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באובדן מולדתי"; "אסתר יוצאת למסע להצלת עמה. במסירות נפש גמורה, היא מקריבה את עצמה למען עם ישראל. וכאשר אבדתי אבדתי"; "תושבי אפרת וגוש-עציון: נתחזק כולנו ונהיה נחושים"; "אסתר נרצחה בשם כולנו, והכדורים שנורו אליה כווננו אל כולנו". מחנכה של אסתר אף מתנצל בשם הציבור בפניה: "אני כל-כך רוצה להבטיח לך שעשינו הכל כדי למנוע את הרצח הזה, אבל אני לא יכול". "את, אסתר, את המחיר הנורא שהעם משלם על עיוורונו".

יחד עם הציטוטים מהתנ"ך וההתייחסות להתנחלויות, ההספדים מתייחסים, הן בעקיפין והן במישרין לפוליטיקה: "אנו דורשים מממשלת ישראל להתעשת ולפעול. לא הפסקת אש דרושה לנו, כי היא מנוצלת בצניעות ובלעג על-ידי שכנינו. הם הכריזו עלינו מלחמה, ומי שאוטם אזנו משמוע את הקולות, מצריחי המסגדים ועד התקשורת העולמית - שותף בעקיפין להדרדרות המצב."

למרות ההתייחסות הרבה לתכנים דתיים ולאומיים, ניתן לחוש באובדן האישי: "גודל האסון, האבדה העצומה". מחנכה של אסתר ניסה, בהספד שנתן, להציג גם את אופייה של אסתר, דרך

תיאור מעשיה : "מי שמכיר אותך יודע כמה מאמץ ומסירות השקעת בשירות הלאומי"; "אסתר, היום אנחנו יודעים שכל חייד הקצרים היו שליחות בכל מעשה שלך".
ניתן לחוש כי דווקא אתר זה מבטא, יותר מהאחרים, התרסה וכעס רב וכן בעל אופי יותר פוליטי ופחות אישי - אין תכנים אישיים מטעם קרוביה של אסתר וכמעט ואין תמונות שלה. נראה כי זהו אתר שמטרתו היא יותר הסברה מאשר הנצחה.

שרה בלאושטיין הי"ד

בת 53 במותה. נהרגה בפיגוע ירי סמוך להתנחלות אפרת במאי 2001.

שרה בלאושטיין הייתה עולה חדשה ומכאן ברורה נוכחותם של טקסטים רבים שנכתבו באנגלית ומעטים בעברית. דף השער בעברית מכיל את ההספד שנאמר בהלוויתה וכן קישור לתמונות ובדף השער באנגלית יש טקסטים, אישיים יותר, שנכתבו עליה, כולם בשפה האנגלית. גם כאן, העיצוב החזותי של האתר דומה לקודמיו – דפים שחורים וכיתוב לבן.

דף השער בעברית כולל כותרת הנושאת את שמה, ומתחתיה תמונה יחידה שלה עם ילדה קטנה. הטקסט היחיד בעמוד השער הוא ההספד שנשא ראש המועצה בהלוויתה. הטקסט מופנה אליה, אל ציבור הגולשים ואל ראש הממשלה ומתחיל בציטוט מהתנ"ך ("כה אמר ה', קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להינחם על בניה כי איננו"). הספד זה הוא ברובו טקסט פוליטי המתייחס לעם, לממשלה, לשפיכות הדמים, לממשל בארה"ב, לרה"מ, לאוסלו ולשואה.

כאמור דף השער מכיל שתי הפניות. האחת לתמונות: תמונות של שרה עם משפחתה, בכותל ובטיולים. ההפניה השניה היא לעמוד באנגלית, בו יש טקסט שחברה כתבה עליה, המתאר את אישיותה ומעשיה (עם אותה התמונה שהופיעה בעמוד השער בעברית).

בנוסף, עמוד זה מקשר לתמונות ולטקסטים נוספים באנגלית: מכתב ממשפחתה של שרה לאנשי אפרת: "הכרת התודה שלנו, ממשפחתה של שרה בלאושטיין". המכתב נכתב כחודש לאחר המוות, על ידי בנה מארה"ב. הוא מודה אישית לכל תושבי אפרת, ומזכיר את מי שעזר למשפחה כאשר באו להלוויה ולתקופה שאחריה. הוא מתאר את החום ואת טוב הלב של האנשים ואומר שקשה לו לעזוב, ושהוא מבין מדוע אימו היתה קשורה כל כך למקום ולאנשיו; בנוסף יש קישור לתרומות לקרן "בית שרה": "התגובה היהודית לשנאה ולטרור הערבים". זוהי פנייה לסיוע להקמת הקרן שמטרתה תהייה רכישת בית במזרח ירושלים, מטעם עטרת כוהנים, תנועה ימנית קיצונית. העמוד מכיל כתובת ואי-מייל לתרומות, תיאור של הבניין אותו רוצים לרכוש ותיאור של שרה, פעילותה הציונית, מותה, משפחתה, ארגון "עטרת כוהנים", החלום הציוני והכותל.

קישורים נוספים בעמוד זה הם הספדים. הספד של הרב מנחם שרדר. זהו הספד אישי יותר המזכיר את קרובי משפחתה ומספר את קורות חייה עוד מילדות, תוך הדגשה של היותה ציונית ודתייה מסורה. הספד נוסף הוא של שרה גיו בן צבי. גם כאן, ההספד הוא בעל אופי אישי יותר ומופנה לשרה בלאושטיין. ההספד מתאר את הסתגלותה המהירה לארץ, את נחישותה, את העמקתה בלימוד התורה, את אהבתה לחיים, היותה חוליה חשובה בשרשרת של המשפחה ושל החברים ועוד.

ישנם, בנוסף, שני קישורים למאמרים; מאמר של דוב גילור ב" Jewish Press": "הם רצחו את שרה", שהתפרסם כשבוע לאחר הרצח. נימת המאמר היא פוליטית ("הטרוריסטים של ערפאת")

ויש בו מסרים פוליטיים ימניים, כולל פניה לממשלה, אך הוא גם מספר על שרה ועל חייה. מאמר נוסף הוא מה"גירוסלם פוסט": "דרכה של שרה". כתבה עיתונאית ארוכה על שרה, פועלה, הרוגי אפרת האחרים, המצב הביטחוני והמסר של המתנחלים.

ניתוח תמטי:

באתר לזכרה של שרה בלאושטיין יש טקסטים רבים יותר מאשר באתרים האחרים של הרוגי אפרת ומכאן ניתן גם למצוא מוטיבים רבים יותר. בולט ההבדל בין דלות הטקסטים בעברית אל מול עושר הטקסטים באנגלית, שכנראה נובע ממוצאה האמריקאי.

התמה הבולטת ביותר באתר, היא הנושא הלאומי והפוליטי, בין אם בעקיפין בסיפורים על שרה והתעקשותה לעלות לארץ, פועלה הרב והתרומה הרבה שלה למטרות אלו או במישרין, בתמיכה בנושא ההישארות בשטחים, העלייה וישוב הארץ. חלק מהטקסטים אף מתריסים נגד מדיניות הממשלה:

"Prime Minister Sharon continues to honor his one-sided cease-fire"

תמה בולטת נוספת היא הזיכרונות ממנה והמורשת שהשאירה אחריה: אהבתה ללימוד תורה, לארץ, העלייה שעשתה, מעשיה הטובים, היותה אשת אשכולות:

"Sara Blaustein, a true *ishet chayil*"

"Sara came to Israel and immediately became involved with every project that she could".

"Her dream was that all Jews should return to Israel and lead a *Torah Life*. Plans are already underway to build a *Beit Midrash* in Sara's memory in a newly developing section of Efrat."

התחושה האישית באתר צצה בין המסרים הלאומיים והדתיים הרבים ובאה לידי ביטוי בעיקר בתמונות האישיות והמשפחתיות של שרה. גם כאן, אין פניה של בני משפחה אל שרה, אלא דווקא הספדים ממכריה. האתר מיועד יותר לספר את סיפור חייה ופועלה מאשר להיפרד.

<http://www.kellysdad.com> אנדרו גארסיה

אנדרו גארסיה, בן 62 במותו, נהרג בהשתלטות הטרוריסטים על טיסה 93, ספטמבר 2001.

האתר לזכרו של אנדרו גארסיה הוקם על ידי שכן לשעבר של בתו, קלי. הטקסט המקורי היחידי באתר הוא סיפור הקמת האתר יחד עם מספר פרטים על טיסה 93: לאחר מותו של אנדרו, בתו קלי חזרה לגור עם אמה ומקים האתר איבד שכנה שאהב ולכבודה, ולזכר אביה, הוא הקים את האתר. מלבד טקסט זה, ישנם מספר קישורים באתר; לכתבות המתארות את אנדרו גארסיה בקצרה; לרשימות הנוכחים של טיסה 93; לסיפור הנעשה בטיסה 93. היות והאתר הוא מעין מתנה שנובעת מאהבה עמוקה של המקים לבתו של הנפטר והיות ומקים האתר לא הכיר את אנדרו עצמו, ברור כי הטקסטים שישנם הם בעיקר קישורים וציטוטים שנלקחו מכתבות בעיתונים.

האתר מעוצב בפשטות; הרקע לבן, והכתב שחור או כחול. כשלוחצים על קישוריות, הצבע של האותיות בהן משתנה לצבע אדום. דגל אמריקאי מתנפנף בראש עמוד הבית.

הדבר הבולט ביותר בעמוד הבית הוא תמונה בה אנדרו מחובק עם בתו קלי, תמונה שצולמה שבועות מספר לפני מותו וניכר כי התמונה עברה שינוי על מנת שהרקע בה יראה כשמיים עם קשת בענן. בקישורים לכתבות מהעיתונים יש תמונות נוספות שלו לבד ועם אשתו, שהתפרסמו בכתבות עצמן. ואכן מוטיב בולט בטקסטים על אנדרו הוא היותו איש משפחה, בעל, אב וסב נפלא, איש בעל ערכים וגיבור. ישנו גם ציטוט של אחיה של קלי: "He's not only my dad but my best friend", ומספרים שהספיק לטלפן לאשתו ולומר את שמה, לפני שהמטוס התרסק.

באתר לא ניתן למצוא התייחסות דתית למותו של אנדרו וכן אין יצירות אישיות של המנוח. מבחינת האינטראקטיביות: ניתן לפנות באי-מייל למתחזק את האתר וקיים יש מונה מבקרים. נראה כי האתר מיועד בראש ובראשונה לקלי, דבר העולה גם משמו של האתר אך מיועד גם לציבור הגולשים.

<http://www.jamesladley.com> ג'יימס פאטריק לאדלי

ג'יימס פאטריק לאדלי, בן 41 במותו, נהרג בפיגוע במרכז הסחר העולמי, ספטמבר 2001.

האתר לזכרו של ג'יימס לאדלי הוקם על ידי בני משפחה וחברים, ומיועד לציבור הגולשים. שמו של ג'יימס מופיע בראש העמוד, מתחת לתמונה שלו במגרש גולף ובצמוד מופיעים כל הכינויים שלו. בנוסף ניתן לראות שתי תמונות בשחור-לבן, אחת של ג'יימס ואחת של אביו שנפטר כמה חודשים אחריו, כאשר שתיהן מוקפות במסגרת שחורה, בדומה למודעת אבל. הרקע הוא לבן, עם כיתוב באפור או בשחור, וקישוריות בירוק. העיצוב עקבי ומזכיר פורמט של חוברת הנצחה. האתר איננו מכיל סמלים לאומיים או דתיים, אבל ישנם סמלים אישיים הקשורים לג'יימס עצמו. סמלים של מועדוני הספורט האהובים עליו, וסמלי סטוס למיניהם המשתקפים דרך התמונות שנבחרו להופיע ברחבי האתר: תמונות עם חברים ומשפחה, בחג המולד, במגרש הגולף, בטיולים משותפים, תמונות שנותנות תחושה של אושר, עושר ורווחה. תחושה שחוזרת גם מהכותרת של שמו בראש עמוד הבית שכתובה באותיות מסולסלות, המזכירות כרטיס ביקור עסקי. הקישוריות באתר הן לתמונות, לביוגרפיה שלו, ולספר אורחים. אין מונה מבקרים אבל יש תאריך עידכון אחרון של האתר וכן אזכור של הקרן לזכרו, אך לא מצוינים יעדיה. באתר ישנו חלק שיוחד לאביו של ג'יימס, שכאמור, נפטר מספר חודשים לאחר מות בנו. חלק זה מכיל, תיאור ביוגרפי ותמונות ודומה לטקסטים ותמונות שמנציחים את ג'יימס. כאשר משוטטים באתר יש תחושה של מעין "מועדון סגור", אווירה של מצליחנות אמריקאית התיאורים מרוסנים, ללא הבעת רגשות מופגנת. אין באתר תכנים אישיים המופנים אליו ולמרות שמשפחתו של ג'יימס מופיעה בתמונות שונות, התייחסות מילולית אליה מגיעה בתיאור הביוגרפי רק לאחר תיאור של הישגיו השונים. הנימה האישית באתר מתבטאת בעיקר בכינויים שמופיעים וכן בהקדמה לספר האורחים בה מסופר כי תמיד יכל לגרום לאחרים לחייך, ואומרים שהוא תמיד יישאר קול רך שינחה אותם. התמה הבולטת באתר היא הנצחת חייו של ג'יימס לאדלי. התמונות והטקסטים יחד עם האייקונים שמופיעים, מצליחים להעביר את תחושת חייו, את האדם שהיה. האינטראקטיביות באתר איננה רבה: יש אי-מייל למשלוח תמונות וסיפורים עליו לבני המשפחה, וגם ספר אורחים, אולם ציבור הגולשים אינו יכול לצפות בנכתב בספר אלא רק לשלוח סיפור. לא נראה שמקימי האתר הציבו להם למטרה לגבש קהילה סביב זכרו של ג'יימס, והם אינם משתמשים במאפייני האינטרנט לשם כך

<http://hometown.aol.com/SemperUnitas> פטרישיה אן קימארולי מאסארי

פטרישיה אן קימארולי מאסארי (טריש), בשנות העשרים המאוחרות במותה, נהרגה בפיגוע במרכז הסחר העולמי, ספטמבר 2001.

האתר לזכרה של פטרישיה מאסארי מורכב מעמוד אחד בלבד, והוא עמוס בתמונות ששובצו על רקע שחור עם הסבר ליד כל תמונה. הכיתוב הוא צבעוני, אולם בחלק העליון של העמוד מופיעה הכתובת "הגיבורה האמריקאית שלנו", 3 מלים בצבעים כחול, אדום ולבן (צבעי הדגל האמריקאי). לצד כתובת זו, מופיעה הכותרת "לנצח בלבבנו". ניתן למצוא באתר מוטיבים בעלי אופי דתי מרומז: מוטיב המלאך חוזר כמעט בכל שורה ושני נרות זיכרון מהבהבים מופיעים במרכז העמוד וביניהם תמונה של טריש לבדה. בראש העמוד, מופיעה תמונה גדולה שלה מחייכת, מעליה שמה, ומתחתיה כתוב בלטינית ובאנגלית: "תמיד מאוחדים", כמו שמו של האתר (Semper Unitas). נראה כי סיסמה זו מרמזת על הקשר שלה עם חברותיה שהקימו את האתר לזכרה. האתר מציג תמונות רבות של פטרישיה מגילאים שונים: לבד, עם חברות, תמונות ממסיבת הרווקות ומהחתונה שלה, בשמלה לבנה. אין תמונות שלה עם בני משפחתה, מלבד תמונה שלה עם אחיה בינקותם.

הטקסטים מופנים בעיקר לציבור הגולשים, אם כי יש ניואנסים ושמות, שרק חבריה יכולים להכיר. יש גם פנייה ישירה לטריש ("We miss you" וכדומה). הטקסטים כתובים באנגלית, מלבד הביטוי Semper Unitas שמופיע פעם אחת.

באתר ישנן כמה וכמה קישוריות, אולם רובן לא פעילות. אחת הקישוריות מפנה לאתר "youwillneverbeforgotten.com", שבו הוקדש עמוד לטריש על ידי חברה שלה, עמוד אישי בו היא מספרת על אופייה של טריש ועל דברים שהיא אהבה לחלוק עמה. התמה הבולטת באתר היא מוטיב המלאך. הכתובות מתייחסות לטריש כאל המלאך השומר שלהן, וכמעט ליד כל תמונה יש אזכור לכך: החל ממשפטים כלליים, כמו: "angels are instruments of peace", "angels don't run away from life, they run towards it,"

דרך משפטים מעט יותר חריגים כמו :

"anyone who helps you grow is an angel", "laughter is the closest thing to flying"

ועד למשפטים חריגים במיוחד, כמו :

" Sometimes Your Best Friend Is Actually A "Guardian Angel In Disguise."

רק בתחתית העמוד ניתן למצוא פרטים בצורה רציפה על אישיותה של טריש, המדגישים בעיקר את החיך שלה, היכולת שלה לגרום שמחה לאנשים, את היותה אדם נפלא ומיוחד, על ההילה שהיתה סביבה, ועל החיים שהשתנו עם מותה, ועל הגעגועים.

הטקסטים המופיעים באתר הם רק מטעם חברותיה של טריש ולא ניתן למצוא באתר טקסטים אישיים של בעלה או בני משפחתה. בנוסף, אין תכנים מקוריים של טריש באתר.

המטרה העיקרית של האתר איננה יצירה של קהילה חדשה סביב זכרה של טריש אלא גיבוש הקהילה המצומצמת של חבריה סביב זיכרונות משותפים. עם זאת, יש הכרה ביתרונותיו של

המדיום וקיומו של ציבור הגולשים שבאה לידי ביטוי בהבעת תודה על הביקור באתר ובקשה שיחשבו על טריש ולו לרגע אחד, כדי לשמר את זיכרה. האתר גם מציג מונה מבקרים וישנה גם כתובת למשלוח תרומות לקרן מלגות להנצחתה, אך לא כתובה מטרת הקרן.

<http://www.hometown.aol.com/w1look/DTJ2.html> II דונלד תומס ג'ונס II

דונלד תומס ג'ונס II, בן 39 במותו, נהרג בפיגוע במרכז הסחר העולמי, ספטמבר 2001.

האתר לזכרו של דונלד ג'ונס בנוי כעמוד אחד שנכתב על ידי אחיו, ורובו מכיל מכתב שמופנה בעיקר אל בני המשפחה והחברים. בראש העמוד ישנן שלוש תמונות של דונלד, שתיים עם ילדיו ואחת עם אשתו.

האח פותח בכך שהוא כותב את המכתב בצער רב. הוא מספר על אחיו, הבעל והאב האוהב, הבן, האחייך, החתן, הדוד ובן המשפחה, ומפרט את שמות המשפחה של כל קרוביו. הוא מספר היכן דונלד עבד, ועל הכתרתו כ"גיבור" על ידי אנשים רבים בפיגוע בבנייני התאומים בשנת 1993: הוא הוביל החוצה מהבניין לאורך יותר ממאה קומות חשוכות אנשים רבים, וביניהם אישה הרה בצירים. כאן מזכיר האח שמות נוספים של חברים ושל אנשים שעזרו למשפחה בשעתה הקשה, ובעצם כך מספר על המקומות שאחיו נטל בהם חלק. הוא מספר עד כמה הוא מתגעגע לאחיו. בעידכון מאוחר יותר, מתואר כי אוניברסיטת ריצ'מונד הקדישה ספסל בגן שלה לזכרו של דונלד, ורואים את שני ילדיו יושבים על הספסל, וגם את בני המשפחה כולה עומדים לידו בתמונה אחרת. כאן גם יש קישורית לאתר האינטרנט של האוניברסיטה.

ישנה קישורית בולטת מאוד לאתר של החברה בה עבד דונלד: החברה הקימה אתר מיוחד לזכרם של עובדיה שנהרגו בפיגוע ב 11 בספטמבר. אתר זה הוא בעל רקע שחור, עם נרות דולקים. אולם, אין נגישות למידע על דונלד (ועל רוב העובדים) שם. למרות זאת, הקישור מוצע למי שמעוניין להשאיר הודעה למשפחתו של דונלד.

בתחתית העמוד יש קישוריות נוספות, למאמרים על דונלד בעיתונים באינטרנט (מהשנים 2001, 2002) שבהם הוא מתואר כאדם שמח, נדיב, שלקח הכל בקלות ואהב את חייו. אחת הקישוריות מפנה אל עמוד שהוקדש לדונלד באתר של בוגרי האחוה שלו באוניברסיטה. האתר מעביר תחושה של איש משפחה ואדם פופולארי, אולם אין כאן רצון בולט לספר על האיש, אין הרבה תמונות או הבעת רגשות, ואין סמלים. מבחינת הפנייה אל הקהילה, נראה כי האתר משמש יותר למתן מידע לקהילה קיימת של מכרים וחברים, ולא ליצירת קהילה חדשה או מורחבת. ניתן לחוש זאת כאשר הכותב משאיר כתובת לתרומות עבור כל אלו ששאלו אם אפשר לתרום וכן בתודות הרבות שלו לבני המשפחה והחברים, שמהוות חלק נכבד מהטקסט.

קיפ פ. טיילור - The Kip P. Taylor Memorial Fund

<http://www.kiptaylorfund.com/>

קיפ פ. טיילור, בן כ- 40 במותו, נהרג בהתרסקות המטוס בפנטגון ב- 11 בספטמבר 2001.

העמוד הראשון מציג את תמונתו של קיפ, בצבעי שחור-לבן, כאשר הוא לבוש במדים, על רקע הדגל האמריקאי. בעמוד זה יש משפט קצר האומר כי נהרג בהתקפה על הפנטגון ועיקר העמוד הוא בתיאור הקרן שהוקמה לזכרו ומטרתה לעזור מבחינה כספית לאנשי צבא אשר זקוקים להפריות מבחנה על מנת להביא ילדים לעולם וכן לחלק מלגות לסטודנטים אשר לומדים באוניברסיטת צפון מישגן. בסוף העמוד ישנו ציטוט שיר של אדגר א. גסט. עיצוב האתר עקבי ובפורמט רשמי. רקע העמודים הוא לבן ובצד ישנו תפריט האתר עם רקע כחול, הטקסט הוא ברובו שחור או אדום. מעל התפריט מופיע אייקון הסרט בצבעי הדגל ובתחתית התפריט מופיע אייקון נוסף שבתוכו הדגל, התאריך ושני הבניינים. קיים עמוד באתר המפרט את מטרת הקרן. בתחילה ישנם פרטים על הבעיות הכספיות העומדות בפני אנשי צבא הזקוקים להפרית מבחנה והסיבה: ילדיו של קיפ נולדו בעקבות הפרית מבחנה, יש גם ציטוט מתוך אי-מייל ששלח קיפ לחבר, זמן קצר לפני מותו, ובו הוא מתייחס לאופן בו חייו השתנו לאחר שילדיו נולדו. בהמשך, ישנם התנאים לקבלת המלגה – רק סטודנטים מטעם ROTC עם ציונים טובים בעלי פוטנציאל למנהיגות צבאית והסיבה: קיפ היה פטריוט שאהב לשרת את מדינתו וגם הוא למד באוניברסיטה זו מטעם מלגת ROTC. ניתן לשלוח אי-מייל לקרן על מנת לקבל מידע נוסף. העמודים הבאים מפרטים את התנאים לקבלת התמיכה הכספית ומה הקרן תכסה, ישנו טופס הבקשה, יש אפשרות לתרום לקרן תוך הבטחה כי משפחתו של קיפ תיצור קשר אחת לשנה עם התורמים ותעדכן אותם בנעשה עם תרומתם. רק לאחר עמודים אלו ניתן למצוא קישור לעמוד המתאר את קיפ. התיאור הוא ענייני וקצר ומתאר בעיקר את התקדמותו המקצועית, את התפקידים אותם מילא בצבא והעיטורים שקיבל במסגרת שירותו. כאן גם ניתן למצוא קישורים לעלון חדשותי צבאי, לעמוד לזכר מפקדו של קיפ ולתמונה של בית הקברות הצבאי בו נקבר. בהמשך ישנו עמוד אותו כתבה אלמנתו של קיפ, ננסי. כאן, ניתן לראות את הבעת הרגשות הראשונה עד כה. רוב העמוד מתאר את קיפ כבן זוג וכהורה וכחייל מסור ורק בסופו ישנה שורה אחת בו היא פונה אליו ישירות. העמוד בהמשך הוא הבעת תודה מאשתו של קיפ לכל החברים והמנחמים, מכתב שנכתב מספר ימים לאחר האסון. מספר תוספות נוספו לאתר במהלך חודש ספטמבר 2002. התוספת הראשונה - "Remembering Kip"; עמוד זה מכיל תמונות משפחתיות מרגעים אישיים של קיפ עם ילדיו, עם אשתו, עם משפחתו וכן תמונה שלו במדים, התמונות, ללא ספק, מוסיפות ממד אישי ואנושי יותר. תוספת נוספת היא מכתב שכתבו זוג חיילים (בעל ואישה) שקיפ היה מפקדם, לאלמנתו. המכתב נכתב כחודש לאחר האסון אך התווסף לאתר רק כשנה לאחר מכן ומלא זיכרונות אישיים משירות משותף ממושך יחד עם הבעת צער עמוק והשתתפות בצער המשפחה.

התוספת השלישית היא קישור ישיר לספר מבקרים לזכרו של קיפ טיילור באתר legacy⁹, בית קברות וירטואלי (בעמודים לזכר ה-11 לספטמבר יש בראשם את דגל ארה"ב על רקע עננים עם בכתובת "זוכרים את ה-11 לספטמבר"), שם ניתן למצוא מכתבים רבים שהופנו לקיפ, ממכרים, מזרים וכן מאנשים שקיבלו כסף מטעם הקרן לזיכרון. גם מכתבים אלו מוסיפים ממד אישי חזק לאתר. התוספת החדשה האחרונה היא עמוד "In the news" עם קישוריות לכתבות על המשפחה, על הקרן שהקימו ועל קיפ.

ניתן לומר כי לאחר עדכון האתר, התחושה הכללית היא יותר אישית וגם יותר פטריוטית. הצד האישי שקודם לכן היה מאופק מאוד, בא לידי ביטוי הן בתמונות, הן במכתבים שפונים לקיפ ולמשפחתו והן בכתבות שגם הן מציגות בחלקן מאפיינים אישיים. הפטריוטיות שקודם לכן ניתן היה להרגיש אותה בצבעי האתר ובתכנים שסיפרו על חייו של קיפ ועל הקרן להנצחתו, בולטת יותר גם היא, דרך האייקונים שנוספו, דרך הקישור לכתבות שמדברות על האסון ודרך ספר האורחים של legacy.

לא ניתן למצוא באתר הבעה של תחושות קשות. התכנים האישיים מצליחים להעביר את תחושת האובדן והצער הרב על מותו של אדם אהוב ומוערך אך הדגש הוא על המשך מורשתו. האתר לזכרו של קיפ טיילור הוא אתר קהילתי (דבר שבולט יותר לאחר העדכון), דרך הקישוריות לכתבות השונות, דרך האפשרות לתרום לקרן, אך בעיקר דרך ספר המבקרים.

---

⁹ www.legacy.com

לזכרם של פיטר-ברטון, סו-קים ובתם קריסטין-לי הנסון

<http://www.petehansonandfamily.com/>

פיטר-ברטון הנסון בן 32 במותו, סו-קים הנסון בת 35 במותה וקריסטין-לי הנסון, בת שנתיים במותה, נהרגו בהשתלטות הטרוריסטים על טיסה 175 ב-11 בספטמבר, 2001.

האתר לזכרה של משפחת הנסון מעוצב בצורה רשמית; הרקע לבן עם חלקים בכחול וכיתוב בכחול. עמוד השער כולל טקסט אישי של אמו של פיט וקישוריות בצד. בראש עמוד השער מופיעה תמונה (יחידה באתר) של השלושה, ולצדה כיתוב המכיל את שמותיהם של השלושה בצבע שחור, עם הכתובת "תפילותינו איתכם" ועיקר האתר הוא תכנים שנכתבו על בני המשפחה. בעמוד הראשי מופיע מכתב שכתבה אמו של פיט לרגל יום השנה לאסון כאשר המכתב מופנה אל פיט. היא מדברת על האבסורד שהיא חשה כשלפני כמה שנים הוא התחתן, והיום היא עוסקת בזיכרון שלו. היא עוברת מייד לכעס על הטבח שלו ושל חפים מפשע רבים אחרים. היא מדברת על הכאב, על מלותיו האחרונות שהספיקו לשמוע כאשר התקשר אליהם מהמטוס, על הגעגועים לשלושתם, על הרוצחים שעמדו אל מול שלושת בני המשפחה שהיו חבוקים זה בזרועות זה. היא מזכירה את חוויותיהם יחד, את אשתו ובתו האהובות. היא מזכירה את התמיכה שקיבלו מכל חבריהם ומהכנסייה והקהילה. לבסוף היא מדברת שוב על הזיכרונות היפים, ואל מולם הגעגוע החזק. בתחתית המכתב היא מוסיפה תיאור קצר של האירוע, את היות קריסטין הקורבן הצעיר ביותר של המאורעות, התייחסות להנצחתה של סו על ידי הרצאה שנתית ומקום מגוריה. הקישוריות מרוכזות בצדו השמאלי של עמוד השער:

- מכתב משותפה לדירה לשעבר של סו, שמספר על היכרותם והתקופה בה התגוררו יחד. הוא מתאר את אופייה החזק וגישתה לחיים, את הכח, ההתמדה והחיים החברתיים העשירים שאפיינו אותה. הוא מתאר את העזרה שלה באירועים קשים בחייו, ומפגש מקרי עמה כמה שנים לאחר מכן. הוא מדבר על העולם כמקום טוב יותר כשסו חיה בתוכו, ומודה לה על האהבה שהיא השקיעה בחברותם ועל הזכות שהיתה לו להכיר אותה. הוא חותם באמרו שהוא תמיד יהיה אתה והיא תמיד תהיה אתו.
- תיאור פעולות הזיכרון בקהילה שבה חיו פיט וסו, שנה לאחר האירוע. הטקסט אינפורמטיבי, ונותן פרטים על הטקס, שמטרתו לציין את היום ולזכור את הקורבנות, לשמוע תגובות, למצוא תקווה בטרגדיה, לכבד את המאורע, להתכנס יחד, ולחלוק.
- מאמר על בני משפחת הנסון, לרגל יום השנה. כאן מספרים על זיכרון אחרון של אביו של פיט מקריסטין. מספרים על עבודתה של סו בחקר האימונולוגיה, בתחום שאמור להיות מענה לאידס ולסרטן. מצטטים את המנחה שלה לתזה, שדיבר על כך שלרוצחים לא היה מושג מה הם עשו, כשהם הרגו מישהי שיכולה היתה להציל את ילדיהם ואת נכדיהם. מספרים על הקרבה בין ההורים לבין הזוג, על ההיכרות עם אביה של סו, ועל פרחים שפיט שתל בשביל קריסטין. לבסוף מספרים על קרן לזכרה של קריסטין, המיועדת להקלה על טיפול רפואי בילדים, ועל הרצאות שנתיות לזכרה של סו בתחום בו עסקה. יש כתובות לתרומות עבור הקרנות השונות.
- מכתב ראשון מהוריו של פיט, אחותו ובעלה. כאן יש בעיקר תודות, למי שיצרו את האתר (שמהווה נחמה גדולה עבור המשפחה) ולכל מי שתמך. מזכירים כמה וכמה פעמים הודעות

- שנשלחו מחבריהם של פיט וסו דרך לוח ההודעות (באתר). מספרים בכמה שורות על כל אחד משלושת בני המשפחה. לבסוף מזכירים את משפחתה של סו. נחתם במסר : "שימרו על האמונה".
- מכתב מאישה שעבדה בסמוך למגדלי התאומים ועקב האירועים עברה התמוטטות עצבים. כספים שהגיעו מטעם קהילתם של בני המשפחה עזרו לה להמשיך בטיפול פסיכולוגי ולחזור בהדרגה לחייה. היא מספרת על עצמה, על מה שקרה לה אחרי האירועים וכיצד קיבלה את התרומה הכספית. היא מבקשת שיודיעו לה מתי תושלם בנייתה של פינת ההנצחה לבני משפחת הנסון, כדי שתוכל לבוא ולהתייחד שוב עם זכרם.
  - תיאור של פינת ההנצחה שמקימים לזכרם של בני המשפחה, מיקומה, צורתה, המעורבים בבניה מטעם הקהילה, ואופן התרומות לקרן שהוקמה לזכרם.
  - "2 חורים בשמיים"- שיר המדבר על הקושי להאמין במה שקרה, על חלום רע ומציאות, ועל מי שלא ישבו. הכותב מדמיין את קריסטין הצעירה צוחקת ומשחקת יחד אתו, ומזכיר שבקושי הספיקה לחוות דברים, מה שממלא את ליבו בכאב. הוא פונה אל הקורבן המבוגר ביותר של הפיגועים בבקשה שיסביר לו מה ההיגיון בכל מה שקרה. לבסוף, מזכיר את קורבנות המתקפה המרושעת, את המציאות בה המגדלים והאנשים לא יחזרו. השיר מוקדש ל"פלא הארכיטקטוני שנהרס ללא צורך", ולשני הקורבנות, הצעירה ביותר והמבוגר ביותר של המתקפה.
  - לוח הודעות. מופיעה הודעה בראש הלוח שכרגע לא ניתן לשלוח הודעות, ויש כתובת אי-מייל חלופית. יש כאן הודעות מחברים ומאנשים זרים. ההודעה הראשונה מספרת על כך שהאתר הוקם בכדי לעזור להתאבל, ולחלוק כבוד לאדם ומשפחה דגולים. משולבים כאן מספר מסרים : כשמאבדים משהו בעל ערך, צריך להתחיל להעריך מה שיש לנו ומה שהיה לנו פעם, הבטחה למצות את החיים, תיאור של פיט, עצותיו וידידותו החשובה.
  - לוח הודעות נוסף, מטעמו של בחור שהיה חבר של פיט. הוא מספר שאחת החברות אוספת סרטי וידאו ותמונות של פיט, ומבקש לשלוח לה חומר שכזה. הוא מעודד את הגולשים לכתוב זיכרונות ומחשבות. הוא אומר שאי אפשר לתאר במלים את המשפחה, אבל הוא יעשה זאת מכיוון שיש לזה ערך טיפולי עבורו, ובכדי שכולם יידעו עד כמה האנשים הללו היו חשובים למכיריהם ואהוביהם. הוא מספר על השיחה ההרואית של פיט מהמטוס אביו, כשהוא מחבק את שתו ובתו, ומבטיח ש"זה יהיה מהיר ויהיה בסדר". לאחר מכן נראה כי הוא מזכיר כמעט את כל הזיכרונות שיש לו מפיט, תוך שהוא מדגיש איזה אדם דגול הוא היה. בהמשך ישנם מספר טקסטים ארוכים מאוד שכתבו חברים אחרים, המכילים זיכרונות, תחושות ומחשבות, בעיקר על פיט, וגם על משפחתו. יש כאן גם כמה שירים שנכתבו בעקבות האירוע. טקסטים מאוד אישיים ומפורטים, כאילו רוצים להנציח ולספר על הכל, מהפרט הכי גדול ועד הפרט הקטן והשולי ביותר. יש תחושה שאפשר ממש להכיר את פיט מהכתוב כאן.
  - הודעה מטעם החברה בה עבד פיט, על פטירתו. תיאור של תכונותיו ושל החסר שנוצר במותו. מזכירים כאן גם את הקרן לזכרה של קריסטין, וכתובת למשלוח תרומות.
  - מאמר המתאר את בני המשפחה, את שיחות הטלפון שפיט הספיק לעשות, על פועלם ועל אופיים. יש ציטוטים של שכנים ועמיתים לעבודה.

- הודעה בתוך האתר של מתופף של להקה שפיט העריץ. הוא מספר שדיבר עם בני משפחתו של פיט, ועל היותו מעריץ ותיק. מספר על אומץ ליבו. אחר כך אומר שיקדיש את הופעתו הבאה לפיט ולכל הנרצחים. המסר הוא שהמוסיקה והחיים חייבים להימשך, ושהאמת והאהבה ינצחו, גם כשמתאבלים.
- כתבה שחולקת מחשבות על בני המשפחה, במדור קבוע בעיתון. הכותבת נתקלה בשמותיהם של בני המשפחה, והיא מדברת על מחשבותיה על מה שקרה, על המצב, על כך שצריך לאהוב את שכנינו והסובבים אותנו ולראות את עצמנו משתקפים בדמותו של כל אדם אחר.
- הודעת הפטירה על מותם, 2 שורות על כל אחד מהם, אזכור של בני המשפחה שנותרו מאחור ופרטים על טקסי האזכרה.

יוצרי האתר הם חבריהם של פיט וסו והם מציינים בעמוד השער כי האתר מיועד לכל בני המשפחה והחברים, ומבקשים לפנות לכתובת אי-מייל או למספר טלפון בכל שאלה או הצעה לאתר, ובשאלות בנוגע ליצירת קשר עם אחרים.

נראה כי האתר הוצב, בראש ובראשונה, כדי להנציח את משפחת הנסון, פועלם ואופיים. זאת כדי שכל מי שהכיר אותם וגם מי שלא הכיר אותם יידע כל מה שרק ניתן עליהם. עם זאת, לא ניתן למצוא באתר חומרים מקוריים של המונצחים.

הטקסטים מכילים הבעות רבות של כעס וכאב, ויש שימוש במלים כמו רצח וטבח, שלא מופיעות באתרים אמריקאים אחרים. מלבד תחושות קשות ניתן לראות גם געגועים חזקים, העלאת זיכרונות ובלבול.

המידע המופיע באתר על בני המשפחה הוא רב ומפורט מאוד, ישנן אפשרויות שונות ליצירת קשר ולשיתוף במחשבות (ספר מבקרים, אי-מייל, תרומות), וכל זאת משולב עם טקסטים הפונים בצורה משמעותית לרגש. גורמים אלה מביאים לתחושה חזקה של קהילתיות, בעיקר כזאת המחזקת מאוד קהילה קיימת של קרובים ורחוקים: החל מחברים ובני משפחה, דרך אנשים שהתגוררו בקרבת בני המשפחה, ועד לאישה זרה לחלוטין שקרן ההנצחה לבני המשפחה עזרה לה לשוב לחיים תקינים.

לא ניתן לראות באתר סמלים לאומיים או דתיים, למרות שעולה מן הטקסטים כי בני המשפחה השתייכו לכנסייה וכי חברי הכנסייה לוקחים חלק פעיל בהנצחתם.

<http://iskandar.com/waleed911> וליד י' איסקנדאר

וילד איסקנדאר, בן 34 במותו, נהרג בהשתלטות מחבלים על טיסה מס' 11 ב-11 בספטמבר 2001.

מיד עם עליית האתר עולה גם חלון קטן שבו יש תמונה של וליד, על רקע של תמונה מטושטשת של ויטראז' של מלאך שמופיע גם מאוחר יותר יחד עם מונה של הזמן שעבר מאז מותו (ימים, שעות, דקות ושניות) ומתחתיו כתוב שזה הזמן שעבר מאז מותו של "בננו וליד".

האתר עמוס תכנים ותמונות. חשוב לציין שלא ניתן לבצע תנועות בעמוד הראשי מבלי שתופיע מצד ימין למעלה תמונתו של וליד (זו שמופיעה גם בחלון הקטן שקופץ עם האתר), והיא מטיילת על הציר מראש העמוד ועד לתחתיתו יחד עם תנועות העכבר.

הרקע בעמוד הבית הוא שתי תמונות של וליד ובראש עמוד הבית יש כותרת גדולה:

"בוקר/אחה"צ/ערב – טוב, ברוכים הבאים לאתר האינטרנט של וליד" בהתאם לשעת היום בה נכנסים לאתר. מתחת לכותרת יש תמונה של מעין בית קברות נוצרי, עם צלבים, כאשר הרקע הוא סגול, וברק פוגע באחד הצלבים. מתחת לה - שמו של וליד, השנים בהן חי, תיאור קצר של נסיבות מותו, ושוב מניין הזמן שעבר מאז.

בהמשך ניתן למצוא שלוש קישוריות:

- טיסה 11. שמותיהם של כל מי שנהרגו על הטיסה, כולל החוטפים. הרקע הוא לבן, כתוב בשחור. בראש העמוד יש צלב גדול ובוהק ומתחתיו ציור בעיפרון של ישו מגונן על מגדלי התאומים (ציור מוכר). גם כאן, נמצאת בצד כל הזמן תמונתו של וליד, ומלווה כל חלק של העמוד. יש תיאור קצר של האירוע, ואז 3 חלקים, שבכל אחד מהם שמות: צוות, נוסעים, חוטפים. על הצוות והנוסעים יש פירוט של גיל, מגורים, השכלה ומקצוע. בחלק המפרט את שמות החוטפים, מספרים שהפרופיל שלהם איננו נפוץ, מכיוון שהם היו צעירים, משכילים, והתגוררו במערב.
  - קורבנות מקליפורניה. שמו של וליד בשחור, רקע לבן, והצלב הבוהק כמו מקודם. כל תנועה של העכבר מלווה באותיות שמו של וליד, שמטיילות יחד עם הסמן לאן שמזיזים אותו. יש מונה מבקרים בעמוד.
  - כל הקורבנות. שוב השם, הצלב והאותיות המטיילות. יש כאן חלוקה לפי אזור הפיצוץ: ניו יורק, וושינגטון ופנסילוניה, ותת חלוקה לטיסות ובניינים. יש מספרים מדויקים, ובמגדלי התאומים יש גם פירוט של כמה נמצאו, כמה נעדרים ועוד. יש מונה מבקרים.
- לאחר שלושת קישוריות אלו ישנו ציטוט של האומר שתהיה שמחה בלבו רק כשהטרור ימוגר ויהיה שלום בעולם, שאז מותו של וליד לא יהיה לשווא.
- מתחת לזה – תמונה של וליד בגלימה של בוגר אוניברסיטה, וכששמים עליה את הסמן היא מתחלפת לתמונה שחוזרת על עצמה באתר וכן משפט על בחור צעיר ומצליח שהלך לפגוש את האל מוקדם מדי.
- הטקסט הבא נכנס ביום השנה לאירוע והוא תודה לחברים שעזרו ותמכו מאז המקרה, מהוריו של וליד.
- לאחר טקסט קצר זה, ישנם מספר קישוריות נוספות:
- אודות וליד: שחור על רקע לבן. בראש העמוד יש צלב על רקע סגול עם שקיעה מאחור, ותמונתו של וליד מטיילת מימין. כתוב שמו והשנים בהן חי; מספרים על היותו יחיד ומיוחד,

על כך שהאמין שיש למצות את החיים, על תכונותיו הטובות, ותחביביו; מספרים על אמונתו בשלום ואחוה, ועל חכמתו; רק אחרי כן יש תיאור פרטים על מקום הולדתו, קורותיו, הישגיו המרשימים בעבודה ותכניות החתונה שלו; אח"כ תיאור קצר של נסיבות מותו ולבסוף הקרובים שהותיר במותו. יש מונה מבקרים ואי-מייל.

- הישגים של וליד: תמונה של צלב עם צמחי בר מתחתיו, דומה למצבה. האותיות של השם מטיילות עם הסמן. שמו של וליד בשחור על רקע לבן, ופירוט של כל התעודות שקיבל במסלול הלימודים, כשהתעודות סרוקות וניתנות להגדלה. יש מונה מבקרים ותאריך עדכון אחרון.
- ביוגרפיה של וליד: עיתון שנכתב על יד חברים, עמיתים ובני משפחה. בפתחה האב אומר שמטרת החלק הזה היא לאסוף זיכרונות מבנו, הוא פונה למכריו שיכתבו לו. הוא חותם בתודה על שהיו חבריו של בנו ובברכת האל. ישנו אינדקס שמסודר בצורה כרונולוגית וכל כותרת מובילה לעמוד נפרד בפורמאט אחיד פחות או יותר: הצלב הבוהק, הכותרת עם שמו, ואותיות מטיילות/התמונה הקבועה, ולפעמים עוד תמונה עם כותב הקטע ומונה מבקרים. הטקסטים הם זיכרונות של אנשים שהכירו אותו ושל הוריו, והם פונים גם אליו וגם לציבור הגולשים. תמה שחוזרת על עצמה בטקסטים היא שוליד נמצא כעת עם המלאכים.
- הספדים שנכתבו לוליד: צלב גדול על רקע סגול ושקיעה, אותיות מרצדות, וכתב שחור על רקע תמונה של ישו. יש הפנייה לכרטיס של הטקס שמערך עבורו בכנייה, עם תמונה שלו ותמונה של מריה וישו התינוק. מתחת לזה יש טקסט על אלוהים שמלווה את האדם וכן קישוריות לכל ההספדים, שנכתבו על ידי בני משפחה וחברים. ההספדים בפורמאט גרפי אחיד, עם הצלב הסגול והאותיות המטיילות. מוטיבים בולטים בהספדים הם נושא המלאכים, העולם כמקום טוב יותר בגלל וליד וכן געגועים.
- תמונות של וליד: מרבית התמונות הן מחייו כאדם מבוגר כאשר יש הסבר לכל תמונה. בכל התמונות וליד מופיע לבדו, ללא משפחה או חברים.
- לזכור את וליד: פירוט על פעולות ההנצחה השונות שנעשו לזכרו של וליד. בראש העמוד תמונה של הצלב עם הצמחים, ויש אותיות מטיילות. במסגרת הפעולות: גן, ציור פורטרט שלו, קרנות זיכרון למלגות בתחומים שעסק בהם (כולל פירוט על מי שקיבל את התמיכה), כוכב בשמיים על שמו, שמיכות, עץ שנטעו של שמו ותרומות דם. כל אחד מהנ"ל כולל תמונה ופירוט.

עוד קישוריות תחת הכותרת "עוד על וליד":

- הצלב הבוהק, תמונה שלו בגלימה של בוגר אוניברסיטה, ואותיות מטיילות. קטעים שונים שעוסקים במוות ואבל, תרומות דם, ימי זיכרון, הקשר של וליד עם הכנייה, שירים ותפילות הקשורים אליו, נטיעת עץ לזכרו, ואפילו המוסיקה, המאכלים והמשקאות האהובים עליו (כולל מתכונים...), ותמונות מהאלבום שלו עם ארוסתו, מכריו ובני משפחתו. כאן יש מוסיקה כאופציה.
- מתנות ופרסים בשביל וליד. הרקע כאן הוא מלאך שמושיט יד לנשמה שיוצאת ממגדל. בראש העמוד יש תמונה קלאסית של ישו, וצלב מוזהב, ועוד תמונה של ישו שכתוב עליה "אני תמיד אוהב אותך". יש יונה עם עלה של זית מרחפת בעמוד, וגם אותיות מטיילות. סרקו כאן את כל המתנות (תמונות, שמיכות, ציורים ועוד). בתחתית העמוד יש מונה מבקרים וגם סמל של כנפיים עם מגן ביניהן, אש בוערת מתוכו, ובתוכו כתוב "על האתר הזה שומרים מלאכים".

- אתרי אינטרנט שנוצרו על ידי חברים של וליד. רקע של התמונה הקבועה של וליד, בראש העמוד הצלב הסגול. פירוט של האתרים כאשר ליד כל אחד מהם יש תמונה. מוטיבים חוזרים של דת, מלאכים ופטריוטיות. יש מונה מבקרים.
  - קישוריות של חבריו של וליד. יש כאן קישוריות לאתרים שונים, רובם קשורים לפיגוע בתאומים.
  - אתר הוקרה לגיבורי ה 11 בספטמבר 2001. זהו אתר זיכרון גדול רגיל.
  - הורדות שימושיות מהאינטרנט. תמונה של וליד ברקע, צלב בוהק, יונה ואותיות מטיילות. קישוריות שונות, כולל חגים ודגל אמריקה.
  - ספר האורחים של וליד. תמונתו ברקע, אותיות מטיילות. יש כאן קישוריות לכמה וכמה ספרי אורחים, חלקם מלאים וחלקם פעילים, כולל ספרי אורחים ממוסדות שונים שוליד למד בהם. קישוריות תחת הכותרת "מה חדש":
  - הישרדות, מאת ג'וזף. אביו של וליד מדבר על הצורך להמשיך ולחיות.
  - לב שבור – אב שכול. מסרים לרגל יום הולדתו הראשון של וליד שלא יחגגו עמו. רקע שחור, ישו, יונה ונר זיכרון.
  - שמיכות הזיכרון של אמריקה לרגל ה 11 בספטמבר (ארגון שמיכות הזיכרון של אמריקה לרגל ה 11 בספטמבר). דוגמאות לשמיכות מיוחדות שנתפרות לרגל ה 11 בספטמבר. מאוד פטריוטי.
  - לזיכרון ה 11 בספטמבר 2002 (אמנים שונים). תמונות ושירים. על הרקע של התמונה של וליד, יש גם צלב בוהק ויונה.
  - מחוות שיצרו חברים לזכר ה 11 בספטמבר. כאן יש הפניות לשני אתרים פטריוטיים.
  - עוד קריאה לתרומות דם (ארגנו לודי וסאמיה). פוסטר שקורא לתרומת דם ("תרום דם, הצל חיים"), על שמו של וליד.
  - שיר חדש (מאת דיאן הוגנס). לבן על רקע כחול. שיר שמוקדש לויליד, ומדבר עליו כאדם ועל מי שהשאיר אחריו במותו.
- בתחתית העמוד יש תמונה של יונה עם עלה של זית ושל ישו. מתחת כתוב: "להיות לבד עם אהבתו של האל, היא הדרך היחידה למצוא שוב את החיים". בנוסף, יש מונה מבקרים וכתובת אי-מייל.
- לסיכום ניתן לומר כי האתר משדר רגשות דתיים חזקים, הן בטקסטים והן בעיצוב. נראה שוליד היה נוצרי מאמין, אך יתכן כי הדומיננטיות של סמלי הנצרות חזקה כאן בגלל המוצא ערבי, על מנת להפרידו מהטרווריסטים המוסלמים. הטקסטים חוזרים על מוטיבים של מלאכים והתייחסות לאלוהים אך קיימת גם התייחסות לויליד כאל גיבור.
- זהו אתר שלא נגמר, כמעט בכל קישורית יש קישוריות נוספות ובתוכן יש קישוריות נוספות. נראה כי האב, יוצר האתר, מקדיש את חייו כמעט באובססיביות להנצחת כל פן אפשרי באישיותו של בנו (כולל מאכלים אהובים) ויש כאן שימוש כמעט בכל אמצעי המדיה (מלבד סרטים).

למרות זאת, מירב הטקסטים באתר אינם פונים באופן ישיר לרגש, הם וכן הסמלים הרבים יוצרים עומס על הקורא. בנוסף, יש מעין תחושה של רוח רפאים שרודפת בעת שיטוט באתר, בשל תמונתו של וליד והאותיות המטיילות שמלוות כל תנועה של העכבר.

<http://www.geocities.com/borintalia/bella.html> בלה בוקהאן

בלה בוקהאן, בת 24 במותה, נהרגה בפיגוע במגדלי התאומים ב 11 בספטמבר 2001.

זהו אתר שהוקם במקור בכדי לעודד אנשים להתפלל לשובה של הנעדרת בלה בוקהאן. מופיעה כאן תמונה אחת של בלה כשבשני צדדיה לפידים המאפיינים מקדשים. הרקע הוא שחור והתכנים הם בצבעים שונים. ניתן למצוא באתר סמלים בודהיסטיים: פיל (האל גאנש, מסיר המכשולים), לפיד של מקדש, אותיות.

בראש עמוד הבית יש כתובת מעוטרת בפרחים: "התפללו למען בלה ובני משפחתה". הטקסט מספר שבלה היתה אישה נפלאה, שהיתה צעירה מכדי למות בצורה נוראית כזאת. הכותבת מספרת על עצמה כחברה של בלה מילדות. היא מספרת על בלה כאדם לבבי מאוד, ועל ההשפעה של החדשות על אימה של בלה ועל אימה שלה. היא מתארת את בלה כתינוקת של משפחתה, הצעירה מבין 3 אחיות. היא מספרת שבלה עדיין נחשבת כנעדרת וחוסר הידיעה קשה מאוד למשפחתה.

לאחר מכן היא מבקשת שיתפללו בשביל בלה, ויבקשו מאחרים להתפלל בשבילה גם כן, כדי שהאל יעניק למשפחתה נס, כי "אמונה יכולה להזיז הרים". עוד היא מבקשת להשאיר מחשבות חיוביות על אהבה ותמיכה, עבור משפחתה של בלה בספר האורחים, ולהפיץ את כתובתו של האתר. היא מסיימת בברכה "שהאל יברך אתכם".

ישנה קישורית למידע על מה שקרה לבלה באותו היום: היא הגיעה עם אחותה הגדולה לעבודה, האחות הלכה לקפיטריה וניצלה, ובלה נעלמה. הכותבת מספרת שבלה לא נמצאה באף בית חולים וגם לא בהריסות, עד לתאריך בניית האתר, ה 19 בספטמבר 2001. היא אומרת שעד שלא יהיו חדשות, היא עדיין תקווה ותתפלל.

לאחר הקמתו של האתר, הוא עודכן, ונאמר כי המשפחה הגיעה לשלב בו היא מכירה בכך שבלה נמצאת בזרועותיו של האל. הכותבת מודה למי שהתפלל וכתב בספר האורחים, ומבקשת להמשיך בכך.

זהו אתר קטן שנבנה על ידי חברתה של הנעדרת והוא מכיל מלבד סיפורה של בלה רק את האפשרות לחתום ולצפות בספר האורחים. האתר משדר בעיקר תחושה של אי וודאות וחוסר רצון לוותר על התקווה למצוא את בלה.

אין תחושה של קהילה גדולה שמתחזקת או נוצרת, מכיוון שהמידע מצומצם, אין תמונות רבות, וספר האורחים איננו עמוס בהודעות. למרות זאת, ישנה תחושה חזקה של אינטימיות, והזדהות עם בני המשפחה, שגורמת לתחושה מסוימת של חברות בקהילה שמונה המבקרים באתר מוסיף לכך.

<http://www.nicolemillermemorial.com> ניקול קרול מילר

ניקול מילר, בת 21 במוותה, נהרגה בהשתלטות מחבלים על טיסה 93, 11 בספטמבר 2001.

הרקע של העמוד הפותח הוא של פרפרים בהירים (שנחשבו לסמל של ניקול), ומוטיב חוזר בכל העמודים האחרים. האתר בנוי בגרסת פלאש וכן בגרסה רגילה. בפתחה יש קטע פלאש של משפטים שכתבה אמה של ניקול לבתה האהובה, היא מדברת על כך שסוף סוף הביאו אותה לקבורה ולמנוחה, כחצי שנה אחרי האירוע. היא מספרת על הטקס, שבו שיחררו פרפרים, והם התעופפו באוויר ואחר כך נחתו על הארון שלה, שזה מבחינתה סמל שבתה היתה שם אתם. היא אומרת שניקול נחה עכשיו, והאל יטפל בה, ושהיא ממשיכה לחיות בתוך כל מי שהכיר אותה. בעת עליית האתר עולה חלון שבו תפריט האתר, חלון זה התווסף לאתר במהלך חודש ספטמבר 2002.

העמוד שמופיע לאחר דברי אימה, מכיל בתוכו תמונה של ניקול ואביה בטיול, על רקע שחור (לפניה מופיעה לשניה תמונה של מלאך מעל מפל של מים). על רקע התמונה מופיע שיר שכתב אביה, על אהבתו אליה. הוא משווה אותה לניחוח רענן של ורדים ומתחת לשיר יש פרפר צבעוני מרפרף.

לאחר שני עמודים אלו מופיע עמוד השער של האתר בו מופיעה תמונה של ניקול על רקע שחור, ברקע מושמע שיר וכתוב כי היא כעת עם המלאכים. בנוסף, מופיעות בעמוד זה מספר תמונות משפחתיות ומסופר סיפור חייה של ניקול יחד עם שמות בני משפחתה שנותרו. מכאן האתר בנוי כמו ספר מבקרים, כאשר בעמודים הראשונים מופיעים תמונות וטקסטים שכתבו בני משפחה וחברים קרובים, ובהמשך מופיעים טקסטים מטעמים של גולשים שנקלעו לאתר בנסיבות שונות.

עמוד חדש שמופיע בתפריט האתר התווסף במהלך חודש ספטמבר 2002 מתאר את נטיעת שדרת העצים בקליפורניה לזכר 58 תושבי קליפורניה שנהרגו באירועים שהתרחשה באפריל 2002. בעמוד זה מופיעות תמונות בני משפחתה של ניקול נוטעים את העץ ויש ברקע צלצול פעמונים. עמוד חדש נוסף הוא העמוד המסיים עם מידע על קרן מלגות על שמה שהקים הקולג' בו למדה וכתובת לתרומות. בנוסף, בעמוד זה ישנה תמונה של ניקול בצבעי שחור-לבן עם הכתובת "Never Forget" כאשר ברקע מתנגן שיר וכן תמונה של המצבה לזכרה, עליה נכתב כי מתה כגיבורה בטיסה 93.

מוטיבים חוזרים כאן הם תיאור של ניקול כמלאך בשמיים, האל לקח אותה אליו בחזרה, היא נבחרה להיות גיבורה. כמו כן, מתארים את אופייה, הזיכרונות ממנה, היותה יחידה במינה, וההחמצה של השנים האחרונות בחייה. בטקסטים שלא נכתבו על ידי בני משפחה וחברים קרובים, ישנו דגש רב על גבורה, ועל היותה של ניקול "חיילת של האומה". כאן חלק מהטקסטים צבועים בצבעי הדגל האמריקאי. בכל עמוד יש תמונות, של ניקול או של פרפרים, של פיה וכדומה. חלק מהטקסטים ממועגים אליה, וחלקם ממועגים לבני משפחה, לעידוד הדדי. כמו כן ניתן למצוא קישורית לברכות הממועגות אליה ליום הולדתה שחל מספר חודשים לאחר מותה, שבמסגרת אחת מהן יש תודות ליוצר האתר. בכל עמוד יש קישורית להמשך הקריאה, משלוח אי-מייל למשלוח תגובות ולאלבום תמונות לניקול.

באלבום התמונות יש תמונות מתחלפות שלה מכל שלבי חייה, לבד / עם משפחה / חברים, וכתוב שהעולם חייב לדעת איזה אדם מיוחד היא היתה, וזאת דרך התמונות שמראות כיצד היא חיה את חייה. כמו כן נאמר כאן שאסור לשכוח אותה. מונה מבקרים ניתן למצוא בחלקים שונים של האתר.

בתוך תפריט האתר ישנם שני טקסטים אישיים שכתב בונה האתר, האחד הוא "my own letter" והשני הוא "My personal tribute to Nicole", שניהם תוספת מטעמו, שנה לאחר האירוע. הראשון הוא על רקע הדגל והתאריך בצבעי הדגל והשיר "Tears in Heaven" והשני על רקע שחור עם תמונותיה של ניקול ושיר ברקע. בשניהם הוא מספר פחות או יותר את אותו הדבר, שהיה ליד הבניינים כשקרסו, והגיע לתמונתה של ניקול באינטרנט במקרה. הוא התנדב לעזור בפניו ההריסות ובחיפושם, ופניה נשאר חרוטות בראשו. הוא חשב עליה כל הזמן וגם תרם כסף לקרן לזכרה, אך עדיין חש צורך לפעול. הוא נפגש במקרה עם אדם שבונה אתרים (הוא מאמין שניקול גרמה לפגישה הזאת), והתוודע גם למשפחתה, ויחד הם בנו את האתר. הוא אומר שנפשו נקשרה בנפשה, ושהוא אוהב אותה מאוד. הוא מספר עליה ויש תמונות שלה ושל בנייני התאומים בפיצוץ. הוא אומר שניקול היא עכשיו מלאך ושהיא משגיחה על בני משפחתה ועליו, ושהעולם הוא מקום טוב בגלל שהיא חיה בו, לכן העולם חייב לזכור אותה כגיבורה.

בנוסף, בונה אתר הכניס דף חדש של קישוריות ותודות (בעדכון מאוחר יותר). הקישוריות מחברות בעיקר לאתרים על טיסה 93 והן כתובות בצבעים אדום, כחול ולבן ובין התודות ניתן למצוא גם תודות למוזיקאים שאת שיריהם השמיע באתר. בעמוד זה, ניתן גם למצוא הפניה לקהילת תמיכה שהקים בונה האתר למשפחות שאיבדו את יקיריהם ב-11 בספטמבר. ניתן לומר כי זהו אתר שמיועד לקהילות רבות; למכריה של ניקול, לכל אלו שאיבדו יקירים באירוע ולכלל ציבור הגולשים. ספר האורחים מפורט ונגיש, בכל עמוד כמעט ניתן למצוא מונה מבקרים, יש דגש על האפשרות למשלוח אי-מייל, אפשרות לתרומות וישנן תמונות רבות. האתר הוקם על ידי אדם שלא הכיר את ניקול, ואולי עניין זה הוא שגורם לכך שגם זר מוחלט יכול להרגיש בו כחלק מקהילת מכריה.

<http://briancachia.com/> - בריאן קאצ'יה

בריאן קאצ'יה, בן 26 במותו, איש תמיכה טכנית שעבד בקומה ה-103 במגדל הצפוני במרכז הסחר העולמי, נהרג בהתקפת הטרור ב-11 לספטמבר 2001.

האתר לזכרו של בריאן קאצ'יה פונה ישירות לרגש ומשתמש בכל יתרונות המולטי-מדיה לשם כך. עמוד הכניסה לאתר מציין כי אבד חבר משפחה יקר ומכאן וכן ממבנה האתר בהמשך ניתן להניח כי האתר הוקם על ידי חברים ומשפחה. בעמוד זה מצוין כי הוא אבד בתאריך זה, מנין הימים מאז שנהרג ואייקון של הסרט שצבעו כצבעי דגל ארה"ב עם יונה במעופה. כאשר נכנסים לאתר עצמו, הרקע הוא שחור עם כוכבים, סמל לשמיים. רקע זה נמצא בעוד כמה מעמודי האתר. תמונה גדולה שלו נמצאת בעמוד זה עם שני נרות דולקים לצידה כאשר מעליה מצוין שמו ותקופת חייו. מיד עם עליית עמוד זה, ניתן לשמוע ברקע את נאומו של נשיא ארה"ב מערב ה-11 בספטמבר 2001 כאשר הפרטים כבר היו ידועים יחד עם שיר שנכתב לאחר התקפת הטרור ("I will remember you"). השיר והנאום כנראה נערכו היות והקצב של שניהם מתואם. מתחת לתמונתו של בריאן נמצאים מספר פרטים עליו; היכן עבד, היותו רווק וצעיר שרצה להתחתן ולהקים משפחה בעתיד, ופירוט של תחביביו. בהמשך לפרטים שניתנו עליו, ישנן מילות תודה לכבאים יחד עם תמונתם המפורסמת של הכבאים שמניפים את הדגל על רקע ההריסות, מילות גינוי לטרוריסטים יחד עם אזהרה שמה שעשו רק הפך "אותנו" לחזקים יותר וכן שתי תמונות של ההריסות כאשר באחת מהם נראה גם דגל ארה"ב ואז ישנם קישורים לעמודים נוספים. בתחתית העמוד הראשי ישנה תמונה של דגל ארה"ב עם אפשרות לכתוב אי-מייל למשפחתו של בריאן, מופיע התאריך היומי וכן מונה מבקרים. הקישורים מובילים לעמודים הבאים:

1. we will remember - רקע סגול עם צלבים, שוב שמו ותאריכי הולדתו ומותו, יחד עם שיר שנקרא "tears" שמעוטר שתי דמויות של מלאכים. ברקע נשמע שיר שנכתב לילד שמת ("tears in heaven"). יש כאן תמונות של בריאן מהיותו תינוק ועד מותו; תמונות כתינוק וכילד עם בני משפחתו וחבריו, תמונות מטיוולים שערך, עם בע"ח, במקום עבודתו, תמונה של הקיר עליו נכתב "god bless you Brian", תמונה של מודעת הנעדר שנתלתה לאחר האירוע ותמונה אחרונה שלו מחייך.
2. The world mourns – תמונות מתחלפות ממדינות שונות המתארות תגובות בכל העולם לאירועי ה-11.9, ומתחתיהן דגל ארה"ב עם מגדלי התאומים עליו. ברקע נשמע קול עם מנגינה – מעין הדמיה לקולו של אלוהים.
3. Did god need another angel - תמונה בשחור-לבן שחלקה העליון הוא מלאך עם יונה מעליו, וחלקה התחתון הוא השתקפות שלו במים. בהמשך טקסט על הצורך של אלוהים בעוד מלאך, כאשר המחבר אנונימי. ברקע שיר ווקלי שמזכיר נעימה של כנסיות. מתחת לשיר הכתוב, עוד מסגרת עם תמונות מתחלפות של מלאכים.
4. The whole Nation Cried – זהו שיר שהוקדש לכל מי שנהרגו, המספר שהאומה בכתה וכל העולם נעצב. הרקע באתר זה הוא של שמיים כחולים עם עננים. השיר משדר תחושה חזקה של פטריוטיות. בתחתית העמוד ישנו אייקון שחור שבתוכו כתוב "כולנו ניו-יורק,

כולנו וושינגטון, כולנו פנסלוויניה, כולנו אחד". גם כאן מתנגן ברקע שיר שנראה כי נכתב בשל האירוע – שיר שמתייחס למה שקרה ומצטער כי המלאך נמצא עכשיו בשמים ויודע כי מה שקרה הוא מעבר לשליטת האדם ורק אלוהים יכול להחליט על מה שקרה.

5. From Brians' Sister – השיר, "if tomorrow never comes", מביע חרטה על דברים שאחותו של בריאן לא עשתה או אמרה לו לפני מותו והייתה פועלת אחרת אם הייתה יודעת שזו הפעם האחרונה שהיא רואה אותו. בהמשך, הטקסט פונה לציבור הגולשים והיא מנסה ללמד מניסיונה שלה לא לדחות דברים ליום המחר – חיבוק, נשיקה, דברי אהבה. בראש העמוד ישנו ציור של מלאכים-ילדים בשלג ובתחתית העמוד, ישנו ציור של שלושה מלאכים בצבעי הדגל האמריקאי, עם האותיות USA עליהם. ברקע מתנגן שיר שקט שנקרא "In the arms of the angels".

6. A Salute To Our Heroes – מוקדש לכבאים ולחיילים. רקע אדום עם צלבים וברקע יש שיר פטריוטי שנכתב במיוחד לזכר ה-11.9: "נעמוד יחד חזקים כאמריקאיים, לא נשכח את אלו שמתו באותו יום שלישי, אלוהים ברך את ארה"ב". ישנה מסגרת עם תמונות של הכבאים והחיילים בעת עבודתם בימים שלאחר האירוע. מתחת למסגרת זו נכתב "תודה רבה" עם דגל של ארה"ב עליו כתוב ש"הגיבורים שנפלו יישארו תמיד בלבנו" ומתחתיו עוד דגל גדול יותר של ארה"ב ועליו סמלים של החיילות השונים.

7. missing you – רקע כהה עם לבבות והשיר ברקע הוא אותו שיר שהוקדש לכבאים ולחיילים. בעמוד זה ישנו שיר אהבה וגעגועים אך אין נמען ספציפי, והמחבר אנונימי.

8. Guardian angel of mine – תמונות מתחלפות של בריאן ושיר על מלאך שומר מאת מחבר אנונימי ובתחתית העמוד שתי יונים עפות. ברקע מתנגן שיר שקט על מלאכים.

באתר אין כמעט פניות ישירות לבריאן, לא מספרים זיכרונות רבים מחייו, לא מהללים את שבחו כאדם ועם זאת האתר נותן תחושה אישית ביותר בשל התמונות הרבות שלו והשירים שהוצמדו לכל עמוד.

ישנן שתי תמות בולטות באתר; האחת היא ההתייחסות לדת, דרך סימני הצלבים, הנרות, היונים, ההתייחסות לאלוהים ובעיקר המלאכים. התמה השניה היא ההתייחסות ללאום, הפטריוטיות, דרך התמונות של האסון, הדגלים, האייקונים, ההתייחסות לכבאים וההתייחסות לכל העולם, שהתאבל יחד עם אמריקה. האתר מדגיש את האסון הלאומי, יחד עם האסון הפרטי, וכן מבטא תחושות של כעס על הטרוריסטים יחד עם התרסה נגדם.

על אף שהאתר הוקם ברמה גבוהה מאוד של יכולת טכנית, אין הוא אתר אינטראקטיבי ביותר, מלבד האפשרות לשליחת אי-מייל ומונה מבקרים. עם זאת, האתר מעביר תחושה חזקה של קהילה, קהילת ארה"ב, והעולם, בעזרת התמונות, השירים הפטריוטים, האייקונים והקישוריות.

<http://www.markbingham.org/> - מארק קנדל בינגהם

מארק בינגהם, בן 31 במותו, נהרג במהלך טיסה 93 ב-11 בספטמבר 2001.

יש לציין כי מארק היה שייך לקהילת ההומוסקסואליים של סאן-פרנסיסקו ורבים ממאפייני האתר קשורים לעובדה זו. בנוסף, זהו אתר עמוס תכנים ולכן הפירוט הרב.

בראש עמוד הבית ישנו באנר שנשאר בכל עמודי האתר שכולל את תמונתו של מארק בגלימת סיום הלימודים והכובע המסורתי. מצד אחד של התמונה יש נר דולק ומהצד השני יש שילוב של תמונה שלו במשחק רגבי עם כתובת האתר והכיתוב "מחווה לחבר מעולה, אח אוהב וגיבור אמריקאי". בצדו הימני של הבאנר מתנוסס דגל ארה"ב המתנופף. מתחת לבאנר יש עדכון שעה, יום ותאריך, ישנו אייקון "America Remember 9/11" על רקע הדגל וציון כי האתר לזכרו של מארק קנדל בינגהם יחד עם תאריכי הולדתו ומותו. הטקסטים באתר כתובים בצבע כחול. הצד השמאלי: רצף של תמונות של מארק עם הכיתוב "with you!" ואייקון של הסרט בצבעי הדגל האמריקאי; תמונה של ספר שנכתב על טיסה 93 יחד עם קישור לחנות ספרים ברשת; תמונה של ספר שנכתב עליו "גיבור טיסה 93: מארק בינגהם"; תמונה מתוך כתב עת שבו מארק נבחר לאיש השנה (לאחר מותו); קישור דרך תמונה שלו לעוד תמונות אחרונות מטיול, ותמונות מחייו הבוגרים, כאשר יש הסברים למרבית התמונות; סמל של "The Bingham Cup" שמקשר לאתר של מועדון רגבי שבו מתאמנים ההומוסקסואלים, האתר מלא בעדכונים, רשימות תפוצה ותמונות שמהן ניתן להבין כי יש לזכרו של מארק אירוע של פסטיבל ותחרויות רגבי. הצד הימני: קיים עדכון לאחר יום השנה להתקפת הטרור שלא היה קודם לכן באתר – תמונה של הנשיא בוש ורעייתו בטקס לזכר טיסה 93 שנערך ביום השנה באתר ההתרסקות. מתחת לתמונה, ישנה הכרזתו של ראש עיריית סאן-פרנסיסקו על יום זיכרון לזכרו של מארק בינגהם ב-16 לספטמבר; בהמשך יש פניה אישית למארק:

"We are all 'with you' FOREVER brother"

ישנן מספר קישוריות:

- קישור לכתבה של "Columbia News Service" לגבי הצורך בהנצחה באינטרנט, הן של המשפחות שכולות והן של ציבור הגולשים בכלל.
- קישור לאפשרות לתרום לקרן המנהיגות על שם מארק בינגהם מביא לסיכום קצר של הישגיו במכללה ובעסקים והיותו גיבור לקהילת ההומוסקסואלים. הקרן מעניקה מלגות לסטודנטים שיהיו דומים לו בפעילות הספורטיבית והאקדמית וילמדו בברקלי.
- קישוריות לכתבות עליו.

החלק הבא מציג תמונות של אמו של מארק, בהפגנה למען לימוד הגנה עצמית טובה יותר נגד טרוריסטים.

בהמשך יש כתבה על קריאת חדר כושר על שמו שם מארק בינגהם. זוהי יוזמה של בן-זוגו לשעבר של מארק ושל חברה קרובה. הכתבה מספרת על עוד פעילויות הנצחה שנעשו – טורניר המשחקים השנתי לזכרו שנערך במסגרת סופ"ש הגאווה בסן-פרנסיסקו, קרן המלגות לסטודנטים, שיר

וריקוד לזכרו במשחקי הומוסקסואלים בסידני וקריאה לציבור לתרום את משכורת יום ה-11/9 לנזקקים.

כתבה נוספת היא של דברי סנטור שנאמרו על מארק במסגרת טקס לזכרו באוני' ברקלי – הקרבת חייהם על מנת שהמטוס לא יתרסק באזור הבית הלבן. מתחת לכתבה זו מנהל האתר מקדיש את האתר לזכרו של מארק בינגהם – החבר, האח והגיבור ולכל מי שהושפעו מהמאורעות וכן תנחומים לכל אלו שאיבדו את אהוביהם. בהמשך עדכון של אחד החברים על כך שמספר גורמים רשמיים, ביניהם המושל, סנטורים והארכיבישוף של קליפורניה הכירו במארק כגיבור לאומי והעניקו דגל שהונף לזכרו בגבעת הקפיטול לבן-זוגו לשעבר שיתן אותו לאמו של מארק. החבר מסיים את העדכון ב- "god bless you all".

העמוד מסתיים בדברי הספד שנאמרו על מארק שעליהם חתום חבר נוסף שעיקרם: מארק ידע להתמודד עם הפחדים ולהתגבר עליהם, הוא התמודד עם שודדים ברחוב עד שברחו ממנו; המדינה כולה חיה עם מספר פחדים כעת וזה עזר למוטט את החומות בין אנשים שסוף סוף מתקשרים; קריאה לנוכחים להתמודד עם הפחדים שלהם לזכרו של מארק ופניה אישית למארק אותו תמיד יאהב ויגרום לו להתגאות בו.

מצדו השמאלי של העמוד ישנו תפריט האתר (שבסופו יש מונה מבקרים):

הפורום: מאות מסרים לזכרו, חלקם פונים אליו ישירות, מאנשים שהכירו אותו וכן מאנשים שהגיעו לאתר עצמאית או לאחר שראו תכנית לזכרו בטלוויזיה. רבים מהמסרים מתייחסים אליו כאל מלאך שומר מלמעלה ושהוא תמיד ייזכר ורבים מוסרים את תנחומיהם למשפחה ולחברים. הבן: כותרת העמוד "בן דואג ואוהב – מסר אוהב מאמו של מארק, אליס". הטקסט נכתב בדצמבר 2001 והוא נכתב למעשה לחבריו של מארק – חוסר הידע שלה לגבי תפעול האינטרנט, קריאת המסרים באתר ותודות לחברים הטובים. מסביב למסר ישנם תמונות שלה עם מארק ותמונות משפחתיות מילדותו ובגרותו. בתחתית העמוד ישנה כתובת האי-מייל שלה וניתן לכתוב לה ישירות.

האישי: הטקסט בעמוד זה נכתב על ידי בן זוגו לשעבר של מארק. החלק הראשון מתאר את הישגיו של מארק (בעל חברת יחסי ציבור, למד בברקלי, היה בנבחרת רגבי וזכה בתארים, התגבר על שודדים). החלק השני נקרא "האישי שהכרתי" וכולל תודות לחברים המנחמים, צער ואובדן אישי, תיאור הקשר האוהב ביניהם, תיאור חייו של מארק בשנים האחרונות ותיאור של תכונותיו הטובות הרבות ביניהן היותו גיבור, צערו הרב על האובדן אך האמונה כי זהו רצון האל וגורלו של מארק. מסיים בברכת "god bless" את מארק, משפחתו, החברים והמדינה לה הקריב את חייו. רק בסוף הטקסט הארוך ישנה פניה קטנה אישית למארק. הטקסט מוקף בתמונות רבות של מארק.

החבר: טקסטים שנכתבו בידי חבריו לזכרו מוקפים בתמונות עימם. אלו סיפורים אישיים של החברים – זיכרונות שלהם ממארק

האח: נכתב על ידי חברים מהאחוה במכללה יחד עם תמונות רבות מימיו במכללה. סיפורים על היכרותם עמו באוניברסיטה ומעשיו באותם זמנים, רבים מתייחסים לפעילותו הספורטיבית בנבחרת הרגבי של האוניברסיטה.

הגיבור: הכותרת היא "גיבור אמריקאי אמיתי". בעמוד זה הרקע הוא שתי תמונות של הכבאים המניפים את הדגל לאחר האסון בניו-יורק, האחת צבעונית והשניה בשחור-לבן. כאן מתנופף הדגל גם ליד כתבה סרוקה שהגדירה אותו כגיבור שהציל את וושינגטון. מופיעות כאן תמונות של הספרים שנכתבו על האירוע ועליו ותמונת שער שבה הופיע. בהמשך ישנם קישורים רבים לכתבות שנכתבו על הטיסה ועל מארק, סיפור חטיפת המטוס ומה שקרה עליו ופניה לחבר קונגרס לקרוא לשדה תעופה על שמו של מארק.

האגדה: "מטלפן מטלפון סלולארי: אנחנו חטופים". כתבה מסוכנות ידיעות על החטיפה ועל דברי אמו שמתנחמת בעובדה שהציל חיי חפים מפשע רבים וכן הכתבה מכתב העת "Advocat" בעת בחירתו כאיש השנה – תיאור חייו. הטקסטים מוקפים תמונות רבות משלבי חייו השונים של מארק.

חדשות אחרונות: כתבות, תמונות ועדכונים חדשותיים עם קישוריות רבות.

הקרן לזכרו: סיפור הקרן והאפשרות לתרומה ONLINE, או משלוח לכתובת הקרן. כאן התמונות הן מה שהתרחש לאחר המוות – בית הקברות המאולתר באתר ההתרסקות, זרי הפרחים ונרות.

הקישורים: לאתרים רבים הכוללים כתבות על מארק ועל הטיסה וכן קישורית לקרן לתרומות עבור עבודות השיקום בניו-יורק ובוושינגטון. הקישורית היא בצורה של סרט עם הדגל מצוייר עליו.

יגיע בהמשך: בקרוב ניתן יהיה לרכוש דרך האינטרנט חולצות מארק בינגהם ויהיו תמונות ומידע נוסף.

התמה הבולטת ביותר באתר היא של מארק בינגהם הגיבור, האגדה, הסיפורים עליו חוזרים ומדגישים את היותו גיבור, הן לפני מותו והן במהלך הטיסה. מארק הוא גיבור אמריקאי, סיפור חייו הוא אמריקאי (תחנות חייו השונות והצלחתו בכל שלב ושלב), והוא גיבור מיוחד כי הוא מגיע מקהילת ההומוסקסואליים. ככלל, ניתן לומר כי האתר הוא אתר של קהילה – קהילת מכריו של מארק. הדבר בא לידי ביטוי בכל דפי האתר, הן בסיפורים והן בהודעות והן באופני ההנצחה המיוחדים, שברובם קהילתיים.

סמלים בולטים באתרי ההנצחה האמריקאיים

סמלים בולטים באתרי ההנצחה הישראליים

